

I. N. ARGOKOV.

GRAMMATIKA

EKINCI BÖLYK

SINTAKSIS

ORTON ŞKOLDORGO UCEBNIK

1 salk. 20 akca.
руб. коп.

OGIZ

NOVOSIBIRSK

1985

4c(2a1)075
A-79

I. N. ARGOKOV.

GRAMMATIKA

EKINCI BÖLYK

SINTAKSIS

OJROT ŞKOLDORDYŇ ALTYNÇY LA ÇETINCI
KLASSTARDYŇ UCEBNIGI

Кун Вадъş Sibir KrajONO-ның
zavedujuşcijdiŇ zamestiteli
nøk. Luev V. N. сығарағын
çaratkan.

94629
✓
2/3

И. Н. АРГОКОВ

ГРАММАТИКА

ЧАСТЬ ВТОРАЯ

СИНТАКСИС

УЧЕБНИК

ДЛЯ 6-го и 7-го КЛАССОВ
СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ ОЙРОТСКОЙ
ОБЛАСТИ

Допущено Зам. Зав. Зап. Сиб. КрайОНО
т. Луевым В. Н.

Ответредактор—К. Филатов.
Рецензент-методист—Л. А. Тараева.
Техредактор—Н. Куранаков.

Cumi çok ermek.

I §. Ermek.

Kandj la kizi, vojьnyң sagьзын, şyugen şyultezin, ukan, көргөnin, kuucьн азыга ermektenip ajдыр çat. Kizi sagьзын, şyugenin, ukan-kөргөnin kuucьн edip, көр emeze as sөs le ajдыр salar. Kezik birde deze, ol çaңsla sөs le ajдыр salat.

Temdekтеgezin: Kolhozcyлар, sogьр алган азын ozolop gosudarstvogo vererge tartкылар чадылар. Ulus çuuldь. Бурьңkijledi. (Мында, şyup snanganь, ваşтар togьs sөs le ajдыды, ekincizinda—eki, ycyncizinde deze, çaңs sөs le ajдыды.

Sagьзын, şyugen şyultezin kuucьндар ajткан sөstөrdi, emeze çaңста sөsti *ermek* деп адар çat.

Ermekke kijdirip ajткан şyulte, emeze vicikke vicigende, ylgeerlegende, ugup turgan uluska ile, çat volьн деп, sөstөrdi epter, çergeleştire turguzьр çat. Oo yzeri, ermek edip, şyup алган şyultezin, sagьзын kandj şyultelerle kolвор, viriktirip turgань çat volьн degezin, ermektenip turgan kizi—eki, emeze onоң do artькта ermekti, çaңs edip, kolvoşтьrьр, ajдыр çat. Ajdarda aldьнаң vojь ermek voloton vөlykterdi kolвор kelgende, çaңs ermek volьр vudьр varat.

Aldьнаң vojьlogь ermek volьр turatanь ermektiң vөlykteri kolvolьр, virigele, çaңs ermek volьр turgan volzo, onдыj ermekti, *cumdu ermek* деп адар çat. Ermektiң vөlykteri aldьнаң vojьlogь ermek volьр turarga vөlynyp volvoj, çaңs ermek volьр, turup kалган volzo, onь *cumi çok* ermek деп ajdar.

Temdekтеgezin: Orto tyn өtti. Kolhoz ajьdaryньн одь өсүр kaldь. Ulustarь da, malь da, ijdi-kuzь da tereң ujkuga kirgilep kалгандар. Bir de ajьдаң tabьş ugulvaj turды. Каа-çaa çalaңнаң, çaңs tal-tardьң la tabьзь ugulьр turды. Кун-сьгьзь çaar, таңдакта, çьлдыстар sujup turдылар. Cike vazьвьstаgь çьлдыстар tam kojulьр turgандьj bildirdi.

Bu ajдылган kuucьнда, kiziniң şyugen "şyulteziñ aajь, ermektiң vojьnyң kolvolgonьнаң bildirtip çat. Мында çeti şyulteni, çeti cumi çok ermek le ajдыр salган volьр çat.

Çer sooj verdi, kar-la balkaş arlazala, but altьnda vacьldар turды, çе ajlandьra nele neme syunip turgандьj voldь. Kynniң cogь izy, onьң çarkьнь, suudьң көlezine, kuckaştar la kozo calьньр, ojnop turды.

Bu kuucьnnьң yzygynde, ajdьlgan ŧyulteler, ermekke ezerlezip, kolvolьp kalgan. Mьnda vastrazь eki ermek, olordo vastra ajdьlgan aңьlu ŧyulteleri veŧ volьp ңat.

Sanaazьna alyngan nemeni, ermekke kijdirip, adьn ajtkan sөsti, *adaacь* dep adap ңat.

Adaacь, „kem“, emeze „ne“ (neme) dep suraktarga karuun verip ңat.

Temdektegezin: Bөory ijnek tuttь. Ne tuttь?—Bөory (adaacьzь). Torkocь yuenerge kiceemel vala. Kem kiceemel?—Torkocь (adaacьzь).

Adaacь „*neem*“ (nemem) „*neen*“ (nemen) „*nezi*“ (nemezi) dep, suraktarga karuuzьn, vaza verip turar.

Temdektegezin: Koŧko bargan adьm ңovodь. *Neem* (nemem) ңovodь?—Adьm (adaacьzь).

Agьtkan adьң semirip kaltьr. *Nezi* (nemen) semirdi?—Adьң (adaacьzь).

Kolhozьtьң eckizi ңanьp ңat. *Neen* (nemezi) ңanьp ңat?—Eckizi (adaacьzь).

Oноң vaŧka, adaacь көp toolu volьp turgan volzo, onьң karuu verip turgan suraktarь vaza көp toolu-ok volor. Ajьnda mьndьj: „*Kemder—kemderim*“. „*kemderin—kemderi*“, *neler* (nemeler)—*nemelerim*“, *nelerin* (nemelerin), *neleri* (nemeleri).

Temdektegezin: Baldarьm oncozь ŧkoldo yuengiler ңat. *Kemderim* yuenerip ңat?—Baldarьm (adaacьzь).

Seniң Aducьң la Baslagьң eki aju attь. *Kemderin* attь?—Aducьң la Baslagьң (adaacьzь).

Oньң Eleskeji le Anacagь, vajlarga iŧteerde, tyrep ңyrgen. *Kemderi* tyrep ңyrgen?—Eleskeji le Anacagь (adaacьzь).

Kandьj la predmet neni edip turganьn, onь la ne volьp turganьn, kandьj aajlu volgonьn, kandьj neme volьp ңatkanьn, kandьj aajlu volьp turganьn ucurlap ңartap, ucurlap, temdekter turgan sөsti, *ajdaacьzь* dep adap ңat.

Ajdaacь karuun verip turgan suraktarь: „*neni edip ңat, onь la ne volьp ңat, ne edilip ңat, kandьj aajlu neme, ne ol ondьj*“—dep.

Temdektegezin: Derevneden Kьzьl cery cьgьp kelip ңat. Kьzьl cery kanajьp turu?—Cьgьp kelip ңat (ajdaacьzь).

Proletarlar kacanda, kemgede ңeңdirbes. Kandьj aajlu, proletarlar?—Ҙeңdirbes (ajdaacьzь).

Kadьn—suu. Kadьn ol ne neme?—Suu (ajdaacьzь).

Gazet kerke vazьlp ңat. Kanajda edilip ңat?—Vazьlp ңat (ajdaacьzь).

Ermekte, adaacь la ajdaacьdaң vaŧka, olordь ңartap turatan, **çartaacь sөstөri** vaza var.

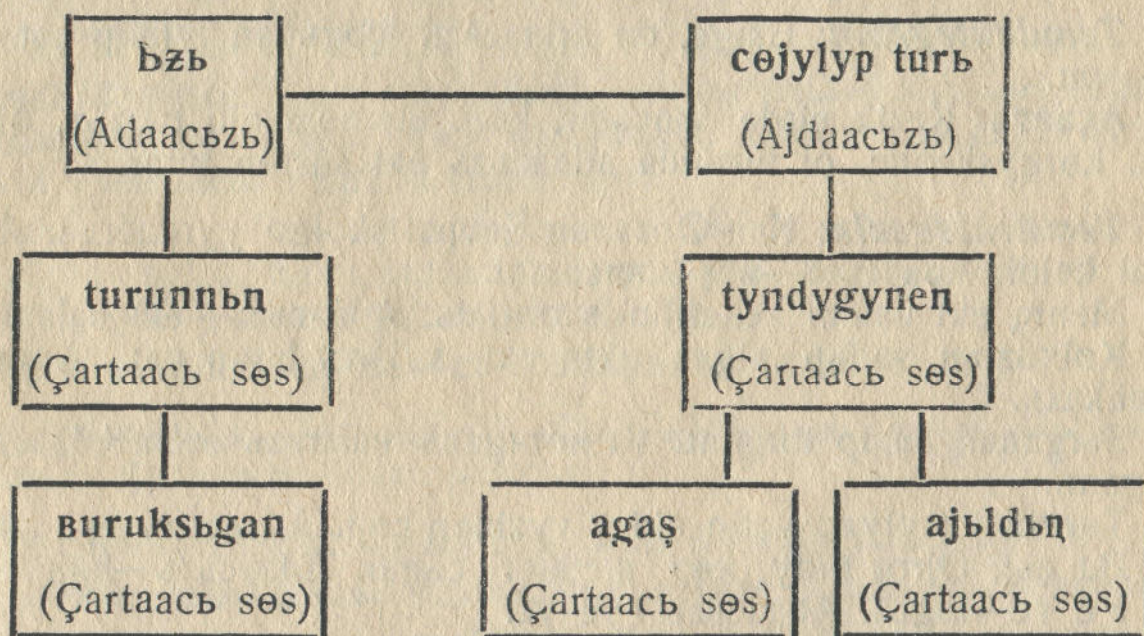
Temdektegezin: Ајмак-туразының устынде Къзыл маань турар җат Кандь маань?—Къзыл (җартаась сөс). Кайда турь?—устынде (җартаась). Нениң устынде? Ајмак тураның (җартаасьзы).

Мениң адам емдиге ле оору. Кандь ајлу адам?—оору (ајдаасьзы). Җартаась сөс, војьнда ваза да җартаась сөсты вољр җат.

Temdektegezin: Агаş ајлдың тындыгынен, вируксьган турунның ьзы сөјулур турь. Адаасьзы—ьзы. Оның җартаась сөзи—турунның (каруузын верип турган сурагы „neniң“). Турунның деген сөс, алдына војь вируксьган деп ваза җартаась сөсты (оның каруу верип турган сурагы—„kanajtkan“). Адаасьзы—сөјулур турь. Оның җартаась сөзи—тындыгынен (оның каруу верип турган сурагы „neden“) Тындыгынен деген сөс, војь алдына ваза да екі җартаасьлу: вируузи—агаş (оның каруу берген сурагы *kandьj*), екinci җартаасьзы.—ајлдың (оның каруу верип турган сурагы—„neniң“).

Ондың волгондо, ермек icinde сөстөр, екі ваşка вөлынур турар иcурлу: 1) Адаасьның бир вөлык сөстөри. 2) Ајдаасьның ваза бир вөлыгы вољр җат.

Агаş ајлдың тындыгынен, вируксьган турунның ьзы сөјулур турь—деп, ајткан ермекти вөлыктер, мьнајда тындеп көргөдиј:

Адаасьны-ла ајдасьны, ермектиң *ваşтаась сөстөри* деп адар җадьвьс. Җартаась сөстөрин деже, *еecenileri* деп адар җадьвьс.

Ермек, җаңьс адаасьдаңла ајдаасьдаң вуткен вољзо, оны *kьska ermek* деп адар җадьвьс.

Ермек icinde, узеerieeceni җартаась сөстөр ваг вољзо, оны вис *kenitken ermek* деп адар җадьвьс.

2 §. Адаась.

Адаась куисьпның җузун җууг вөлымелеринен вудур турат.

1. Адалгыштың төзөөci иcурльгынаң вуткени.

Temdektegezin: Колхоз җаңь тура etti. Адаасьзы—колхоз.

2. Çyzyndeeci solьmanьң 3 çyzyndy ulantьly volьp, adalgьştyң tözөөci ucurlьgьnaң vudyp çat:

Temdektegezин: Meniң kydyp turgan malьm өзөkkө tuşti. Adaacьzь—malьm, Mьnda adaacь 1-kь çyzyn ulantьly.

Kolhoztoгь uulьң mergenci volдь. Adaacьzь—uulьң. Mьnda adaacь 2-ci çyzyn ulantьly.

Maјcьpьң uulь vөөгy attь. Adaacьzь—uulь. Adaacь 3-ci çyzyn ulantьly.

Çyzyndeeci solьmanьң aajьnca 3 çyzyndy, көp toolu ulantьly volьp, adaacьzь vaza turar. Ol tuzьnda adaacьzь mьndьj volor: maldarьm, uuldarьң, uuldarь; maldarьbьs, uuldarьgar, uuldarь.

1. **Açaaru:** Aakьm-la eçem işke bargьladь, sen-le men olorgo volьzьp volvozьbьs—dep ajdьlgan ermekte, adaacьzь volьp bir aaj *aakьm la eçem, sen le men*-volor ucurlu.

2. Akьm la eçem işke bargьladь, sler eky olorgo volьzьp volvozьgar—dep, ajdьlgan ermek көp toolu; ondo turgan adaacьzь—aakьm la eçem, sler eky volьp çat.

3. Тоосьпьң tözөөci ucurlьgьnaң vaza vuder:

Temdektegezин: Ekige, on artaacьzь çogьnaң ylelip çat. Adaacьzь—on.

Açaaru: Kezik birde тоосьlar, kazь bir nemeniң тоозьp, onьң askөvin көrgyskende, ol tuzьnda adaacьzь eki sөstөң turar.

Temdektegezин: Kan-Oozьnaң Sovpartşkolgo uyrenerge beş komсомol keldi. Adaacьzь—beş komсомol.

Meniң eki valam kenetijin-le oорьдь. Adaacьzь—eki valam.

Kolhoztyң sadьp алган uktu eki vukьzь kelip çat. Adaacьzь—eki vukazь.

Sьrganьң azrap turganь 40 kuraganь vastrazь ezen. Adaacьzь—40 kuraganь.

Tөrttiң uc ylyzi, yctiң eki ylyuzinen көp. Adaacьzь—uc ylyuzi.

Bu çьl, Ojrot tildy, көp vicikter cьgar. Adaacьzь—көp vicikter.

Ус uc—togьs. Adaacьzь—uc uc.

4. Solьmanьң tözөөci ucurlьgьnaң, adaacь vaza vuder.

Temdektegezин: Men mal kydycileriniң brigadirь. Adaacьzь—men.

Sen Oktjabr vajramпьң ucурьп vileriң -ve? Adaacьzь—sen. Ol aңdap çyреle bir aju attь. Adaacьzь—ol.

5. Вудымелдең le çajьlgaакcьдаң vaza vuder:

Temdektegezин: Kiceemkej—kajda da çaraar. Adaacьzь—kiceemkej (vudymel).

Kuzuktap bargandar—çanьp keldiler. Adaacьzь—bargandar (çajьlgaакcь).

Açaaru: Adaacь, kuucьpьпьң kandьjda vөлymelerineң vьtkezin çyzyndeeci solьmalardьң 3 çyzyndy ulantьlarь kolvolьp turar (kiceemkej, kiceemkejim, kiceemkejiң, kiceemkeji).

3 §. Ajdaacsъzъ.

Ajdaacsъzъ kuucъnnъң çyzyп-çyууr vөлumelerineң vudyр çat:

1. Edilmenieң çart, erenis, çakълta keверlerineң vudyр turar.

Temdekтеgezin: Maşinanъ işmekciler edip çadълar. Maşina işmekciler le edilip çat. Ajdaacsъzъ—edip çadълar, edilip çat.

Kolhozcълar çълu kazagan ettiler. Çълu kazagan kolhozcълar la edildi. Ajdaacsъzъ—ettiler, edildi.

Bu kerektiң aajьп pravlenie көрөр. Bu kerektiң aajь pravleniele көryler. Ajdaacsъzъ—көрөр, көryler.

Çuunda ulus turuşpagan volzo, men bu kerekti өtkyryp volbos edim. Ajdaacsъzъ—өtkyryp volbos edim.

Sler bu izigerdi, eңirge vudyryp salьgar. Ajdaacsъzъ—vudyryp salьgar.

Ajdaacsъ, edilmenieң çyzyndy keверineң vudyр kalgan volzo, onьң toozъ aajпca ajdaacsъla çaңьs aaj turar (Men vaгьp çadълm—bis vaгьp çadъльs, sen vaгьp çazьң—sler vaгьp çadълgar, ol vaгьp çat—olor vaгьp çadълar).

Açaaru: 1) Kezik birde edilmenieң çyzyndeeci keверlerineң vutken ajdaacsъnъ kьskartьp ajdatanъ var.

Temdekтеgezin: Men vartçadълm,—bis vartçadълs, sen vartçadъльң—sler vartçazьgar, ol vartçat, olor vartçadлар. Ol tuzunda kьska ajdaacsъ sөstөrdi kozo viciir—vartçat (vaгьp çat).

2. Adaacsъzъ, adazь la uulь, emeze sen le men dep sөstөrdөң vudyр kalgan volzo, onьң ajdaacsъzъ көp toolu volor (adazь la uulь çyre-verdiler, sen le men өmөлөzip işteeribis).

Ajdaacsъ vudymeldieң төzөөci ucurlьgьnaң vuder.

Temdekтеgezin: Turanьң ici elbek. Ajdaacsъzъ—elbek. Çыл azьra çaap volorьң. Ajdaacsъzъ—çaap volorьң.

3. Teңdeştireeci vudymelden vuderi.

Temdekтеgezin: Kadьп suu vijdeң çaapavas. Ajdaacsъzъ—çaapavas.

Açaaru: Ajdaacsъzъ vudymelden vutkende, көp toolu nemeler ermekke kirgen tuzunda, ol adaacsъla çaңьs aaj volbos. Adaacsъzъ көp toolu volzo, ajdaacsъzъ ol-la vojь, çaңьs toolu volьp, kivulvaj turar. Oo kozьlp turgan voluşь edilme deze, көp toolu volьp, adaacsъla çaңьs aaj volor ucurlu.

4. Adalgьştьң төzөөci ucurlьgьnaң vuderi:

Temdekтеgezin: Sьgьп—aң. Ajdaacsъzъ—aң. Temir—metall. Ajdaacsъzъ—metall.

5. Тоосьпнъң төzөөci ucurlьgьnaң vuder.

Temdekтеgezin: Ус ус—togьs. Ajdaacsъzъ—togьs. Menieң ajьлm, bu toльktaң ycyncyzi. Ajdaacsъzъ—ycyncyzi.

5. Solьmanьң төzөөci emeze menzineci, ucurlьgьnaң vuder.

Temdektegezın: Sen—eң artыk наақыт. Ajdaасызъ—наақыт. Бу бісік менің. Ajdaасызъ—менің.

7. Adalgыстың төзөөсі ucurlыктаң вақка ucurlык-тарьпаң вудер.

Temdektegezın: Kolхозсылар oncoзъ, алдынаң maldular. Ajdaасызъ—maldular.

Бу өвөгөн, орто сынду. Adaасызъ—орто сынды.

Açaару: Орто сынду деп айткан сөстөр, ермектин, екі емес, қаңыс ујеzi вольтр қат. Оның ucun ол екі сөс, қаңыс ajdaасызъ вольтр турар ucurlu (*Өвөгөн—сынду* деп, кaсанда ajдылас).

8. Қивулвастардаң вудур қат.

Temdektegezın: Slerdin keliziger kalas. Ajdaасызъ—kalas.

9. Edilmeniң қартъ қок кеверинең вудер.

Temdektegezın: Bistin eң artыk kiceep турганьвьс, мал tudыр azraarga. Ajdaасызъ—azraarga.

Ajdaасызъ қаңыс-la edilmedeң вудур kalган volzo оның *koшmогь қок*. (tegin) ajdaасы деп ajdar.

Ajdaасызъ куусьппның кандьj бир volymelerineң вудеде, оо уzeri қат, турь (көр toolu *қадьлар, турular*) оның до өскө көр вольтрсь edilmeler козьльр kalган volzo, оның *koшmaktu* ajdaасы деп adар қат.

Ajdaасының кошmогь вольтр kirizip турган *қат, турь, қадьлар, турьлар*, оның до өскө вольтрсь edilmeler, олар алдынаң воjлорь аңлы сөс вольтр турвај қат, қаңыс la neme edilip, вудур турган өjлөрдi көргьзур қадьлар.

Temdektegezın: Moskvada, Bastra sojustың mergenci—kolхозсылардың s'ezd қуиуь асыларга қат.

Мында, *асыларга* degen ajdaасы, edilmeniң қарт қок кеверинең вуткен, оның кошtomozъ *қат* деп вольтрсь edilme volor. Бу кошtomо, қартъ қок кеверле қава, kolхозсылардың s'ezd—қуиуь асылар өji қуиктар kelgenin көргьзур қат. Uraak өjin көргьссе, ajdaасы кошtomогь қок *асылар*—деп edilmedeң турар edi. Ол edilme keleten өjin көргьзур қат.

Temdektegezın: Moskvada, Bastra Sojustың mergenci-kolхозсылардың s'ezd-қуиуь асылар (kacan-da *асылар*, uzak өjdi көргьзур қат).

Улеқ, kolхоз қуиуьна delegat вольтр вағыр келер. Бу ермекте *келер* degen edilme keleten өjдин ajдылғаньн көргьзур қат.

„Kolhozтордь vol'ševik, kolхозсылардь argalu edip аларга kerek“—деп, некөр Stalin ajдыр қат. Мында,—қат—деп edilme, тургуза la, ajдыр турган өjin көргьзур қат.

Қарағыс (Қара-кьс) školgo уyrenip алтыр. Бу ермекте, *алтыр* degen edilme, Қарағыстың školgo уyrenip сыканьн ajдыр қат. Ол өткен өji volor.

Açaaru: Keleten өjdiñ edilmeleri *варьр келер, edip berer* degeni turguza өjdiñ edilmeleri *edip çat, көрүр туру*, өткөн өjdiñ edilmeleri *варьр келди, урелип kaldь* оноң до өскө, олорго тыңей көр коштомолу аждаасылар, ермекти оос ла айтканда еки edilmedenь выткен айдьлгандь çава айдьр çat. Аждарда онојьр çава айтканьн, *кьска коштомолу аждаась* деп адаар.

Ондьј кьска коштомолу аждаась сөстөрдi бир кезекте (козон, улгелерди вичиирде), çаңьс сөс edip, çава вичip çat (*варкелер, edçat, көртçet, варкелди, уурелкалдь*).

Коштомолу айдьлганага киризip турган *çat, турь, келди*, оноңдо өскөлөри *вольсьсь* edilmelerди *kolбууштар*—деп адар çat.

4 §. Toktoj tyzeten temdekter.

Адалгыштаң, тоосьдаң, емезе сольмадаң выдеде, төзөөсi учурлык вольр, емезе edilmeninь еренis кеверi вольр турган кошмоқту аждаасьда колвок çок volzo, аждарда, оньң ордьна сiу tartar (tire).

Temdekтеgezin; Meninь карьндазьм—predsedatel'. Мында, усьнда *вольр çat* деп вольсьсь edilmeler çок.

Еки еки—төрт. Мында, усьна туратан *edi* degen колвок çок.

Meninь ең artьк нөкөrim—sen. (Бу ермекте *edinь* деп колвок çок).

Bistinь ең çаан керегивis—mal elbederi. (*Вольр çat* деп колвок çок).

Açaaru: 1) Аждаась бирде алдьнаң војь адаасьнь çartтар аждарьна çedikpresty вольр çat. Аждарда ондьј аждаась, ермекти çart ederge, војь-пньң kijnine вольсьсь сөс керексинip çat. Ондьј вольсьсь сөзи çок vololo, уzeri сije tartкьсть тургуспаза, ермекти сьгара айткан аажь çок вольр çat.

Temdekтеgezin: Meninь карьндазьм predsedatel'... (та predsedatel' volor, та çок, аjsa вольр турган ва, аажь çок. Оноң-до өскөзи ондьј-ок volor).

2) Ермекте турган адаась, сольмадаң выдур калган volzo, ол тузунда сije tartкьş салвас (Men komsomol. Ol уyrencik).

5 §. Ermektiñ eeceni sөstөri.

I. Ermektiñ eeceni sөstөri, выдymelden çајьлгаксьдаң, тоосьдаң, vаza сольмадаң выдер.

Temdekтеgezin: Tudagan ijt maңtadь.

Куи, çыскыр куштарга козыльр çat. Biciktiñ vezinci stranitsada, нөкөр Kalininньң portredi турь. Bis, војьвьстьньң predsedatel'ivistinьң otcodьн уктьвьсь.

Ондьј eeceni sөstөр, adalgьсть çart edip bildirterge turup çat, olor кандьј ла nemeniñ аажьн көргюзур çадьлар.

II Eeceni sөstөр җartalğыстар воһр вудымел ле адалгыһ езерле-
zip turar. Onoһр езерлеһkeni, воһр воһрн җartар тургань воһр җат.

Temdekтеgezin: Men maldар Kara-Turukka җырdim. *Turuk* degeni adalgыһ, onь җart edip temdekter тургань *kara* деп сөс вудымел (onoһр езерлеһken eeceni sөstөр bistiң altaj tilde көр var). Adalgыһ, adalgыһla vaza ezerlezip җат (Kan-Oozь, Orьktu-Oj, Suj-Bazь, Ojrot-Tura, Mьj-Tuu onoң-do өskөzi).

Adalgыһ adalgыһть, emeze вудымел adalgыһть җar-
taar воһр езерлеһkenin, *katamaldar* деп адаар.

III. Eeceni sөstөр воһр ваһкарынар adalgыһтар, emeze solьmalar vaza turar.

Temdekтеgezin: a) Вудьксылар takta вудьдь.

Suudyң шуultzь ugulьр җат.

Kөнөк tolo суulu турь.

Kьrada иһ kajnar җат.

Kemzingenineң ulam, ol җузуп vura tutть.

в) Sen meni korkьтра.

Slerdiң kemigerde җасть.

Biciktiң onьncь stranitsada җастьra vazьlgань var.

Өрө, турган temdekterden көргөндө, ваһкарынар adalgыһтар—adal-
гыһtardь вудымeldi, тоосьнь, solьmanь, edilmeni, аңьлаасьнь җartар
turарьньң kereginde, kozo turup ajdьльр җат.

Eecenilerde, төзөөci ucurlьктаң ваһка, ucurlьktardьң aajь:

I. Menzineeci ucurlьктаң:

Kандь neme, kemdii воһр турганьн җartагань.

Temdekтеgezin: Сьпньтньң karandazь la vicip җадьт.

Steneniң toльгь җemirilip kaltьr.

a) Nemeniң as көvin көrgyskenin;

Ус salkojvodьң knigezi.

Bibliotekada knigeniң aзын!

в) Nemeniң kezegin көrgyskeni.

Temdekтеgezin: Kalaһтьң kezegin җizen.

Sytтиң җарьтньн icseң.

с) Кандь bir adalgыһ edilmedeң vudele, ol кандь bir nemeniң
иһtelip турганьн, vaza өskө nemege көсугур турган aajlu vololo, onь
җartар тургань тьндь aajlu:

Temdekтеgezin: Шkoldьң җazаль ucьna cькть.

2. Ғуuktadaась ucurlьктьң aajь:

Kандь bir nemege arcамьktu, emeze tuzalu neme ederi.

Temdekтеgezin: Plakattardь ilerge, сьпньта воһь.

Taңкь kizige, ooru таар җат.

Kандь bir nemeni kajkar көргөni, җараһ, җакшь көгур, сууngeni.

Uktu aжьрдьң җаразына kajkazьр турдылар.

3. Көстөөсү усуулыктың аајы:

а) Канды бир неме, өскө немеге көсүр тургань.

Темдектегезин: Emci valdardь şinziler çat.

в) Өјди, оның узагын көргүскени.

Темдектегезин: Къшть, вис тајгада өткүрдивис.

в) Çerdiң uzaagьn көргүскени.

Темдектегезин: Avtomobil' çerdiң uzaagьn өtti.

г) Nemeniң az көvin çataganь.

Темдектегезин: Men saa, çakьltadaң çysti vergen vologьm!

4. Өмөсү усуулыктың аајы.

а) Nemeni etken çepsel.

Темдектегезин: Budaktardь malta-la vudadьm.

в) Nemeni edip турган ертиң аајы.

Темдектегезин: Kuştar yrile usup çat. Kuzuktар nekөрler le çakşь çүrdim.

в) Çorьkтың аајы.

Темдектегезин: Baştар sler тајга la varьр çazьgar, onоң, usь çok çөlle vararьgar.

5. Çerlyuci усуулыктың аајы.

а) Канды неме, kajda тургань.

Аркытта tolo syt турь.

в) Канды неме, кемде варьн.

Темдектегезин: Karuda—Leninньң altь tom vicigi var.

6. Съгытту усуулыктың аајы.

а) Канды неме, kajdaң тавьльр тургань.

Темдектегезин: Çakşь iştegan кьрадаң, çakşь yуrennen, аш ty· zymi çakşь volог.

IV. Кувулбастар la ыгаасыдаң вудер

Кувулбастар la ыгасыдаң вуткен еесеңи сөстөр олог, edilmeni çatагылар çадылар. Көргүзүр турган аајы:

1. Edilip турган çerin (*ondo, тында, оң çанында, өрө, çуukta, uraakta, onоңdo өskөzin*).

2. Edilip турганьн (*emdi, vikyn, erten, uđavaj onоң-do өskөzi*).

3. Edilip турган шытагьн¹ (*teneginen, ujkuzьragаньтнан, асынганьтнан*) onоң do өskөzi.

4. Edilip турганьньң кевери-le, ер аајы (*çakşь, араaj, тужуказына, еңтектер, çоju, çazьttu, отьрза, аксандар, onоң-do өskөzi*)

5. As-kөviniң аајы (*as, көр, ekiden, ekylep, ycylep, onоңdo өskөzi*).

V. Edilmeniң çatь çok кеверинең вуткени. Edilmeniң ереңис кевери, edilmeni adalgьшть, аңылаасынь çatаарга туруп çat.

Temdektegezin:

Men suu icerge turum.
Sen oo тынаң варарга чакъ-
заң.

Мында чартъ çok keber, *turum*,
çakъzaң degen, edilmelerdi çart-
tap çat.

Ol biçik късырарга чаан us.
Куусьндар турган тузьнда, кол-
дорьндъ sarvaңdadарга уурен-
ген къльгың, маа çarавaj çat.

Мында чартъ çok keber, *us*,
vaza ууренген къльгың degen,
adalgyştardъ çartap çat.

Онъ-ла куусьндазарга çilbily.
Ondo işteerge evi çok.

Мында чартъ çok keber; *çil-*
vily, *evi çok* degen aңlaасылар-
дъ çartap çat.

6 §. Katamaldar orto toktoj tyzer temdekter

Çartaaci sөstөri çok volьp турган katamal, çartalьp турган adal-
gyşla, certe le (kicinek cijkle) kolvolьzьp çat.

Temdektegezin: Mergenci-kolhozсылar aj тоозьна proizvodstvo
planьнаң азыра iştegiler çadyлар.

Talaң-Keleң kuckaş өrkөniң iceenine ujalap çat.

7 §. Ermektiң uktaş sөstөri.

Ermek kezik birde көр adaасылу, çaңьs ajdaасылу volor, emeze көр
ajdaасылу, çaңьs adaасылу volor, kezik birde deze, çaңьs vaşkarar sөsty
vololo bir kanca adalgьş, çaңьs ucurlu volьp vudyp çat, onоң vaşka
bir kanca sөs, ol-la çaңьs adalgьşla ezerleşken volьp turar, emeze ça-
ңьs-la sөskө çajьlp турган, bir kanca çartalgyş var, ol emeze çartъ
çok keber volьp turar.

Ermektiң onдыj sөstөri воjь-воjьla kolвоосылардың шытуула kolво-
zьp çat, vаza kolвоосыларь-da çogьнаң turup-ok çadar.

Temdektegezin:

Kolhozсылar-la өmөlikciler къ-
радаң, алдынаң çatkandардаң ozo,
vozodьлар.

Мында kolhozсылar, өmөlik-
ciler degen eki adaасы, *la* dep
kolвоосыла kolvolьp kalgan.

Moskvaga Anglijanьң, Ameri-
kanьң vaza Frantsijanьң işmek-
cileri kelgiledi.

Мында *Anglijanьң*, *Amerika-*
ньң, *Frantsijanьң* degen eeci-
ңi sөstөri, *işmekcileri* dep adal-
gyşka çajьlp çat. Uzeri ekin-
ci le ycuncü eeciңi sөstiң orto-
zьnda, *vaza* dep kolвоось turup
çat.

Комбайн ашты тургузала kezip,
çuup, sogьp çat.

Мында *kezip, çuup, sogьp, çat* dep, yc ajdaacь, çaңьs la adaacьga çajьp çat.

Тураньң ici çazalғаньнаң-la
arulangаньнаң çarana verdi.

Мында *çazalғаньнаң, aru- langаньнаң* degen eeceni sөstөр, *çarana verdi* dep ajdaacьga çajьp çat.

Ермектиң аажьп кивултрај, ермек sөstөri, kolвоось-la emeze kolвоось çогьнаң aldьнаң војлорь virikle-gen volzo, olordь *uktaş sөstөр* dep adap çat.

Ермек icinde uktaş sөtөri yc, emeze onоң-do көр volzo, ajdarda uktaş sөstөrdi vicikteң көрүр, кьсьrganda çaңьnda kicy, toktoj tyзyp turar kerek (pauza).

Uktaş sөtөrdiң arazьnda, kolвоосьньң turарь, кандьј bir çaңьsla nemelerdi (predmetterdi) toolordo, emeze etken neme var volzo, olordьң temdegin toolop ajdarga turar emes, çе ol uktaş sөstөр војь војлорьна, şyulte аажьпса, kolvolгоньп көргyzer вољр turup çat.

Uktaş sөsty ermектиң arazьnda турган kolвоосьлар, мындьј neme-ниң аажьп көргyзyp çat:

1. Biriktirgenin: *ta-te, to-tө, do-dө, da-de, la-le.*

Temdektegezин: Куп çарьр *ta*, izidip *te* çat.

Çeңil, vaalu tovar gorotko-*do*, derevnege *de* kerek вољр çat.

Көнөк *le* susku аљр, сууга vardь.

Ермекте uktaş sөstөrdiң аажьп тыңьда çartaarga турган volzo, ol tuzunda kazьla uktaş sөs sajьп *da-do, ta-to*, onоңdo өskө kolвоосьлар turar ucurlu.

a) **Temdektegezин:** Zavodko одьнь-*da*, таş-kөmiri-*de* текши kerek.

Ондьј kolвоосьлу uktaş sөstөр ermек ajtkan kiziniң ynineң bildir-тир çat. Kizi ajtkan ermeginiң аажьп, тыңьда çartар ajдарь kereginde, ynin sogьлтьр, sөsti tevyуly ajдьр çat.

b) **Temdektegezин:** Eki nөkөр kizi tuştaşkan kijninde syune *le* vaza kuucьndaza *la*, çyk arajdaң ajьььştь (onоң do өskөzi var),

2. Odoştöör kolвоось: *çe.*

Temdektegezин; Aj çарьza-*da*, *çe* çьлтрај çat.

Ol kizi kersy de volzo, *çe* keder.

3. Talduulu kolвоось: *emeze, ol emeze.*

Temdektegezин: Уyrenerge men Moskvaga, *emeze* Leningradka varарьт.

Salkьп *virde* тыңьј veret, *virde* тытьј veret.

Şkolgo sen *ta* çyгyp çазьң, *ta* çок, men vilbeј turum.

Ёkskursijaga, men *emeze* Moskvaga, *ol emeze* Kuzbaska varарьт.

4. Alaңьлу kolвоось: *ta.*

Temdektegezин: Çьльган ijnegimdi men *ta* таварьт, *ta* çок.

Çakъgan nemeңdi sen *ta* ekelerin, *ta* çok.

5. Surakъң kolвоосъзь: *va, pa, ne.*

Temdektegezin: Sen kolhozko kirdiң-*ve*, çok-*pa*?

Obligatsija sadъr aldың-*va*, çok-*pa*?

Çаңь adalgъştъ çartap turgan eki, emeze onоң көрте vudy-melder, ermektiң uktaş sözi volъp turvas-*ta* ucуръ var volъp çat. Olor birde, kandъj bir nemeniң vaşka temdekterin көrgyзyp ajtkanda vaşka kemin, өңin, keberin өskөzin de, uktu söstөр ol tuzunda uktaşpas ucurlu.

Temdektegezin: Çаңь çazagan çoldъ vastъrarga—*çaan, uur, togolok* taş ekeldiler.

Kөktөгөн çаңь tonъ *çeңilcek, çuunak* ton volъptyr.

Ajdасъзь орто turguza, өткөн, keleten өjlördi көrgyзyp, adaасъзь volъp çyzyndeeci solъmanъң yc çyzyniniң 1-кь la 2-ci çyzyni turgan volzo, ajdaасъзь көр toolu volъp turar.

Temdektegezin: Men de, sen, de, bir de neme *vilbej çadъvъs.*

8 §. Ermektiң uktaş söstөri arazьnda toktoj tyzer temdekter turguzarъ.

1. Ermektiң uktaş söstөri, kolвоcъla kolvolvogon volzo, olordъ воjь—воjлогънаң zapjatoj la vөлyp çat.

Temdektegezin: Gorodъң oроомъla авра, tramvaj, avtomobil' çyгyp çat.

2. Ermekte bir kanca uktaş söstөр var vololo, olor kolвоcъlarla kolvolvogon volzo, vaza yzeri воjьnda çartaасъ sösty volgoзьп, ajdar-da, ondъj uktaş söstөrdi воjь воjлогънаң zapjatojlu tocka la vөлyp salarga kerek.

Temdektegezin: Stapaş emeze ceden altъna отъгъp аьp, calkanaş kemirip отъrar; emeze suulu көнөkti kaар аьp, ьскаj-ьскаj, kajdar-da сууртер враadar; emeze kazan altъna ot salъp, kojънаң karakara volcoktor cъгаръp, kazanga taştap çadar; emeze taskakka kirip аьp, agaş kaгъp turar. (*Tolstoj*).

3. Uktaş söstөrdiң kazъьпъң la kijnide (ucьnda) kolвоосъ turgan volzo, ajdarda ondъj uktaş söstөrdi воjь воjьнаң zapjatoj lo ajгъp çat.

Temdektegezin: Kuru көнөktiң togolongонъпъң kylyregeni le, çъзьragанъ la, kykыrtij, kockъştu volor.

Açaaru: Eki uktaş söstiң arazьnda *le* деп, kolвоcъ var volgon volzo, zapjatojlo ajгъvaj çat.

Temdektegezin: Џьманак ла Алцйш уyrenerge варьр џадьлар.

4. *Emes, џe* деп колвосьлар тuzunda зарьјатoj тургузьр џат.

Temdektegezin: Тун џар-џагьк, џe sook.

4. *Le* degen kolвось џаңьскан волзо, зарьјатoj тургusпaj џат.

Temdektegezin: Кар ла џааш џааганьн, џаşкан деп ајдар.

Џааганьн degen сөстiң усьнда зарьјатoj турь, онь џаşкан деп сөсти џарт едip тыңьдар kereгинде тургusкан.

5. *Vaza* degen kolвосьньң алдьна зарьјатoj тургузар.

Temdektegezin: Адусь ла Аңсь, *vaza* Џьманьş аңдадылар Џе Адусь ла Аңсь аңдар варарда, Џьманьş *vaza* şьјдьндь деп ајткан, ермекте, *vaza* degen сөстiң алдьнаң турган сөстөң, зарьјатojло ајгьваган (ондо турган *vaza* деп сөс kolвось емес кубулбас сөс вольр турьр џат).

6. Уктаş сөстөр *kanajьp—onojьp ok* деп ezer kolвосьлар ла kol-волгон волзо, ајдарда екinci kolвосьньң (*onojьp ok*) алдьнда зарьјатoj тургузар.

Temdektegezin: Otko кyжур агаş туралар *kanajda* уyreлди, *onojьp ok* таş туралар *vaza* уyreлди.

7. Уктаş сөстөрдiң алдьнда, уктаş сөстөрдi kolвор, олордь togолоп ајдар аажьн көргyзур турган џаңьс сөс, емеze cuk сөстөр вар волзо, олордьң kijнине еки tocka тургузьр џат.

Temdektegezin: SSRS-ка Federativньј respublikadaң *тындьј* џети respublika kirip џар: RSFSR, USSR, BSSR, ZSFSR, Узв.SSR, Туркм.SSR, *vaza* Tadz.SSR-ь.

Уктаş сөстөрдi бириктирип kolвогон сөс џок to волзо, џe еки tocka нь тургузар усурь *vaza* вар вольр џат.

Temdektegezin: Zasedaniege kirişken ulus: n. n. Aројatov, Tарa-сов, Kazagacev вольр џат.

8. Уктаş сөстөрдi бириктирип, kolвор турган сөс, емеze cuk сөстөр, уктаş сөстөрдiң kijнине турган волзо, ајдарда, ол kolвор турган сөстөрдiң алдьна ciy (tire—) tartar керек.

Temdektegezin: Џькьлар, ijнектер, koj-eckiler—oncoзь џерге ськтылар.

Oromdo er ulus, yj ulus, vaaldar—оң, џок ulus, olor oncoзь omok, егу сьрајлу вазьр џyрiler

9 §. Tolo la tolbos ермек.

Ермек ајтканда kezик бирде адаасьзь џок ермек, емеze ајдаасьзь џок ермек туşтар џадар, ол емеze еeceңi сөстөри џок вольр џадар.

Ермектиң ондьј сөстөри kezикте kirişпей артыр тургань, olor алдьнда ајдылган ермекте вар вольр kалган kereгинде вольр џат.

Temdektegezin: Бу өткөн тынде, мен syрекеј џакşь ујьктадым. Тузымде enemди, *vaza* карьндазьм-ла сьјньсагьмдь көрдим. Екinci

ermekte adaacъзь (men degen sös) çok volъp çat; ol aldъndağъ kuucъnga kirip kalgan.

Surak ermekke karuuzъn bergende, ol tuzunda ermekten көр sös-tөр ajdъlvaj, taştalъp turatanъ var.

Temdektegezın: Kem keldi — Karagъs-ра, ajsa Torkocъ-ва? — Torkocъ. Ekinci ermekte ajdaacъзь (keldi degen sös) çok voldъ.

Bis Ojrot la orъs tildy vicikter aldъvъs. Өske yuencikter çañs Ojrot tildyüneң aldъlar. Ekinci ermekte, vicik dep eceñi sözi çok volъp çat.

Onoң vaşka, ermektenip turgan kizi, emeze tavъş ugup, көгyp turgan kizi ermektengende, ol ugup, көгyp turganъ aajъnca, kandъj bir nemeniң temdegin voъn, emeze onъң etken nemezın çartavaj, kъskarta ajdъp salatanъ var.

Temdektegezın: Kandъj bir kizi çorъkka vararga avtomobil' emeze at sakъp turganda, onoң kelip çatkanъn көрө le ajdar: *Kelip çat*—dep. Ajdarda, kelip çatkan nemeniң adъn, adavaj çat. Emeze kalaş sadъp alarga bargan çerde turgan, ak ta, kara-da kalazъ var volzo, ajdarda, kelgen kizi alarga turgan nemezın adavaj çat. *Maa karazъnanъ veri-ger*—dep ajdar. *Kalaş* degen sös, ajdъlvaj çat. Ondъj kъska aajlu suraktar vaza var volъp çat.

Temdektegezın. *Barala udavazъn-va?* Mъnda *sen* degen sös çok, onoң vaşka kajda varala udavajtanъnъң, aajъ vaza çok.

Ermektiң icinde ermektiң kandъj bir sөstөri çok volzo, ol emeze çok volgon sөstөri, çañnda turgan ermekten sezikty volzo, ondъj ermekti *tolvos ermek* dep ajdar. Ermektiң sөstөri yze var ermekti *tolo ermek* dep ajdar.

10 §. Adalgandu ermek.

Kezik birde, ermekte kandъj bir nemeniң aajъn vicigende, ondъj ermekte ajdaacъзь syre çok volъp çat. Ajdarda, ondъj ermekti, *tolvos ermekle* arlaştъrvas kerek.

Temdektegezın: Тyn. Çыldъstar мъзыдар çarъp turular.

Baştapкъ ermek, çañs-la (*Tyn*) sөstөң turu; oo yzeri, onъң ajdaacъзь sestirip turganъ çok.

Ermek icinde ajdaacъзь çok volzo, yzeri ol sestir vej de turgan volzo, ondъj ermekti *adalgandu ermek* dep ajdar.

Adalgandu ermek dep, viciktiң adъ, gazette ciğen statijanъң adъ, vъveskalar, onoң-do өskөzi adalъp çat.

Temdektegezın: „Tuzak“ Kucъjактың

„Kandu vъsak“ Cevalkovтың.

Şkola.

„Sekretar“, onoң-do өskө.

11 §. Çyzyndy le çyzyni çok ermekter.

Bistin ermekte, birde adaасъзь çok volordon volgoj, çанында-da turgan ermekte çok volor: oo yzeri, tort sestirves te, ol kuucындар turgan kiziden volьp çat. Kuucындар turgan kizi, edilgen nemeni кандьj da nemege kozьp turgань çokтың kereginde volor.

Temdektegezin: Караскыландь. Turalardың icinde ot çarьj verdi. Baştаркь ermekte, adaасъзь çok volьp çat. Караскыландь degen sesti, bir de nemege çemer turgань çok, кандьj neme караскыландь, bildirt-pej çat. Онь sestiң çаңьs воjьнаң vilip alarga volvos volьp çat.

Çyzyni çok, emeze ol çyzini tort sestirip te turgань çok volzo, ондыj ermekti, çyzyni çok ermek dep ajdar. Çe adaасъзь var volzo, emeze øskø ermekteң tapтырьp, emeze sestirip turgan volzo, ондыj ermekti çyzyndy ermek dep ajdar.

Çyzini çok ermekter, көр çанынаң ajдылганда, көр nemelerdin yzeri ааjьна çart ськраган nemelerdin etkenin, kuucындаганда ajды-льp çat.

Temdektegezin: Онь la bir de neme edip volvozьң.

Øtkendi ojto virьp volvos.

Bistin kolhozto traktorlor lo syrur çat.

Çyzyni çok ermekterde ajdaасъзь vudur turgань:

1. Çyzyni çok edilmedeң.

Temdektegezin: Meni ertenneң le ala kaltьradьp çat.

Усунци kyni оогьдыp çat.

Онь la nenide edip volvos.

2. Edilmeniң усунци çyzynyniң тургуза, emeze øtkøn, ol emeze keleten øjineң vuderі.

Temdektegezin: Çoldordь kar-la tujuktaar (tujuktар çat, tujuktар turь).

Онь çalgьn la øltyrdi.

3. Edilmeniң 2-ci çyzinineң.

Temdektegezin: Talkандь, saarçu la yrer volvozьң.

Acudь көstiң çазь la vazьp volvozьң.

4. Edilmeniң çartь çok keverineң.

Temdektegezin: E-e, онь yreerge!

5. Çartalгьштаң vuderі.

Temdektegezin: Bygyn sook.

6. Асу, çaravas, dep søstørdøң vuderі.

Temdektegezin: Planь çok išteerge çaravas.

Ølgen nøkørimdi acu.

Gazetterdi, zurnaldardь aldьrtarga kerek.

12 §. Baştanaacъ sөstөр.

Tөzөөci ucurlыktu adalgъştar, adaacъ volъp syre turvaj çat. Olor birde nemeniң (kizinin) adъn, өвөкөzin adap çadyлар (aajьnda predmet adъn), oo vaştanъp ermek ajtkanda.

Temdektegezin: Kolhozсьлар! Maldь elbedip, onь uktadъp severlezin dep, vaşkaru slerge ajdъp çat.

Bu ermekte adaacъzь vaşkaru degen sөs. Oo yzeri, vaza төzөөci ucurlыktu adalgъş var volъp çat, onьzь kolhozсьлар degen sөs. Ol sөs, vaştanъp ajtkan ulustь (nemeni) adap kьсьгьp çat.

Kandъj bir nemege vaştanъp, adъn adapturgan sөs, төzөөci ucurlыktu adalgъş volъp, turup çat, onдъj sөsti, *vaştanaacъ* sөs dep adap çat.

Baştanaacъ sөs, ermektiң vazьnda-da, ortozьnda-da, vaza ucьnda da turup çadar. Onojъp vaştanaacъ sөstiң çerin seligeninen, ermektiң aajь vuzulbas, ol voъь volъp, artъp turar. Ondъj volgondo, vaja temdekter ajtkan ermekte, kolhozсьлар degen sөs, ermektiң ortozьnda-da, emeze ucьnda-da turarga çarap turar (Maldь elbedip, onь uktadъp, severlezin dep, slerge, kolhozсьлар, vaşkaru u ajdъp çat. Emeze: Maldь elbedip onь uktadъp, severlezin dep, slerge vaşkaru u ajdъp çat, kolhozсьлар)

Baştanaacъ sөstө, çartaacъ sөstөр vaza turar ucurlu.

* *Temdektegezin:* Sen, meniң kyndyly nekirim, kajdar varъp çazьp?

Ajdarda nekirim dep vaştanaacъ sөskө, kyndyly degen sөste meniң dep çartaacъ sөs var volъp çat.

Bastra talalardьң proletarlarь, virikleger! Mьnda proletarlarь dep, vaştanaacъda, çartaacъ sөs volъp talalardьң degen sөs turup çat, ol talalardьң degen sөs, voъьndьң çanьnaç vastra dep, vaza çartaacъ sөsty.

Ondъj aajlu vaştanaacъci sөstөrdi, ancadala çartaacъci var volgondo, vicikti kьсьrar tuzunda, çart volzьn dep, kicinek toktoj tyzyp turarga kerek. (Onojъp toktoj tyşkenin pauza dep ajdъp çat).

13 §. Toktoj tyzeten temdeker.

Baştanaacъ, voъьndagь vastra çartaacъ sөstөri' le, ermek icinde zapjatoj la vөлynup çat. Baştanaacъ ermek ortozьnda turgan volzo, onь eki çanьnaç zapjatoj lo vөлup çat. Ermektiң ucьndagь vaştanaacънь, zapjatoj la vөлyje, ucьna tocka turguzъp çat.

Temdektegezin: „Киврак, Дубов, аттаң тызыгер деп, Levinson атаај команда берди“. (*Fodeevtan*).

Алаңзьвај, некөр, вазальк.

Емеş kajлар көрзөң, Tуган.—Торşуиғьмда кьл çок, кағьндаş.

2. Baştanaacъ, ermektiң vazьnda turgan vololo, ol vaştanaacъ sala çaan yn le kьjгьгьp ajdъp turgan volzo, onьң kijnine kьj temdek turguzar.

Temdektegezin: Pioner! Војџџњњ сөзине сьндьк вол.

Ermekti oos la ajtkanda, onđj wařanaasьњњ kijninde kicy toktoj tyzyp řat.

3. Wařanaasь sөs, kьj, emeze suraktu ermektiң usьnda turgan wolzo, ajdarda ermektiң aajьnca, emeze surak temdek, emeze kьj temdek turguzьp řat.

Temdektegezin: Meniң bicigimdi berzeң, Aleksej!

Bicikke řakşь yurenerge, mөrөjlezip turuң-wa, Poroř?

4. Ojrot ermekte, *ooj, eej, uuj, e-e* dep yndenip (kьjgьgьp, cosьp) ajdatan yzyk sөstөр var. Ol sөstөр wařanaasьњњ aldьnda turgan wolzo, olordь onoң kandьj da toktoj tyzer temdek le wөlywejten.

Temdektegezin: U-uj Madrař! řaңь sьkan uktu kulundь waгьp kөrzen! (Onoң-do өskөzi onđj-ok).

14 §. Kiriř sөstөр le cuk sөstөр.

Ermek icinde, birde sөskө kamaazь çok sөstөр, emeze bir kanca cuk sөstөр var wolьp řat.

1. Onđj sөstөр erеңistelip turganьп, izengenin, tartьльp turganьп, сьпьrkaganьп, onoң-do өskөzin řartap řat.

Temdektegezin: Eңirde, řartla, řaař, řaar—(wodořьtьrganь).

Bergen plandь, ajsta wolzo, wudyger wologьm-wa (wudywbezi).

Mөrdө-řordo wolзьп, altьп kazarga men waratam (tort sananganь).

Men seniң symeңdi, kaгьп, ukanьm řakşь (sygyngeni).

Sajdu ooruzьnaң, ajtpazada, řakşь wolor (izengeni).

2. Aldьnda ajdьlgan sananganьпna kolwořьtьra ajtkanь:

Sen řiit-te, caktu-da, men deze, řandьra, kargan da, ujan-da (odořtořьrganь).

Сьндаwaza da, řokсыldardь řazar ketebes-pe! (сьпьrkaganь).

Ajtpaza-da, uucьlardь sudtaar kerek (çөpsingeni).

Ooru-çowol tijbezin dep, eң ozo, woјьndь aru cek tudar kerek; ekincizinde, ajь-çurtьң aru tudar kerek; ycyncizinde, çuguř oorudaң ceberlener kerek (ermegin çergeleřtire toolop ajtkanь).

Ermek icinde, grammatika řaңьpnaң sөstөrgө kamaazь çok sөstөр var, olor ajdьlgan ermekti toltьrарga kirizip řadьlar. Onđj sөstөrdi *kiriř sөstөр* dep adap řadьwьs.

Kiriř sөstөр řartalğьřtaң wyder (*řart, ajsa wolzo, mөrdө-řordo, onoң-do өskөzinen*) edilmedeң wyder (*ajtkanda, salza, kөrgөndө onoң-do өskөzinen*), adalgьřtardaң—(*сьпьнca, acuunda, onoң-do өskө*), cuk ta sөstөrdөң wyder (*meniң sagьзьm-la wolzo, onьң ajtkanьnca wolzo, onoң-do өskөdөң*).

Ermekke көp kirizeten sөstөр: *onđj wolzo, řart-la, ajsa wolzo, onojtkondo, sananganda, ucurьnda, onoң-do өskө көp sөstөр*.

15 §. Toktoj tyzer temdekter.

1. Ermekke kirizip turgan kiriş sester, eske sesterdon zapjatoj lo welynyp çat. Çe olor ermektiñ ortozında (özeginde) turgan wolzo, olordь eske sesterdon eki çanьnaң zapjatojlo ajьp çat (oro temdekteninen koryger).

2. Cuk turgan kiriş sester, aldьnaң wojlorь ermek wolyр, ermek icinde turgan wolzo, olordь eki çanьnaң cij e-tartkьş-la welyр çat (tirele), ol emeze kapsuudьñ icinde wiciir (skovkada).

Temdektegezin: Мынаң ozo—men çat wilerim—Ojrot alwaty wicik wibes wolgon.

Men, wap-la waştar, temir çolgo oьrарьmda, (ol 1925 çylda wolgon), wazьm ajlanьp, syreen kuskan edim.

16 §. Ermektiñ aңly eecenі sestori.

Ermektiñ kandьj bir eecenі sestorin aңlap, wildirly eder kereginde, kuucьndaп turgan kizi, ol ondьj sestordıñ le ermektiñ artkan sestoriniñ arazьnda, kicy toktoj tyzyp çat.

Temdektegezin: Тың арьганьнаң өсөмiktelip kalgan көzin, төмөн көрди.

(Bu ajdьlgan ermekte, өсөmik degen sestile, oo kamaandu тың арьганьнаң degen sestile, eske sesterdon welywej ajtkan).

Paraxod tynde oneki casta keler.

(Bu ermekte, oneki casta degen sestordi welywegen).

Төмөн көргөн көзи, тың арьганьнаң, өсөмiktelip kalgan.

(Bu ajdьlgan ermekte, өсөmiktelip kalgan dep sestile, oo kamaalu тың арьганьнаң degen sestordi, eske sesterdon welyр ajtkan).

Paraxod tynde, oneki casta, keler.

(Bu ajdьlgan ermekte, oneki casta degen sestordi, artkan sesterdon welyр salgan wolyр çat).

Kuucьndagan kizi, ugur turgandardьñ çilwuyzin тыңьdarga, emeze ajdьp turgan ermeginiñ ucuryн çat edip wildirterge, ermektiñ eecenі sestorine toktoj tyzyp, welygenin, *aңly sestor* dep, adap çat.

Ermek icinde çaantajьn aңlanьp turganь:

1. Çyzyndeeci solьma orto turgan katamaldar:

Temdektegezin: Bis, komsomoldor, kolxoztordo iştejten izibisti, syreen şyup alarga kerek.

2. Çartaacь sestori çok wololo, kandьj bir nemeniñ adьnyң kijninde turgan katamaldar:

Temdektegezin: Mitingta kuucьn ajdatan kizi Edokov, komsomol.

Tyңdeştiriger Mitingta kuucьn ajtkan kizi, komsomol, Edokov.

3. Çyzyndeeci solьmalar orto turgan vudymelder le çajlgaksьlar.

Temdektegezin: İşmekci klasstьn çengenin, ɵlymtik voьь, ol syunip ukть.

Ol, kiceemkej, elden ozo, maldь kɵrɵrgɵ çorto-verdi.

4. Çartaacsь sɵstɵr var vololo, vudymel le çajlgaksь çartalьp turgan sɵstiң kijninde turgan volzo, vudymel le çartaacsьlardaң vuder.

Temdektegezin: Uktu kulunньn vudyzi tort la ajьrdь terkiler, ojnop maңtap turdь.

Revoljutsionньj kozoң kozoңdoşkon, şkolдьn yugen-cikteri, oroom la kelgiler çattь.

Voььna kamaalazьp turgan çartaacsь sɵsty çajlgaksьlar çava, çajlgaksьlardaң ajlancьk sɵstɵri dep ajdar.

5. Ermektiң ajdьlp turgan sɵstɵriң aldьnda, *onoң vaşka, tort sraңaj, ancadala, onьn toozьnda*—dep sɵstɵrdiң bir viryuzi var volzo, aldьnda turgan sɵsti yzeri toltьrp, çartap turgan sɵstɵң vuder.

Temdektegezin: Oroondordьn vastrazь, Sovet Sojuzьnaң vaşka, ekonomika çapьnaң, tyvekty kьzalaңda cucurap çadьlar.

Çaskьda vis gorodьn kɵp şkolдорьn şinzileeribis, onьn toozьnda eki kɵrymçily şkol kɵrɵribis.

Ooru sьjьnm bir-de neme edip volvoj turu, sraңaj vicik te kь-sьvas.

Ermekte vaza ađьlanьp turarь:

1. Eki vudymeldi, emeze çajlgaksьlarda viriktirip turgan—*la, ta, da*,—dep kolvoocsьlu volzo:

Temdektegezin: İşmekciler çaanь-çazь-la, dokladть kiceep ukтьlar.

a) Ermekte ajdьlgan şьltakтьn aajь.

Arьgan da, sьlagan da, şofer maşinanь (avtomobil'di) çedip, vaştaarga sьdavaj turdь.

7. Ыlganaacsьlardaң vaza vuder.

Temdektegezin: Meniң nekɵrim, iştɵp turganda, kacanda kuucьndanvajtan.

Vaşka tilderdi vilvej turup, çaan yuredyge yrenerge kyc volьp çat.

Çartaacsь sɵsty Ыlganaacsьlar turgan volzo, onдьj ermekti *ьlganaacsьlu ermek* dep ajdar.

17 §. Ermektiң ađьlu sɵstɵri tuzunda toktoj tyzer temdekter.

1. Ermektiң ađьlu sɵstɵri, ermektiң ɵskɵ vɵlyk sɵstɵriң za-pjatoj lo vɵlynyp çat (ɵrɵ temdekterden kɵryger).

2. Zapjatoj lo völyp salgan aңly sөstөrdi, uktaş sөstөр le arlaş-
тырвазып деп, zapjatoj ordына ci y le, (tire-le) völyp salarga kerek.

Temdektegezin: Janvardың 9-ci kuni,orus revoljutsijanың başta-
mazь volьp çat—ol kaan vaşkaruudың klassovыj vudyumin işmекcilerge
çarttap көргysti.

СУМДУ ЕРМЕК.

18 §. Сумду ермектердин вудыми.

Сумду ермекке киризип турган суми чок ермектердин војлогънын аразында биригип колволгонъ, шууген шуulte аажыпса волгозын, еки аңь волор учурлу, емеze онды ермекте војъ војлогъна tort камаанъ чок воіър турар, ol емеze олордың бируузи, ваза бир ермектин ичинде турган канды бир сөзин чартаар воіър турар чат.

Сумду ермекке кирип турган, суми чок ермектердин ващаркы аажыпса колвоіъзър турганъ, сала укташ сөстөр биригип колволгонънды-ок воіър чат.

Темдектегезин:

Демонстрацига киришкен улус ишмекчилер, Кызыл сөзү, ваза уредуучилер.

(Суми чок ермек ишмекчилер, Кызыл сөзү, ваза уредуучилер деп укташ сөстү. Оndo демонстрацига киришкен улус тоолоіър чат).

Менин адам карган, че кадык.

(Укташ сөстү суми чок ермек. Бир темдеги (карган), екinci (кадык) темдегине удърлащтыга айткан воіър чат).

Кын изиди, теңериде вилутта чок. (Сумду ермек, еки суми чок ермектерден вудур калган. Оl чажы кынниң ващка вудумды темдектерин тоолоп көргыскени ле кынниң вудузин кеверлер айдур чат).

Мее воіъссын деп мен кысырган, че сен келбедиң.

Сумду ермек, еки суми чок ермектен вудур калган воідъ. Мында бир кизиниң канайтканьна (нени еткенине) удъра екincизиниң не волгонън (канайтканьн) тургузылган воіър чат.

Суми чок ермектердин бируузи ваза бируузине камаанъ чок воіър, көндөлөң бирикенин *тавьщкань* деп айдар.

Суми чок ермектердин тавьщкань аажыпса вуткен сумду ермекти *тавьщканду сумду ермек* деп айдар.

Сумду ермекке киризип турган суми чок ермектердин колвоіъзър биригип турган аажып, мынажда ермектер айтканьнаң көрөр:

Воіътпын часканьмды биліп турганьм керегинде, мен uncukpaдъм. {
Baщаркы ермек, екinci ермектин аждаасын (uncukpaдъм деп сөсти) чартап чат. Оl „нениң керегинде“ деп суракка каруун берип чат.

Çoldь, ваја бир туу өрө
сьгаась, вис belen таар турдь-
вьс.

Ortozьnda turgan ermek, ikinci
ermektiң (çoldь dep) eeceni sözini
çartap çat. Ol „kandьj çoldь“ dep
surakka karuun berip çat.

Kozьlaасылардың turgan or-
дың seligezin, ajdarda, summazь
kubulvas.

Baştapкь ermek, ikinci ermektiң
(kubulvas dep) ajdaасызьн çartap çat.
Ol „kanajtkazьн“ dep surakka
karuun berip çat.

Кьра sygerde—kol vьlandavajtan.

Baştapкь ermek, ikinci ermektiң
(vьlandavajtan dep) ajdaасызьн çartap
çat. Ol „kacan“ emeze „neni et-
kende“ dep surakka karuun berip çat.

Cymі çok ermektiң biryuzi vaza biryuzin bilinip, oo kamaalu volьp,
icindegi sözini çartaarga volьp birgip kalganьн vaş vildirmezi dep adaar.

Cymі çok ermek vaza bir ermekti çartaary kereginde turgan vol-
zo, onь koş ermek dep adaar. Cymі çok ermek vaza bir ermekke çar-
tadyr turgan volzo, ol çartatkan ermekti vaş ermek dep adaar.

Bir cymі çok ermekti vaza bir ermekke vaş bildirter edip, kama-
laştьrала, vytken cymdy ermekti vaş vildirtkendy cymdy
ermek dep adaar.

19 §. Kolvoosьlu, cymdy tavьşkandu ermek.

Cymdy tavьşkandu ermekke kirizip turgan cymі çok ermekter,
kolvozьp virikende, olor kolvoosьlar aзыra virigip çadyлар.

Cymdy ermekte turgan cymі çok ermekterdiң arazьnda turgan
kolvosьларь ol—ok—çe, la, deze, da, emeze ol, emeze, da, ta ajdarda,
ononç-do өskөzi. Uktaş sөstiң ermekke kirizip turgan kolvosьларь
volor.

Bu kolvosьlar cymі çok ermekterdiң arazьna turup, mьndьj şyul-
telerdiң aajьn көrgyзyp çat:

1. Ermekke kirizip turgan kandьj bir nemeniң aajьn, emeze onьң
vydymin şyup ermekke kijdirip ajtkanda, emeze ononç-do өskөzin kol-
voştьrьp çat.

Temdektegezin: Cecекter turgan çodranьң ajrьzь, meniң көz-
nөгime çuuk odoştоş turь, ajdarda salkьn olordьң ak ylbyregile birde
meniң vicik cijer stolьmdь vьrkej seep salat.

(Bu cymdy ermek, tuura turgan kezек çerdiң aajьn ajдыp көrgy-
zip çat).

Onды ok nemeniң aajьn la, vaza degen kolvosьlar vaza ajdar.

Temdektegezin: Çyk-le ugьlar-ugulvastaң kamьştьң şuulaganь
la, vaalьkтың kaa-çaa comьnganь ugulat.

Cal-mal kamьstьn ʃuultьzь ugular, vaza kaa-ʃaa valьktьn со-
мьngань.

2. Cymі ʃok ermektіn vıruuzide ajdьlgan nemeniң aajьna udьra
ekinci ermek, *deze* dep kolvosь azьra ajdьp ʃat.

Temdektegezin: Oo ʃadar tura сьgarьp vererde, ol *deze* turguza la
varьp ʃadьp alvadь. (Bu cymdu ermekte, nemeniң aajь udura-tedire tu-
rur ʃat).

Kar tavьna kajьlp kalgan, agaʃ arazь *deze* сьktu.

Aʃaaru: *Deze* degen kolvosь, ekinci ermektіn ortozynda da turgan
volzo, ʃe ol kandьj bir nemeniң aajьn ʃartap kergyzur, ermekterdi
tucej kolvoʃtyrьp ʃat.

Vaza bir temdek: Enezi kektenip ʃat, valazь *deze* vicik kьсь-
гьp ʃat.

3. Cymdu ermekte turgan cymі ʃok ermekterdi kolvoʃtyrgan *eme-
ze* ol *emeze* dep kolvoosьlar, ermek icinde kandьj bir nemeniң talda-
gan aajьn kergyzur ʃat.

Temdektegezin Emeze bu avtomobil'di ʃazap alarga kerek, ol
emeze onьn ordьna on at ʃaldaarga kerek.

Emeze bu izivisti enirge ʃetire bis vudyreli, ol *emeze* bistiң ordь-
vьska kelip ɵskɵzi iʃter vudyrsin.

4. Cymdu ermektіn icinde, cymі ʃok ermekti kolvor turatan *birde*
dep kolvoosь, kandьj bir nemeniң elizip-selizip turganьn vaza kergy-
zip ʃat.

Temdektegezin: Birde salkьn tьңj veret, birde *deze* tьmьj veret.

5. Cymdu ermek icinde turgan cymі ʃok ermekterdi kolvoʃtyrgan
da (ta) dep kolvoosьlar, kandьj bir nemeni ʃnзiler ʃoktogoпьнн,
aʃьktaganьнн aajьn vaza kergyzer.

Temdektegezin: Bu suularьnda valьga *da* ʃok, tuularьnda aңь
da ʃok.

Altajdьn ʃьʃtarьnda kuzuktap ʃurer kuzugь *da* var, aңdar ʃadar
aңь *da* var.

Altьn keldiң vaalьgь *da* semis, tuularьнн aңь *da* semis.

20 ʃ. Kolvoosьlu cymdu tavьʃkandu ermektіn icinde, toktoj tyzeten temdeker.

1. Cymdu ucurlьktu ermekke kirizip turgan kolvoosьlu cymі ʃok
ermekterdi, vojь vojlogьnaң zapjatojlo velyp ʃat.

Temdektegezin: Kere tyzyne aңdadьm, ʃe eʃ neme kervodim.
Bajga iʃtegenim kɵp volgon, alganьm *deze* as volgon.

2. Birde, cymdu ermekke kirgen cymі ʃok ermekterdiң vıruuzi
udurlaʃkan aajlu volgon volzo, oo yzeri ol udurlaʃkan keveri katu

aajlu bolzo, onьң arazьnda cije tartkьş vicip turar ucurlu. Ondьj ermekti oos la ajdьp turgan bolzo, ugup turgandarga onojьp udurlaştьrganь ile çart bolzьn degezin, ermek icinde toktoj tyzyp turarga kerek.

Temdektegezin: Ivan toktodьp ajttь—çe tabьştary tьңьdь.

Telekejdi ajlanьp kelerge sanangan—çe çyzynci de ylyyn ɵpɵdi.

3. Cymdy ermekke cymі çok ermekter kirizer, ol ermekter *ajdarda* dep kolvosьla kolvolgon bolzo, ol kolvosьnьң aldьna tocka lu zapjatoj turguzar. Onoң vaşka cymі çok ermekteri keңitken ermekter bololo, olordьң arazьnda vaza kandьj bir toktoj tyzeten temdekter var bolzo, ol tuzunda *çe* dep kolvosьnьң aldьna vaza tockolu zapjatoj turguzar.

Temdektegezin: Doklad ajtkan kiziniң kuucьnьң çedikpressinip; kɵp ulus kritikovat edip, vojlorьnьң çedikpressingenin ajdьp turdьlar çe dokladcьktyң cьn ajtkan sɵzin deze, viryuzi-de temdektegeni çok mьnaң arь kandьj işti kanajda iştelerin çɵp edip, viryuzi de cьgar ajtpadь.

21 §. Kolvosьzь çok cymdy tabьşkandu ermekter.

Cymdy ermekke kirizip turgan, cymі çok ermekter, ermektiң uktaş sɵsteri cilep le, kolvosьzь çok volьp, vaza virigip-ok turar. Ondьj volgondo, olordьң şuyte çanьnaң kɵrgɵndɵ, kolvosьda çogьna kolvolgondo şuyte aajь tyңej volьp çat; oo yzeri, olordьң virigip te turganь, ermekti ermekke udьrlaştьgpь ta turganь ile çart volьp çat. Ermekti oos-la ajtkanda, ol onojьp kolvolьp virikken ynunen vildirtip çat. Cymі çok ermekter virikkende, olordь ynin kuvьltpaj, çanьs-la ortozьnda kicy toktoj tyzyp ajdьp salatan. Çe virde, ondьj eki ermekti udurlaştьrganda, çartaarga turgan çerine ynile teviltip, tьңьdьp ajdьp, çat, yzeri deze ortozьnda cala uzagьnca, toktoj tyzyp çat.

Temdektegezin: Çьlkьzь kiştешken, ijnegi mɵgɵşkɵn, koj-eckizi maaraşkan, ijttirdiң yrgen tabьştary çarkьrap turdь. (Mьnda ermekter kolvosь çogьnaң virigip kalgandar).

Uj kizi acьnpьp turdь, valazь talganca katkьgpьp turdь. (Mьnda eki ermekti udurlaştьgpьp çat: viryuzinde yj kiziniң kьlьgьn kɵrgyzyyp çat, ekincizinde deze, valazьnьң).

22 §. Kolvosьzь çok cymdy tabьşkandu ermekterde, toktoj tyzeten temdekter.

1. Cymdy ermekke kirizip turgan, kolvosьzь çogьnaң virikken cymі çok ermekter vojь vojlorьnaң zapjatoj lo vɵlynyp çat.

Temdektegezin: Çotkon salkьn tyzele, kykyrti kyrkyrejle, çaaş kɵnɵktɵң urgandьj çaajla, çurtьvьska kalap tyşkendij, cucuradьp vozotpoj kajttь!

2. Ekinci ermek, vaştarkь ermekke udьra turup, keze-vьsa çartap

turgan bolzo, ajdarda ol orto zapjatoj turguspaj, onьң ortozьn cije-tart-кьş la völyur kerek. Oos la ajdьr turgan ermek bolzo, ondьj çeri orto cala uzagьna toktoj tyzer ucurlu.

Temdektegezin: Men odьnga vararga sanangam—çotkon vervedi.

3. Kolvolьp, virigip turgan ermekter keñitken ermekter volgozьn, yzeri olodьң arazьnda toktoj tyzeten temdekter var bolzo, ajdarda eki ermekti voьş voьşnaң zapjatoj lo emes, tockolu zapjatojla völyur kerek.

Temdektegezin: Bistin cike vaazьvьsta ciguştar ucular turdьlar; olordьң kezigi bistin çanьvьska tyzerge ajlanьzьp turdьlar, ononь kenetiyn ege şurgur turdьlar; kezigi deze, төmөн oktolьp vraadьp, çandьra tuuravьska kajtygьp, ucukьlar turdьlar.

23 §. Baş vildirtkendy cymdy ermek.

Baş vildirtkendy cymdy ermekke cymі çok ermek kirizip turganda olor voьş voьşorь la kolvoosь da azьra viriger, emeze kolvuuş sөstөр de azьra virigip turar, kezik virde deze olorь çogьnaңda viriger.

Kolvuuş sөs dep, vis kolvoosьdaң aңьlar, solьmanь, emeze çar-talgьşть adap çadьvьs. Olor koş ermekti vaş ermekle viriktire kolvor to turza, voьşorь ol-ok tarьjьn, koş ermektiң sözi (cleni) volьp turadьlar.

Koş ermek vaş ermektiң aldьnda da turar, onojьp-ok kijninde de turar. Koş-ermek, vaş ermek le kolvoosь, emeze kolvuuş sөs azьra kolvolьzьp turgan bolzo, ajdarda, ol koş ermek, vaş ermektiң ortozьnda da turar ucurlu, çе ol tuzunda vaş ermekti koş ermek eki vaşka çarьp çat.

Temdektegezin:

Karaңuj volgon kereginde, vis çoldь arajdaң tartьvьs.

Çoldь, karaңuj keregende, vis arajdaң tartьvьs.

Mьkajlaş işterge kiceemkej, ajdarda (ononь ulam) onь kajda da alar.

Çaaş өtkөndө volzo, çе Sanaş agaşтьң altьnda otьrganca voldь.

Çaaş өdө vergen, Sanaş agaşтьн altьnda otьrganca.

Mьkajlaş kiceemkej, onь kajda da alar.

Mьnda koş ermek, vaş ermektiң aldьnda turup çat, ol vaş ermek le *kereginde* dep kolvuuş sөs le tuduşkan.

Bu ermekte, koş ermek vaş ermekti eki vaşka çarala, ortozьnda kirdi, kolvolgon kolvuzь ol ok *kereginde* degen sөs.

Mьnda koş ermek vaş ermektiң kijninde turdь, kolvuuzь deze *ajdarda* (ononь ulam) volьp çat.

Bu ermekte koş ermek vaş ermektiң aldьnda turu, kolvoşkonь çе dep kolvoosь azьra.

Bu ermek kolvocozь çogьnaң kolvoldь.

Bu ermek vaza da kolvoscь çogьnaң virikken.

Kolvuuş sөstөр volьp ononь ucun, onьң kereginde—kereginde, ondьj-dьң, onojtkondo, ondojdordo, ondьj-volgondo ononь-do өske sөstөр turar ucurlu.

Temdektegezin: Karañuj volgon, onьñ kereginde (оньñ ucun) çoldь taар volvodьвьs.

Мькаjлаş nele işke kiceemkej, onдьjьньñ ucun kajdada işteze çara-ar. (Onoңdo өskө көр еrmekter var).

Асаару: 1) Cymи çok еrmektiñ viruuzin, viruuzine vaş bildirtip turganь, kolvuucь sөs turganda çart volьp çat. Ondьj kolvuucь sөstөр çok volgondo, oos la ajtkan еrmekten, vaş bildirteeci sөstөrdi, еrmektenip turgan kiziniñ, yniniñ aajьnañ bildirtip turar. Çe kacан vicik kьcьrarda, onдьj sөstөrdi, toktoj tyzeten temdekterineñ taanьp turar. (Onoң arь 24 §-tañ көryger).

24 §. Kolvocь la kolvuucь sөsty vaş bildirtkendy cymdy еrmekte toktoj tyzer temdekter turguzarь.

1. Koş еrmekti vaş еrmekten zapjatoj lo vөлyp çat.

2. Kolvoocь, emeze kolvuucь sөs, koş еrmekte çajьlp turgan volzo, ajdarda olordь vojь-vojьnañ ajгьvaj, zapjatojдь kolvoocьньñ, emeze kolvuucьтньñ kijnine арагьp turguzar. Çe kolvoocь emeze kolvuucь vaş еrmekke çajьlган volzo, zapjatojдь kolvoocьньñ emeze kolvuucьтньñ alдьna ekelip turguzar.

Temdektegezin: Karañuj volgon kereginde, çoldь tapadьвьs. (Kolvocь sөs kereginde, koş еrmekke çajьlган, ajdarda zapjatojдь onьñ kijnine vicidivis).

Karañuj volgon, onьñ kereginde çoldь vis tapvadьвьs. Mьnda „onьñ kereginde“ dep, kolvoocь vaş еrmektiñ alдьnda turup, vaş еrmekke çajьlган volьp çat. Ajdarda zapjatojдь onьñ alдьna turguzьp salган.

3). Koş еrmek vaş еrmektiñ ortozьnda turgan volzo, ol tuzunda onь eki çanьnañ zapjatoj lo vөлyp çat.

Temdektegezin: Çoldь, karañuj kereginde, vis tapadьвьs.

25 §. Kolvoocьlu vaş bildireeci cymdy еrmekter.

I. ŞьLTAKTU ERMEKTER.

Koş—ermekter, vaş еrmekke, kandьj şьltak volьp kuucьnga kirip turganьn көrgyзyp çadьlar. Koş еrmekter, vaş-ermekterle, onьñ kereginde, onoң ulam, ajdarda, onдьj volgondo, ne deze, ucun, vaza onoң-do өskө kolvocьlar azьra virigip turarlar

Temdektegezin: Ulus çuunga çuulьp kalarda, onьñ ucun men menдеp vardьm.

Vaş еrmektiñ icinde, kandьj şьltaktьj aajьn ajдьp turganьn көrgyзyp turgan koş еrmekty cymdy еrmekti, şьltaktu еrmek dep adap çat.

Өрө айдьлган ермекти кубалта айдьр-ок турар.

Темдектегезин: Мениң меңдер bargаньм не деже, çуунга ulus çуульр калган керегинде. Бу айткан ермекте, кош ермектиң кижине ва-
гьр турдь. Оо узері, алдында айдьлган ермектиң, **керегинде** деген кол-
воосьзь, ермектиң усьна вагьр турдь. Баш ермектиң кижинде деже, *не-
деже* деп surак аажлу колвоось сөс туруп çат. Бу surак колвок сөсти,
ермек айдьр турган кизи вожь, вожьнаң suragan ајасту edip surajла, ка-
руун тургуза ла вожь айдьр салат.

Темдектегезин: Мени ајтраган керегинде, мен өлөң kezerge ва-
вадьм.

Өлөң kezerge мени ајтраган, оның усун мен вагвадьм

Өлөң kezerge мен не вагвадьм деже: мени ајтраган керегинде.

Бу ермектерди кубалтыр ајткаһьнаң көргөндө, ваҗтаркь ермекте,
кош-ермек керегинде деп колвоосьһьң кижинде туруп çат. Eкинци ер-
мекте кош ермек ozo турь, ваҗ ермек кижинде турь: узері оның усун
деп, колвоось kirip калган, керегинде деген колвоось çogoldь.

Усинци ле төртинци ермектер, бир ај туңей вольр çат. Ondo не де-
же деп, surакту колвок сөс kirip калган, керегинде деп колвоось, ер-
мектиң усьна вагьр турдь.

2. ӨJLY-KYNDY ERMEK

Кош ермек, ваҗ ермектең айдьльр турган nemениң өјин кьнин ај-
дьр ваза көргьзур çат. Ol орто, кош ермекле ваҗ ермек тьндьј колбу-
уш сөстөр ле колвольр çат: **чаңьла, çыкле, тuzunda, оның кижинде, оноң
веји, kacanda, оноң да өскө ваза көр колбууҗтар ла.**

Темдектегезин: Качан өлөң kezер план вьдур barganda, бистер
онсовьс суунир турдьвьс. Ваҗ ермек вольр тургань Bистер суунир тур-
дьвьс. Surактың аажь „kacan суунди“—Kаруузь-kacan өлөң плань вьдур
barganda деп (кош ермек), өјин көргьзур çат.

Соктыј atka минеринен ozo, адын җинзилеп көрди. Ozo деген кол-
бууш, өјин көргьзур çат. Ваҗ ермек Соктыј адын җинзилеп көрди. Su-
ragь—„kacan?“ Kаруузь—atka минеринен ozo. Кош ермек деже, ваҗ
ермектиң ортозьнда турь.

Oјrot-Turaga көккөнинең веји, өскөн çериме çьгьbedim. Ваҗ ер-
мек өскөн çериме çьгьbedim. Кош ермектиң surагь „kacannaң веји?“

Ваҗ ермекте айдьльр турган nemениң өјин көргьзур турган кош
ермекту cымду ермекти **өјly-kyndy ермек** деп adap çат.

Өјly-kyndy ермек каа-çаа ваҗ ермектиң ортозьнда да, кижинде де
турар-ок.

Темдектегезин: Ськаарь (тьҗкаарь) Antip वोकोлу суудь ekeleri
ле, оноң тьһнаң уј ulus көнөкту ајакту çьгыризип keldiler. Кош ермек
ваҗ ермектиң ортозьнда турь.

Тьҗкаарь оноң-тьһнаң уј ulus savattu (көнөкту) keldiller, Antiptьң
suu ekelgenin көрөлө. Кош ермек Antiptьң суу ekelgenin көрөлө, ваҗ
ермектиң кижинде турь.

3. BODOŞTYRAACŞY ERMEK.

Baş ermektin, kandýj bir, edilip turgan nemezini budoştyra, koş-ermek vaza kergyzyr-ok turar. Ondýj koş ermekter, baş ermek le, volzo dep, kolbuuş ses azyra kolvolýr çat.

Temdektegezin: Çonnyñ bir kezigi, çerdi vastrazyn menzingiler turgandar volzo, biske pomeşcik-vajlar varý çat volýr çat. Ermektin baş, ermegi: Vajlar varý çat volýr çat-dep ajdýlganý. Kandýj aajlu volzo,—çonnyñ bir kezigi, çerdi menziner volzo.

Baş ermektin virişteliip, vuderin budoştyrýr, kergyzyr turatan cymdy ermekti, *budoştyraacşy ermek* dep, adar çat.

Bodolgondy ermekti ajdýr turgan kizi, ugur turgandarga ile, çat volzyn degezin, ajdarda baştaacşy ermekke, *ol tuzunda, ajdarda* onon-do öskö ses kozýr çat.

Temdektegezin: Kozylaacşylardyñ çerin kuvultýr seliir volzo, summaz kuvulbas.

4. TYNDEECI ERMEK.

Baş ermek ajdýr turganý, kandýj bir nemeniñ tyndeştirip turganý ajdýr turgan volzo, koş ermek deze,—kandýj nemege tyndezir çatkaný ajdýr çat. Ondýj koş ermekter, baş ermek le, *çylar, nemedij, oşkoş, sajn, tynej* dep, kolvoocşylar azyra virigir çat.

Temdektegezin: Çarcşyn çalkuuzyný ucun kolhozton çygargan çylar, meni kolhozton çygarýr salvazyn.

Bis çurtvysta uragan sajn, çer anca ok een volýr koryndi.

Çimekej kozon kozondogondo, yni ediske oşkoş. Uyrp salgan kuuk çarylghanda, tavzý multýktyñ ynine tynej.

Çygyryk attyñ mañ, çerge tijvej vratkan nemedij.

Cymdy ermektin icinde, kandýj la vaza öskö nemege tyndezir ajdýr turgan volzo, oný *tyndeeci ermek* dep adar çat.

Açaaru: Ermek icinde, kolvoocşy sözi ermektin ucunda turgan volzo, ol cymi çok ermekterdi tynej le kolvor çat.

Örö ajdýlgan tyndeeci kolvoocşylarla vaza kolvolor.

Temdektegezin: Bis çurt çerden kanca-la urap vradarvysta, çer anca-ok een volýr bildirtti.

Tyndeeci ermekter kolvoocşylar da çogýnañ, ajdýr ok turar.

Temdektegezin: Çygyryk attyñ mañ, çerge tijbegendij. (Onon-do ösközi ondy-ok).

Tyndeeci ermekterde, tyndeştirer kolvoocşylar, ermektin ortozynda-da, ucunda-da turup çadar.

5. ULAAMYR ERMEKTER.

Koş ermek, baş ermektin ajdaacşyn yzeri ulap, uzadýr turgan aajlu volýr turar. Ondýj koş ermekter, baş ermek le *dep* degen kol-

воось азыра колволяр турар. Ондь колвоосьлар, кандь бир tort айдьм көргюзур айдьр тургань çok volor.

Temdektegezin: Men kar la vazьr braatkan dep, tyzenip turdьm. Kьстьң ucьnda, karşagaj la ças kelzin dep, Bakьş kyunzirep çyrđi.

Өрө айдьлган ермектер, көр çаньпаң, колвоось çогьпаң айдьльр туратан.

Temdektegezin: Ol kar la vazьr braatkanьn tyzenip turdь. Kьстьң ucьnda, çastьң karşьgaj keletenin, Bakьş sanar çyrđi.

Сымды ермектиң icinde, коş ермектер—*ne dep* degen suruularга каруун çандьльр турган тuzunda, olordь ulamьr ермек dep adap çadьвьs.

6. BUZULAAR ERMEK.

Вьzulaar ермек, ваş ермекте айдьльр турган nemeniң аайьн vuzular çartap çat. Ондь коş ермектер **kereginde, ulam, ucun, ajdarda volьr** onoң do өskө kolvok sөstөр le kolvolьr çadьlar.

Ujukumdь serider volьr, men suuga ezinerge varьr keldim.

Atka minerge yuғenerdiң kereginde, kolxoztoң bir taj surap aldьm.

Kolxozko şok çetirgenineң ulam, olordь çargaa verdi.

Kurdaң көр kul tutkan, ajdarda kulak volgonь çart.

Men uc katar mөrөj аьр, mergenci volgon ucun, eki katar сьj aldьm (premiya).

ŞKM-de men çakşь yuғengem, ajdarda meni agronomьnьң yuғedyzine ijgender.

Kөvөk kulaktarga volьzar volьr, çaman atka kalgan.

Baş ермекте, айдьльр турган кандь бир nemeniң аайьн çartap vuzular турган ермекти, **vьzulaar ермек** dep adap çat.

Baş ермек icindegi ajdaacь, кандь бир nemeniң etken izin айдьр турганьна, коş ермектиң ajdaacьзь çemezip, ol-ok kamaalaşkan volzo, ajdarda ondьj коş ермекте adaacь çok volьr турар (өрө айдьлган temdekter айткан ермектердең көryer).

Вьzulaar cymdy ермектеги коş ермек, ваş ермектиң kijininde-de, urar, vaza onojьr-ok aldьnda da turup çadar.

Temdektegezin: Kandьj la nemeni çetire bilip alardьң kereginde. Sanu syreen kiceep yuғenip çat.

Sanudьң kiceep yuғenip турган, кандьj la nemeni çetire bilip alardьң kereginde.

7. LAPTU ERMEK.

Baş ермекте айдьльр турган nemeniң çart, laptuun **ajdarda, dep, vaza айдьр çartap çat.** Ондь коş ермектер, ваş ермек le—**ajdarda, tort, ondьj volgondo, onojtkondo**—onoң do өskө kolvoktor азыра kolvolьr çat.

Temdektegezin: Bis sraңaj la tuudьң vazьnda oтьrdьвьs, onojdordo evire өзөktөр көrynyp turdь.

Karuudьң sygyngeni syreen, tort ermekte ajдыр volvodь.

Koş ermek, vaş ermekte ajдылр турган nemenilap-
tap çartap турган cymdy ermekti, *laptu ermek* деп aj-
дыр çadьвьс.

8. ÇÖRTY ERMEK.

Baş ermekte vojьньң ajдылр турган şkaazanьң aajьnca, koş ermek,
çe şyultege udura турган koş ermekty şyulte baza var volor ucurlu.
Ondьj ermek orto koş ermek **volzo, ondьj volzo, çe ondьj-da volzo,**
өskө de kolvoktor azьra kolvolьp çat.

Temdektegezin: Novosibirde çyret kyuni көр çok-ta volzo, çe
ondьj da volzo ol çanarga meңdep çat.

Bu tajgada tijiң çok-ta volzo, çe aңcьlar aңdagьlar çadьlar.
Bu suuda valьk çok, ondьjda volzo valьkcьlar valьktap çadar.

Baş ermek vojьньң ajдылр турган şyultely erme-
gi aajьnca, udura ajдылган baza şyultely турган koş
ermekty volgon ermekti *çөpsiner ermek* деп ajdar.

Bu mьndьj, udurlaştьra turaacь koş ermek, kacanda-volzo, vaş
ermektiң aldьna turar ucurlu. Ondьj koş ermekti vaş ermektiң kijnine
aparyp турguzar volzo, ermek aajь çok volor. Baş ermektiң ortozьnda
deze, ondьj ok koş ermek turup çadar.

Temdektegezin: Suudь çakalaj, valьgь kirely de volzo, karmak-
tu bir on kizi oturgьlar çadьlar.

26 §. Kolvuuş sөsty vaş bildirgendy cymdy ermek.

Koş ermekter, vaş ermekle kolvuuş sөstiң argazьnda kolvolьp
çadьlar. Aldьnda (23 §) ajдылган volgon, kolvuuş sөstөr, koş ermekti vaş
ermekle kolvor to turza, vojlorь ol tarьjьp, koş ermektiң clenderi vo-
льp турgulajдылар деп.

Temdektegezin:

Ol bir çurtтың өзөгінде турган
turaп-сь, klub ederge cьgarьp
salgan

Aldьnda vistiң attarьвьс tur-
gan taskak-сь, onoor kirerge sa-
nagam.

Mьnda koş ermek, vaş ermek le
ol bir degen solьma la kolvor sal-
gan. Ol solьma, koş ermekte adaacь-
zь volьp turup çat...

Mьnda koş ermek le vaş ermek,
onoor деп çartalгьşla kolboldь, ol
çartalгьş vojь, eecеңi sөs volьp tu-
rup çat.

Kolvuuş sөsty koş ermekter, vaş ermektiң icinde турган kandьj
bir adalgьştь emeze çartalгьştь çartap, bildirtip, tanьдыр çat.

Kolvuuş sөsty ermekti bildirgedy ermek деп ajdar.

Kolvuuş sөstөr volьp ol bir, kandьj bir, kem, ne, onoңdo өs-
kө solьmalar la, **vaza, ondo, bir mьndagь, tuzunda, ondogь,** onoңdo
өskө çartalгьştar turup çat.

Ol ondo bicik çatkan, onь mee verzeң.

Leninnyң kandьj la sijgen bicikteri, onоң oncozyn kerke vazььp cьgar.

Kolhoztyң vukazьь ol tuzunda apargan, kacan yjde bir de kizi cok volordo.

Kajda la sezikty çer volzo, vaşcьь kizi ondo turar kerek.

Puşkinnyң bicigenin kem le kьcььgan volzo, olor onь çaan şuylytely kizi dep çart vilip çadььlar.

27 §. Bir kanca koş ermekty vaş bildirteeci ermek.

Vaş bildirteeci cymdy ermekte, koş ermek çañьь emes, çe bir kanca volor. Ajdarda, ol orto koş ermekter eki aңьь volor.

1. Koş ermekter, vaş ermekte turgan çañьь ol-ok sөsti, emeze vaşka sөstөrdi çartap, vaş ermekke kamalaazььp turar ucurlu.

Temdektegezin:

Tijinnyң өңi çedsele, andar brigadalary kөstөp tutkan sooңdo, andaary vaştalar.

Maşinanьь ustyne oturup, alyььma tyrgen çanarym dep, izenerge volvoj turum.

Fabrikalary la çerdiң eezin kolkuçtylerdi edele, kizi nele er-arga la kiziniң kycin çii-rin cok etken oroон, telekej ustynde, çañьь SSRS volььp çat.

2. Ekinci aңьь vaş bildirteeci cymdy ermektiң, koş ermekteriniң viryuzi, vaş ermekti çartap kamaalazььp çat, ekinci koş ermek — vaştarkьь koş ermekti çartap kamaalazььp çat: ycynci koş ermek deze, varььp ekinçizine kamaalazььp çat.

Temdektegezin: „Kommunizm yredyuzineң çartalььp cьkan, vaja bir zadacalary vudyrege kolkuçtylerge volььzardььң kereginde, vistin vospitanieni, kizi kycin çiiçilerle udurlazььp tartььzar, kolkuçtylerdiң tartььzuuzьь la viriktirege kerek“ (Lenin, 1920 ç.).

Mььnda vaş ermek, vistin vospitanieni, kizi kycin çiiçiler le udььrlazььp tartььzar kolkuçtylerdiң tartььzuuzьь la viriktirege kerek degeni

вольр çat. Ondo turgan biriktirerge degen sesti, vaja bir zadacalarda vudyrerge, kolkycyterge volьzar kereginde dep, ikinci koş ermek çatap çat. Kommunizm yredyyden çatalьp cьkan dep, vaştapкь koş ermek, ikinci koş ermekke katandazьp çat.

„İşmekciler le krestijandardьn turguzьp algan vaşkaruzьn, varantaacь eştyletden, eşkörtip ajtkazьn, pomeşcikterden le kapitalisterden korular alarьna viske Kьзыl cery kerek volor“ (Lenin)

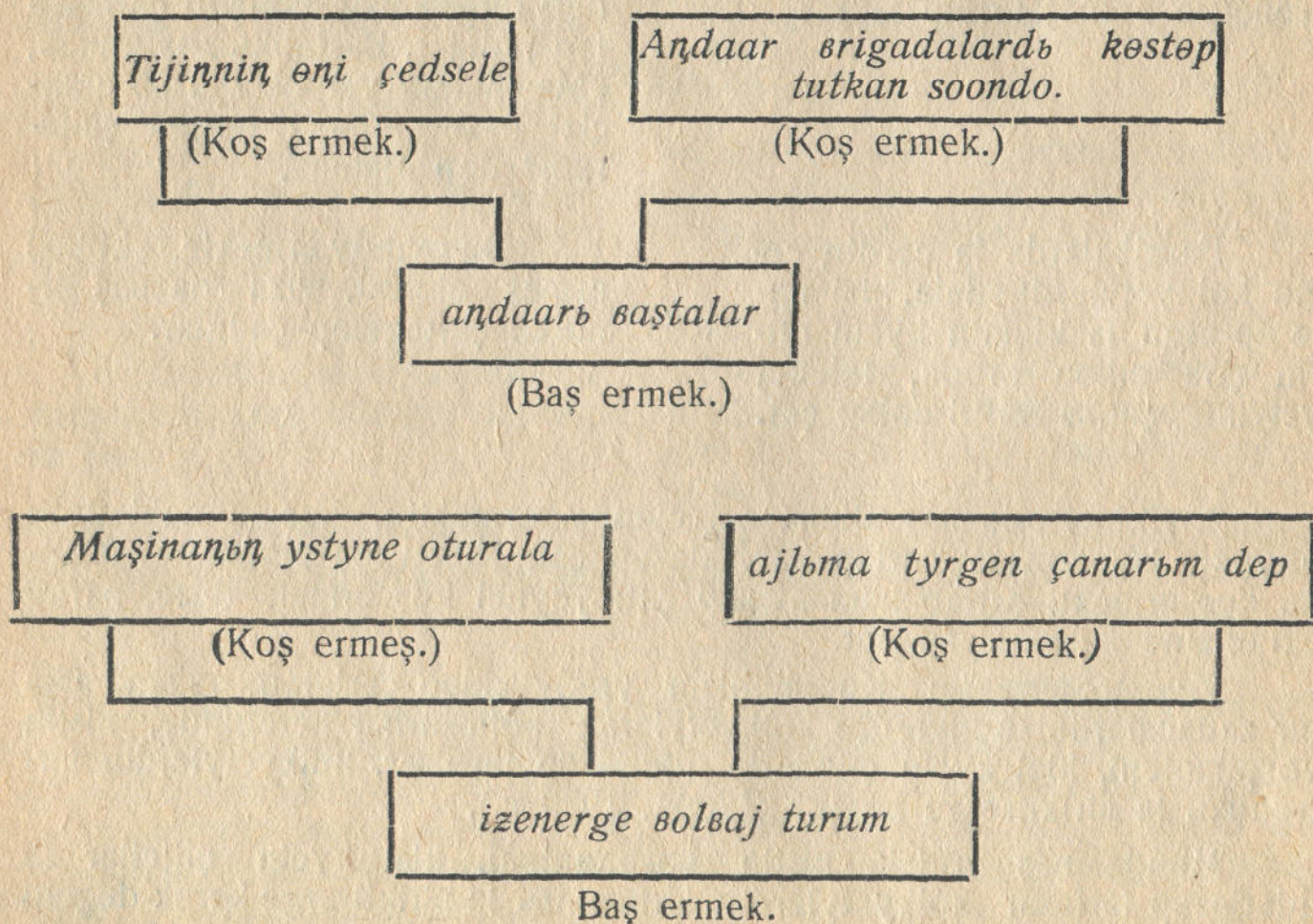
Мында korular alarьna dep sөstөrdi çatap, vaş ermekke viske Kьзыl cery kerek volьp çat dep, ycynci koş ermek kamalazьp çat: Pomeşcikterdin le kapitalisterden korular alarь kereginde dep, vaştapкь koş ermek, ycynci koş ermekke vaгьp kamalazьp çat: ondьj volzo, eşkörtip ajtkazьn dep, ikinci koş ermek, vaştapкь koş ermekke kamalazьp çat.

Koş ermekter, vaгьp çaңьs ol la ermekti çatap katalьzьp turgandar volzo, ondьj ermek *yzeri vaş bildirgen ermekter* dep ajdar.

Koş ermekter, viryuzi viryuzinde vaгьp vaştapкьzь ikinci koş ermekke, ycyncizi onоң arь kamaalazьp turgandar volzo, ondьj koş ermekterdi vaştapкь, ikinci, ycynci (onоң do arь) yjely ermekter dep ajdar.

Yzeri vaş bildirter ermekty, vaş bildirteeci cymdy ermekterdin vudylgезin (keverin) мындьj keverle keverleer.

a) Yzeri vaş bildirter koş ermekty vaş bildirteeci cymdy ermek.

в) Баҗаркы екinci (онон до агы) уjely коҗ ермекты, ваҗ билдиртеeci cымды ермектер.

Pomeſçiklerden, le kapitalistlerden, korular alarına

(Ekinci уjely коҗ ермек.)

Iſmекcilerdin, le krestijandardın, baſkaruzın korьpalarykereginde

(Уcynci уjely коҗ ермек)

варантааcь өctylerden

(ваҗаркы уjely коҗ ермек.)

Biske Kьzyl cery kerek solor

(ваҗ ермек)

28 §. Уzeri ваҗbildirmely коҗ ермектердин icinde toktoj tyzeten temdekter turguzарь.

Cымды ермектерде ваҗ ермекте кандыј бир сөзин чартар турган канча ла вар коҗ ермектерди, емеze коҗ ермекти чартар турган уzeri ваҗ билдиртеeci коҗ ермектер вар volzo, оlor көdirezi војь војлогьнан зарјатойло вөлунур чадылар.

(Өрө ајдылган темдектердең көрыгер).

29 §. Колбууш сөsty коҗ ермектерди seliiri.

Колбууш сөsty коҗ ермектерди, кьскартыр seliir ucурь vaza var volьp çat.

Birde onдыј коҗ ермектерди кьскартыр тургань, ваја бир ермектин кемин кьскартарга керекты volгон тuzunda edip çat. Ekincizinde deze, кьска ермекте ајдылып турган шуylte çat, tort volьp ајдылып çat. Onон ваҗка кууcьп ајдарда, uгайга çilbily volьп деп, онь cымдеер volьp, ермек аразында коҗ ермектерди elip-selip vaza кьскартыр çat.

Temdektegezин:

Ol ondo vicik çatkan, онь mee verzeң.

Kolhozтың vukазьп ol тuzunda apargan, kacан уjde bir de kizi çok volordo.

Ваҗcь kizi, kajda la çetker sezикты çer volzo, ondo turar ucurlu.

Puſkinның vicigenin кем le кьcьрган volzo, оlor онь çaan шуyltely kizi деп çat bilip alar.

Ol ondo çadaacь vicikti mee verzeң.

Kolhozтың vukазьп, уjde bir de kizi çok тuzunda apargan.

Ваҗcь kizi, kajda la, çetker sezикты çerge turar ucurlu.

Puſkinның vicigenin кьcьrgandar, онь çaan шуyltely kizi деп çat bilip alar.

Koş ermekti, onoյըր կьska ermek le seliştirerge kacanda volzo çarap çadar. Onoյըр seligen tuzunda koş ermekte ajdyлgan şuyлtenin aajьn kacanda øskørtøт ucury çok volьp çat.

30 §. Baş bildirgendy cymdy ermek kolвоосьзь çokko.

Kolвоосьзь çogьnaç, vaş bildirgendy cymdy ermekke kirizip turgan cymi çok ermekterdiң ajdyльp turgan şuyлteziniң aajь oos la ajtkan kuucьnnьң ynineç, vaza ermektiң ajdyлgan aajьnaç bildirtip, çartalьp çat. Bicikke bicilgen kuucьnnьң şuyлteziniң aajь deze, ermek arazьnda turgan toktoj tyzeten temdekterineç çartalьp bildirtip çat.

Baş bildirgendy cymdy ermekke kirizip turgan kolвоосьзь çok cymi çok ermekterdiң voյь voյlogь la kamaalazьp turgan aajь mьndьj aajlu:

1. Bir ermekte ajdyльp turgan nemeniң aajь, vaza bir ermektegi ajdaacьзь la, edilip turgan øjinde kamaalazьp, kolvolьp çat.

Temdekтеgezin: Ağaştь kezip çat—takраjь cacьльp çat.

2. Bir ermekte ajdyльp turgan nemeniң kandьj bir şьltagьn çartap, cьnnь bildirtip çat, emeze ermektiң aajьnnьң çart volgonьn tьndьp çat.

Temdekтеgezin: Oromdo saңmaarь tyjmeen voldь: vaskьndap turdьlar, voş attu çurdiler, kьjgьrьзьp ta turdьlar. (Bu ermekte, oromdo kandьj tyjmeen volgonьn, ikinci ermek çar-çart ajdьp çat).

Bistiң kijniviste kenetijin tavьş uguldь: kandьjda nemeniң kara-suuga tyzур varganьnaç volьpты. (Bu ermekte, ikinci ermek tavьş nedeç ulam volgon şьltagьn çart edip ajdьp çat).

3. Bir ermektiң icinde ajdyлgan nemeniң aajьn vaza bir ermek vodoştьra vuucagan aajlu volьp turat.

Temdekтеgezin: Odьrar odьn voloz volzo—fabrikalar la zavodtoг iştej veret.

4. Bir ermekte ajdyлgan nemeniң aajьn, ikinci ermekte tyңejleş-tirip turgan volьp çat.

Temdekтеgezin: Ajtkan sözi—maj.

Ajdarda, cymdy ermekke kirizip turgan bu cymi çok ermekterdiң voյь voյlogьna kamaalazьp turganьnnьң aajь, kolвоосьзь çokko, vaş bildirteeci cymdy ermekterdiң icindegi koş ermek le vaş ermektiң, kamaalaşkanьna çuuk aajlu volьp çat. Ondьj volgondo, ol onoյըр voյь voյlogьna cala çuuk volozdo, kolвоосьзь çok vaş bildirgendy cymdy ermekti, kolвоосььlu vaş bildirgendy cymdy ermek edip, selip turar ucurlu.

Temdekтеgezin

Kolвоосьзь çok

Oncolo çerde çeti çьldьң yredyuzin økyrerge vaştadь: ajmaktarda emdi iş as emes.

Kolвоосььlu.

Oncolo çerde çeti çьldьң yredyuzin økyrerge vaştadь, onьң kereginde ajmaktarda emdi iş as emes voldь.

31 §. Baş bildirteeci cymdy ermeklerde toktoj tyzeten temdekter turguzarь.

Baş bildirteeci cymdy ermekterge kirip turgan kolвоосъзь çok volgon cymі çok ermekterdiñ ortozьnda toktoj tyzeten temdekterdi turguzatanь mьndьj aajlu:

1) Ermekte ьylaktь la nemeniñ aajьn çartap turgan tuzunda tuduzьp kolvolgondo—**eki tocka** turguzar.

2) Əjin көргыскенде, водоштра аждьльp turganda, vaza nemeni tynejlestirip turgan tuzunda tuduzьp kolvolььskanda — **cije tartkьь** turguzar.

33 §. Kөөнi le ulaamьr kuucьn.

Kiziden ukan ermekti, өskө uluska ajdarda, eki vaška aңь la ajdьp çat: 1) Kiziniñ ajtkanьna tynej (өtkөngөн ajastu) ol kizi vojь ajdьp turgan cьlap ajdar, 2) Emeze ajtkanьnьñ aajьn kьskartьp uguza ajdar.

Temdektegezin:

Bөөry temir sogor uska kelele, onь suradь: „Us, meniñ tilimdi kuragannьñ tili edip çaңьrta taptap verzeң“ dedi.

Bөөry, temir sogor uska kelele, tilin kuragannьñ tiline tynej edip çazap taptap verzin dep suradь.

Sol çaңьndagь turgan ermekte vөөryniñ ajtkanьn kuvultraj cip-cike, vөөry vojь ajtkan cьlap, көөнi ajdьldь. Oң çaңьndagь ermekte deze, vөөryniñ ajtkanьn ulaamьrlar, kuvulta ajdьp salgan volьp çat.

Өskө kiziniñ өskө nemeniñ ermegin cyrtь kuvultraj, vojь volьp көөнi ajdьp salganьn, *kөөнi kuucьn* dep adap çat. Kiziniñ өskө nemeniñ kuucьnьn ulaamьrlar kuvultьp ajdьp salganьn (kьskarta) onь *ulaamьr kuucьn* dep ajdar.

Өгө ajdьlgan ermekten, emeze cymdep, vicigen vicikti kьcьrgazьn көөнi kuucьn syreen ucurlu neme volьp çat, ol ugur turgan kizige, emeze kьcьrьp turgan kizige, ajdьlp turgan ermegi azyra kiziniñ vyduzin, keberin çyzyndeštirerge arga verip çat. Çaңьs ermekti ukan eki kizi tyр tynej edip, kuucьndap vereteni çok volьp çat. Bir kizi kьskarta ajdar, ekincizi deze cala çarandьrьp uzada ajdьp çat, bir kizi ermektegi sөstөrin bir edip çergelestire ajdьp çat, ekinci kizi deze ol ok ermekte sөstөrdi vaza bir vaška edip çergelestirip çat. Bir kizi ermek ajtsa bir kanca kiriş (ajtpaza da, cьndaza, ondьj volzo, ajsa volzo onoң do өskө) sөstөр kozьp ajdar, ekincizi deze olorь çogьnaң da volzo kuucьndap ajdьp salar. Ol ondьj ermekter vastrazь көөнi ermekte ajdьlp çat. Ulaamьrlar, kiziniñ ermegin vaza kem çok, ajdar ucureь var volьp çat, kiziniñ ermegi tynej ajdьlp turar, çe ondьj-da volzo, kuucьn eezi vojь kuucьndagan cьlap ulaamьr ermek le ajdьp volvos.

Temdektegezin. Gavril cyzin kolь la vөktөp aьp, kemeniñ tyvinde çattь, Celkaş deze, onьñ kavьrgazьna kajьk la tyrtyp, kalçuиrьp

ta turza, araaj съмъраньр турды: „Тенек, ол татознажаньң кереві іjne... Ол electricestvonьң җагыткьзь.—Тур, кун өскөн. Енди җагыткьсть вис җаар таҗтар, җагыдар іjne. Е-еј, көмөс, војьңдыда меніде вазьр аларьң!

— *M. Gor'kij.*

Еки ермек, кевері ваҗка, бир кизи не волгоньн, канайда ермектен-генін җаспай узе ајтть (өткөнгөн ајасту). Екincizi deze улаамьлар, ус вазьн ајтть.

Селкаш ојгоньр кееле, војьнаң агь Гаврилды іjdele, тамагы кь-кьгар ајтть:

— Кедери вар...

— Карьндаш! җамапым таҗта... Мені көмөс етті...—деп, тькьгар Гаврил, Селкаштың кольн окшор ајтть.

— Кедө... агь вар...—деп, опызь кькьгар ајтть.

— Тьпымды килinceгимнең ајрызаң... Көөркіj... җамапымды таҗта...

M. Gor'kij.

Селкаш ла Гаврилдың куусьнып уламы да ермек ле кьскарта ај-дар еді. җе онды ермек, олордың вьткыл куусьнып, олордың тилин вурьр, Селкаш ла Гаврилдың вьдузин кьсырган, укан ulus санаазьна евелтир, кеверлеҗтирив волвос еді.

33 §. Көөні ермекте токтој тьзетен темдектер тургузарь.

Көөні куусьнду сымды ермек ус аңь вольр җат:

а) Көөні ермек екinci җеринде турар учурлу, опың алдында deze, кемнің ермеги вольр турганьн опы көргьзур җат.

в) Көөні ермек алдындагы җерине турур җат, опың кийинде deze, кемнің ермеги вольр турганьн көргьзур җат.

в) Көөні ермек ортозында турар, кемнің ермеги вольр турганьн көргьскен ермек, екі ваҗка вөлунур турар.

1. Көөні ермектиң екі җаньнаң каньскалар („“) тургузур җат.

2. Көөні ермек екinci җеринде турган волзо, ајдар-да опың алдына екі тоска тургузур җат. Оноң агь кө-өні ермектиң ваҗтаркь сөзи җаан вуква ла ваҗтальр җат.

Темдектегезин: җуулган ulusка Макьш ајтть: „Вистиң висик бил-везивис, nele işке аргамьк вольр җат: тургуза ла онсовьс висикке уьрен-нелдер“.

3. Көөні ермек алдына турган вололо, сурактың да, емезе кьјдың да ајь җок волзо, ајдарда опың кийнине сije тарткьш салала, силеп деген сөс висип, опың кийнине запјатой тургузар учурлу.

җе көөні ермек сурак ајлу, емезе кьј ермек ајлу волзо, опың кийнине сурак темдек, емезе кьј темдек тургуза ла, сije тарткьш салар, опың кийинде деп деген сөстиң кийнине запјатой тургузар.

Оноң ағы ваҗталыр турган ермектиң ваҗтапкы сөзи деже, кичинекей буквадан ваҗталыр җат.

Темдектегезин: „Колхозко киреј, алдына војым иштезем, тымса ашты касында көрөс едим“—деп, Сорон трудкын улуыне җедишкен азын көрүп сананды.

„Бистиң колхозко сокко азраза кандыј волгојне?“—деп, Украс сурады.

„Ват-таазы, вистиң колхозтың аш сыгытмын җакшызы!“—деп, сунуп, Мадыш айтты.

Көөни куусын кемнији волгоньн көргүзүп турган ермек, ортозында турган волзо, айдарда токтој тызетен темдектер ус аңь волыр җат:

а) Көөни ермектиң вөлынген җери орто сурак темдек, емеже кыј темдек керек волзо, олоды ваҗтапкы узыктың кижинде тургузар; екinci вөлык узыгиниң алдына деже, тоцка тургузар, узері көөни ермек вөлынуп калган волзо, сие тарткыс салар.

Темдектегезин: „Колхозсылардың с’езд-җуунына барган улус уда-вас емес пе?—деп, Аду предсдателден сурады.—Олор келгилеже, солун тавыштаң айдызар волвогој?“

Көөни ермектиң ортозында, козытазы җок волзо, ермек тымнајда волор: „Колхозсылардың с’езд-җуунына барган улус удавас па? Олор келгилеже, солун тавыштаң айдызар волвогој“.

„Кол ла карра!—деп, Көлөсөк кыжырды.—Ол онды ојын, ојында волор-во?“

Көлөсөк кыжырды деп, айткан козытазы җоктоң, ермек тымдыј волор: „Кол—ла карра! Онды ојын, ојын да волор ва?“

Көөни куусын алдына еки аңь ермек волыр турала, тоцказы турар җеринең узыле, ортозында козылта ермек турган волзо, ваҗтапкы көөни куусынның кижинде сие тарткыс салала, деп теген сөстиң кижине зарјатој тургузар. Козылта ермектиң кижине тоцка тургузала сие тарткыс салар.

Темдектегезин: „Биске вичик көр кысгар керек—деп, Семел айтты.—Вичик, газетти кысгавазавыс, ер җазына неме билеј, җугуп калатывыс“.

Козытазына ваҗка, көөни ермек тымдыј волор: „Биске вичик, газет көр кысгар керек. Вичик, газетти кысгавазавыс, ер җазына неме билеј җугуп калатывыс“.

Көөни куусын узулуп, турган җерине зарјатој, еме-же еки тоцка турар учурлу волгон волзо, ол емеже кандыј ла темдек керек җок-то волгон волзо, айдарда көөни ермектиң ваҗтапкы вөлыгиниң ле, екinci көөни куусынның алды орто ваза зарјатој тургузар.

Темдектегезин: „Уренер керек—деп, Алчы сананды,—ууренер керек“.

Ортозында козылта ермеги җок волзо, тымдыј волор: „Ууренер керек, ууренер керек“.

Ғе, Ғе уурен, уулым—деп, кылымзиренер, уулына Ғалы айтты,—ууреду сооңдо керекту волор.

Козытызы җогына көөни ермек тымдыј волор: „Ғе, Ғе, уурен, уулым: ууреду сооңдо керек волор“.

Асаару: Ојрот тилинде, көөни ермек каа-җаала вөлынуп, ортозында

35 §. Tsitatta kuucьn orto, neniң-neniң adьn adaganda, vaza Өcөлгөн aajlu sөstөр orto, toktoj tyzeten temdekter turguzarь.

1. Tsitattar, vaja bir kandyj kiziniң kuucьpьnaң taldap alған ucurlu sөsterdivicikke kijdirip turgan bolzo, olordь eki җаpьnaң kavьskalar la aңьлар җат.

Tsitat tuzunda, onьң ajtkan kizizin kөгgyzyp turgan bolzo, onьң alдына eki tocka turguzar.

Tsitattьң icinde, toktoj tyzeten kerekty temdekteri, yze turar ucurlu.

Temdektegezин: Nөkөр Stalin ajtkan: „Kolxozto yj kizi—ol җаап ijde-kyc. Ol ijde-kycti vazьp җаjьm vervej tudarь җаап burulu kerek etkeni volьp җат. Bistiң vydyrer, keregibis yj ulustь kolxoztьң aka җe-rine turguzьp, ol ijde kycti kerek vydyrerine cьgarьp turarga kerek.

2. Tsitattka kirip turgan tekstazь kөdirezi emes, yzykty volьp turgan bolzo, ol zykytelgen ortozьnda kөp tockalar turguzar ucurlu.

Temdektegezин: Baška uktu alvatьpьң natsional vaškazь җogolьp varar ucurlu, vastra telekejde sotsializm җenyuzi vytkence, җапьs gosudarstvo icinde vaška natsional tilder җапьs bir aaj til volьp kalar dep Lenin kacanda ajtpagan. Lenin karьnda җандьra cip-cike ajдыp turgan „vaška uktu alvatьlardьң la oroondordьң arazьnda natsional la gosudarstvenньj vaškazь... vastra telekejde proletarlardьң diktaturazь vydyr te varza, syreen uzakka turar“ dep.

3. Bicik—kniganьң adь, gazet zurnaldьң, vaza kandyj predprijatijaldьң organizatsijaaldьң colo adь eki җапьnda kavьskalu vicilip җат.

Temdektegezин: M. Gor'kijdiң „Meniң universiteterim“ dep vicigin kьcьrdьm.

„Kьзы Ojrot“ gazet vytkeniniң onьылдыгьп vajramdadьs.

„Kьзы taңdak“ kolxostьң malь өңzik turь.

4. Ojьncьktap, өcөлгөн ajastu ajдылған sөstөrdi, eki җапьnaң kavьskalu edip, vaza vicip җат.

Temdektegezин: „Bistiң mexanizatsijavьska da, kolxoztorlo etken dogovorlgo do, „vytkilevej turgan“ hozjastvenniktar emdide as emes var. Ol vaja bir җапь nemeniң ajalgazьp vilgilevej, җапь aajьnca išteerge kyunzirevej „ozogь җакшь deşken өjine“ kacap predprijatijalarga iş išteer işmikci ulustar „vojlorь kelip“ turganьna sanaarkazьp turgan hozjastvenniktar ol volьp җат.

Toktoj tyzeten temdekterdi biciir bastra ezileri.

1. ТОСКА TURGUZARЬ.

a. Тоскань, арааж—таавьлу, емезе арааж—çакьталу ермектиң усьнда тургузьр çат.

Temdekтеgezin: Altajda tyn serуyn. Теңери көк. Çыдыстар çалтыразьр çат.

Кара-атть армаксылар сал. Çерен атка тижве.

2. КЫЖ TEMDEKTI TURGUZARЬ:

a) Кыж ермек тузунда.

Temdekтеgezin: Кандьж çакшы! Çерди çарандьрарда, аш сьгьшь çарангань ол иjne!

в). Kizee, емезе өскө немеge ваштаьр айтканда, емеze сосьр, kajkap, суунур кьжгыгanda.

Temdekтеgezin: Өвөгөн! Meni өлымнең айтганьңдь, мен канca la ukam.

Оо—çajла! Ezen, ezen, көөрkiј!

3. SURAK TEMDEKTER

a. Surak temdekti suraktu ермектиң кижинде тургузьр çат.

Temdekтеgezin: Уьренчиктер çакшы уьренеge мөрөjlөзип турулар-ва?

4. КӨР ТОСКАЛАР TURGUZARЬ

a). Ермек узе айдьлваган volzo (емеze ермекти угуп тургандар çала таавьлу ukандьж çерин тыңdagадьж volзьн деп, емеze кизи çьрексиp ермегин узыктер турган volzo) ол орто тургузар.

1) Таавьлу ермек тузунда тосканьң ordьна;

2) Surak la кьж ермектердиң, surak la кьж temdektiң кижине.

Temdekтеgezin: Bозор турum! Коркьшту вольтьр... Ужальр-та, коркьр-та турдьм...

Отьрьр тыштаьр алаль, оноң сьreen тырген иштеjlil..

Содьр теди ве?... Ондьж адть мен kajда уктьм?..

в). Куусьпньң icинде, ермекти узыктер айтканьн temdekтеgende тургузар.

Temdekтеgezin: Онвеş... он... веş altam артть.

5. ZAPJATOJ TURGUZARЬ.

a). Суми çok ermekterde:

1) Kolвoсьзьь çoğьnaң turgan uktaş sөsterdi војь војьнаң вөлуур kereginde.

Temdekтеgezin: Kara-suudь çakalaj çazь, çьmzaak, көк өзур kalьртьr.

Bar çok тындулар oјgonolo, кьjмьктазьр, yndenip, тавьштапьр тура vardьlar.

2) Kolвoсььlu uktaş sөstөrdi војь-војлогьнаң вөлуур kereginde.

Temdekтеgezin: Kolhozтьң кьralaгьнда da, çalaңdarьнда da, tuulaгьнда da, iштеp turgan ulustьң тавьзьь seribej турь.

3) Çe dep, kolвoсььlu uktaş sөstөrdi вөлуурge.

Temdekтеgezin: Kuzuk eziligi syreen elbek, çe çьдьр çat.

4) Ermek icinde vaštanaacь turgan volzo, onь aңьlaar volьp вөлуур çat (onдьj vaštanaacь aldьnda turala кьj ermekty volzo, воо kirişpes).

Temdekтеgezin: Bukyn, yrencikter, ekskursijaga vararga kerek.

5) Ermek icinde kiriş ermekterdi, emeze kiriş sөstөrdi вөлуур kereginde.

Temdekтеgezin: Tus malga-da, kizee-de, oncoзь biler, çaan tuzalu neme.

6) Ermektiң artkan sөstөrineң aңьlanaacь ermektiң sөstөrin вөлуур kereginde.

Temdekтеgezin: Canakta, onbeş kirezi çaştu, kara kamaktu, вьçьraş cactu, uulcak oturь.

Andrejdiң valazь, şkol yuredycizi,—ol vraat.

Onдьj ermekti ugarga, men kargan, ujalьp turum.

Ol syuryde, aгь meezi çaar, çoon elik turдь.

Onoor, ol araldьң altьгь çaпьnda, multьkтьң тавьзьь uguldь.

Multьkтьң тавьзььп ugala, Baldar көzin çumup ijdi.

7) Çөpsiner, emeze çaratpagan sөsty ermekti biciir kereginde.

Temdekтеgezin: Çe, kerekte vazьп војь sukanda, onь kanajdatan edi.

Çok, ol uuldьң кьльгь vazьnaң azьp vraat.

Сумду ermekte:

1) Tavьşkandu ajas virikken, суми çok ermekterdi вөлуурдиң kereginde:

Temdekтеgezin: Kaјda la көrzө, ot-to çaltьravaј turдь, тавьзьь-da bildirbej turдь.

Kьzагьр turgan теңeri vaza la көгөrdi, çe ol көгөrgөni тыnge kire volьp çat.

2) Koş ermekti vaş ermekteң вөлуурдиң kereginde.

Temdekтеgezin: Ulus ajdьştьlar, yrencikter ekskursijaga varьp çadьlar dep.

Baja bir sen aңdaacь çьšta, vu çьl тыjьң syreen көр.

6. ТОСКАЛУ ZAPJATOJDЬ TURGUZARЬ.

a) Суми çok ermek icinde көр çartaacь sөsty blolo, kolвoсьзьь çoğьnaң virigip kalgan uktaş sөstөrdi вөлуурдиң kereginde.

Temdekтеgezin: Altaјdьң çьзььnda кандьjla aң var, kicinek vaştu,

uzun kulaktu, tostok kəsty, cicke uzun buttu, kalyp-kalyp mantap çadar eligi; kaskak kajaga çyryp, kaja taşka teep, otop çyreten tekezi; ook aňdardıñ çyregini algan, çaantajın as, timzinip çyrer wəerzyzi, onondo, kəp, əskəzi var.

в). Cymdy ermekte:

1) Тавышканду ermekte keñitken ermek var bololo, ancadala olordıñ arazynda kandıj bir toktoj tyzeten temdekte turgan bolzo, ol tavyşkandu ermekti kolwocъъ da çok bolzo, çе ajsa bolzo dep kolwocъu da bolzo, olordъ wəlyuriniñ kereginde.

Temdektegezin: Çoldъ kar turguzala alyp saldъ; wogorъp kalgan karañıjdy ɵtkyre çalwaktap tyzyp turgan karga, çalañ kərynweј kaldъ: teñeri le çei sawylgandyj bis çoldoñ azyp cъgala, ojtо çolgo kirerge, kalas la alwadanъp turdъwъs; attarъwъs wodolgon! altap, ojdyk çerlerge tyzyp, karga cənyup turdъlar; canak deze ulam-la sajn aňtarъlyp turdъ.

Brigada, woјь woјlorъn ozoloorgo, mendej—şindej ijdirgenge aş tartъp turdъlar; çе kerekteri cala aştъ wъzulap salwaj çumaktap turdъlar; wъzuular iştajtenderi olordъ toktodъp, çaman etpezinder dep, ajdъp turdъlar; olorъ, cala çaan, kerekke wodoşpoj turdъlar; ajsa bolzo brigadir kərwəs wolorwa dep; wodoştъrъp turgandar wolgon; brigadir deze wu la çanъnan, sor edip, cъga konordo, uuldar eerik le çok çymzaj tyştı.

2) Yzeri tavyşkandu koş ermektiñ icinde kandıj bir toktoj tyzeten temdekte turgan bolzo, ol ondyj yzeri tavyşkandu koş ermekti wəlyurdiñ kereginde.

Temdektegezin: Kacan canak çolъ cъkkazyñ, kacan brigadalar welen bolzo, ol tuzьnda attar da semis wolor; kazaganga agaştъ çart, tartar kerek.

в). Cymı çok ermekte:

a) Cymı çok ermekte, uktaş səstər var woloio, olordıñ aldьnda biriktirip turgan səs var bolzo.

Temdektegezin: Ajlandьra wastra la şьñ civi karagaj, çuuka la çьgьn wolyrty.

Açaaru: Kandıj nemeni toolop ajdarda, olordъ biriktire kolwop tutatan səzi çok ta bolzo, çе toktogodıj kerek var bolzo ol orto eki tockanъ wazada turguzъp turar.

Temdektegezin: Zasedanijade ɵtyrgandarъ: pofsojustьñ eki cleni, waza kolxoztyñ delegadtarъ.

г). Cymdy ermekte:

a) Eki cymı çok ermekte kolwocъъ çok bololo, yzeri wıryuzinde ermekke kirgen neme, kirgen nemeniñ şьltagьn kərgyzyup turgan bolzo, olordъ wəlyurdiñ kereginde.

Temdektegezin: Çajgьda, srañaj la izyuydiñ woјьnda, maldъ tajgaa cъgarъp çat: ɵzəktə turgan maldъ kəgəən, tomonok, cъmьь olordъ amьratpas edi.

в) Eki cymı çok ermekte, kolwocъъ çok bololo, olordıñ wıryuzi, kandıj bir yzeri çart ermek le toltъrъp, çarttap turgan bolzo, olordъ wəlyurdiñ kereginde.

Temdektegezin: Suudьñ kujunañ ağь, paraxod çaar, tyrgen kьzyl ođьsak çьlyp wraatkan: ol tamoznajьñ kemezi wolgon emtir.

Мен тьпъ билерге турум: кандыј аажлу неме волор ву?

v) Көөни ермекти, куусьп кемнең волър турганьп көргызыр турган козылта ермектең ајгыгының керегинде.

Темдектегезин: Кемениң соңсызъ айтты: „Кажькты кыја тутрај, сике, тьс еш.

Ачаару: Өрө ајдылган еези, тситаттагы ваза келизип çat. Ермекти, тситатла кемниң волър турганьп көргызыр турганьп көргызыр турган козылта тситаттадан озо турган волзо, ол орто ваза еки тоцка тургузар.

7. СИЈЕ ТАРТКЫШ (ТИРЕ) ТУРГУЗАРЪ.

A. Суми çok ермекте.

a) Ајдаасъ адалгыштаң, тоосыдаң, солымадаң выдеде, төзөөси учурлыкта турган волзо, емеже солыманьң çatъ çok кеверинең выткен волзо, ол тuzunda адаасъ ла ајдаасьның ортозында тургузар.

Темдектегезин: Ојрот-Тура—Алтај шериниң gorodъ.

Ачаару: Ермекте турган адаасьзъ солымадаң выдур калган волзо, сие тарткыш турбас учурлу.

Темдектегезин: Ол сумели кизи.

b) Укташ сөстөрдү бириктирип турган сөс, укташ сөстөрдүң кижинде турган волзо, оның алдына тургузар.

Темдектегезин: Ignattың чаан сөөгү, кундуреп турган сооп уни, сагалга туй өзур калган çyри, вөрык кижендиј виуры сакту вазъ, узун сакту кoldоръ, ваза суркурар турган көзи—ви oncoзъ, оны сөрсөккө кирген çeekтерге кеверлеш edип турды. *M. Gor'kij.*

v) Ермекте турган катамалды запјатойло ермектең вөлып салгазып, ол укташ сөс волър туруп калар, укташ сөстөң аңлар волбос. Ајдарда оны аңлар ајгыгы керегинде сие тарткыш тургузыр çat.

Темдектегезин: Коль çok Aleçkanың кагындазып—Proxor Şimilapъ—өлтүрдилер *Soloxov.*

g) Киріш ермектерди ермектең ајгыгы керегинде.

Темдектегезин: Мен—ол менің çilbirkeegimej—çакшы укту малды тың суур çадьм.

d) Көөни ермек каньсклага кирбеген волзо тургузар.

Темдектегезин:—Sende keme var-ва?—деп, мен suradьм.

— Keme var, çe ötkyre koomoj—деп, асууркыган уни ле кимиреніп айтты.

— Кажткан?

— Çара какшар калган, оо узері çарьктарынаң сыксыр салган немелери узе тызур калган. *Turgenev.*

e) Nemeniң as көвин көргыскенде тургузар.

Темдектегезин: Çиirme—çиirme веş кизи çуулган волор.

Ус ус—тогыс.

z) Eki adtu адалгыштар турза, олорды вөлуырге тургузар, олордың ортозында колвосьзъ çok волзо.

Темдектегезин: Мен тийдеп Çајлагуш—Kadrin вардым.

Marks—Engel's—Leninның insitudъ.

z) Суми çok тавышканду ермектиң вирузынде, кандыј бир немениң ај вар волзо, ол емеже удьра ваза ермек вар волзо, олорды ајгагының керегинде тургузар.

Temdektegezin: Baj-kulaktardь сасытър, toskurьp saldь—онон арь çok-çojular çajьm çadyьm-çyrymge kirgilediler.

Bajlar vajьp, çajьm çatkan—çoktular tyrep aştap çyrgen.

i) Baş ermek le koş ermektiң arazynda, eжly—kyndy, vodooştь-racь la tyndeeci ermekter var volzo, kolvosьzь çok koş ermekti ajььp kereginde turguzar.

Temdektegezin: Ozogьda, aңsьlar tijiңdep çanьp, kelgilegende—alvanсьlar kьjьmьktap, ežek, ajьl zajьn çortьp, tijiңderin kalanga vodop, aьp turatan.

Өlgөнниң söegi uzaagьna ełeңne ežyp kalar—оньң acuu çada undulьp kalar.

k) Kөnni ermek kemniң ermegi volьp turganьp көrgyzyр turgan kozьltazьp, көnni ermekteң ajььpга turguzьp çat.

Temdektegezin: „Kьraga көdireger keldiger ve?“—dep brigadir suradь?

8. CIJIK (DEFIS) TURGUZARь:

a) Cijikti viciirde çartadьp turgan adalgьş la çartaacььң ortozьnda.

Temdektegezin: Mergenci-kolhozсьlar, kьra izinde viske çaan volьş çetirdiler.

b) Eki sөs birge adalьp çaңьs adalgьş volgon orto, olordь aрь ajььpaj-da veri çava tuduştьrvaj da, kolvuuş volьp turup çat.

Temdektegezin: Ojrot-Tura, Kan-Oozь, Koş-Agaş. onоң do eš-kө көp.

9. KAPSUULAR (SKOBKALAR) TURGUZARь:

Ermek icinde, ermekti çartap turaacь ermek vaza var. Ajdarda on-dьj ermekti vөlyyr kereginde, kozьlgan çartaacь ermekti kapsuu la vөlyp çat.

Temdektegezin: Papardeniң adьn adangan kolhoz (Oңdaj ajmak тың Kulaadь dep ežektө) maldu aştu, eңzik kolhoz: izi de көnni varьp çat.

10. KAVЬCKALARДЬ TURGUSKANDA.

a) көnni ermekti ulamьp ermek teң vөlyp çat.

Temdektegezin: „Bu ajььpга sulanь arvьlu verip turarga kerek“—dep, brigadir ajttь.

b) Өcolgөndy aajlangan söztөrdi, cololop adagan adtь vөlyyrge.

Temdektegezin: Ozogь şkol ajdьp turatan, ol ulustь „çaan nauka yuredy aajьnca“ yuredip çat dep: ozogь şkoldьң yreedyu, emdigizinen көre, karьp tuzamьk volgon, „nauka“ emes.

Bis „Bicik vilbesterdi çok eder“ degen organizatsijaga kirerge viciivis.

Taskadular.

1 §. Ermek.

Bu ermekterdi temdek çogъnaç çava biçip salgan, sler ermekterge velyp salьgar uze biçip alala ermek arazьnda tockalar turguzьgar.

Partija eңle ozo işmekci klasstьң ozosь otrjadь volor ucurlu Partija voььпнң slenderine işmekci klasstьң eң taldama çakşьzьп альр turar ucurlu olordьң proletarlardьң keregine revoljutsionньј çozok çyrymin le kyreş-tartьšta voььпнң тапнп kьskanvaj verinip турганьп альпнр turar ucurlu. Cьндьк ozosь otrjad vologъna partija revoljutsijanьң teorija yuredyzile çepsenip alar ucurlu revoljutsijanьң icкерлер варьр çatkanaпнң zokondogъп vilip turar ucurlu. Bu kerekter çokko işmekci klasstьң kyreş-tartьzьп vaşkarьр turarьna onь voььna vaştaдьр ararьр turarьna cidal—kyci ondo çok volor.

Stalin „Vopros Leninizmadan 63 str.“.

2. Eң ozo cymі çok ermekterdi biçijle, onoң cymdy ermekterdi biçip альгар. Cymdy ermek kanca cymі çok ermekten vytkenin, көrgyzyр beriger.

1. Erten tura men varavan tavьzьna erte ojgonьр keldim. Ulustьң çuunazьр турган çerine vardьm. Kecegi vuugan ulus, vuuda salaktaganca турган, ondo, Pugacevтьң çonь çuulьр turдьлар. Kazaktar voş attular turдьлар, saldattar deze multьktu, velen turдьлар. Maanьларь ylьyгep turдь. Bir kezek uј multьktarьп (puşkalарьп) olordьң arazьnda men bistijinde тапндьm, tartatan, taktalu avraga turguzьр sьlgan turдь. Çurt ulus көdyrezi тьнда ok turдьлар. Komendant turazьпнң çanьnda, çaraş, kazak uktu voro attь, suulьgъna çava yjgennen çir kazak tudup turдь. Ucьnda Pugacev seenekten cьgьр keldi. Alvatь vorykterin uştudь. Pugacev krinstege toktoj tyzele, oncolorь la ezendeşti. Çaandarьпнң viгyuzi, oo çes akcalu таar альр verdi, ol onoң akcanь uuştar, cacьр turдь. Ulus ol akcanь tererge curadьлар, çe onьzь uruş çogъnaç өтpedi.

Puşkin „Kapitannьң kьzьcogь“.

11. Тьтьк kynde çortьр kleetiler. Yurenip kalgan attарь cьк, vadalgak çerге, araaььnaç vacydadьр turдьлар. Olor vadalgakka vadальр tura bergende, oң çanь la sol çanьna cьgьр, kьzьldar kajdagьzьп, cьп çoldьң kajda çatkьпнп vedregiler turдьлар...Bir, eki, yc cas çorttьлар.. Bir-de neme ucuravaj turдь. Kamьş icinde le көlөөndө—тьнду nemeдең sezik te çok. Ak çerler, koju, kara karanujga vьrkylyр kalgan tur-

дь. Sastardьn ysti—koju, uur tumandu turдь. Onoьp tura воо четире угулбаган, кандьj da solun тавьш удурә угульp keldi. Kezik бирде, оноьp telegraftьn emigi kyulep тураась edi: ajsa volzo, ol uzaktan агьp тышкен кара сууцактьн тавьзь volvozьn...Kondra toktoj тышти, өс-көлөри де токтодь. Тавьш угульp турган çань—çaar, кулагьн tudьp тындajла, emdi, ermektezip турган улустьн уни деп, çart тапьдь,.. „Belendeniger!“—деп, араaj komaandazьn verdi.

Furmanov, Кьзыl desant.

3. Adaасьнь, ajdaасьнь, vaza çartaась sestördi көргьzyger. Ermek clenderi kanajda kolvolьškaпь, keberler sxema (keber) edip cijiger.

1. Bajadaң çegip salgan attar karga kaltьrap турдылар. 2. Теңери-деги çылдыстар çузуп-çuur кер çurukka тыңej surkurазьp, oьnop, турдылар. Куп çьгьш çаньпаң, kaa-çaa sook eezin sogьp, кийутьp kalgan attardьn çальн кьjмьктәдьp турдь. 4. Кара көк tuudьn агь-çаньпаң куп, çyk le tijip keldi. 5. Eмшik, yjadaj vergen yc koштomo адьн, sok çаньskaан турган таш тураньн ezigine toktottь. 6. Tөмөн алдыра, yzygi çok koltьdarp, кара-көк koomdor çajvalьp турдылар. 7. Kemedен orto сьнду, koj terezinen еrtken татар вөryкty kizi ськть. 8. Meniң turamньn çавиузьнда соокьp platjalu, сасын çajьньp salgan кьзьсак турдь.

Lermantov, Geroj našego vremeni.

4. Кьска ermek le keңitken ermekti көргьzyger.

Attar tap edip, агь voldьлар, авра тавьштапьp kylyrej verdi. Sler çyгyp отььгар...Vuukтьн vuuzь çyk le vuruksьj verdi... Attar balkaška тавьштапьp васыldәдьp турган: ulaасьзь сьгьгьp турдь. Çe bir төrt veris-teni sler өдө verdiger... Теңериниң таңдагь кьзаргьp турдь: kajьn arазьнда таандар oьгоньp, еви çok talььrap, усур турдылар, kladтьн çаньнда кускаштар саркьldarp турдылар. Çer çарьp, çol ilelep, vuluttar kazajьp, теңери ajазьp турдь, çалаңдаргь çazara тышти. Turalar icinde кьзаргьp çарьт-кьштар кьjур турдь. Baratanьn агь çаньнда ujkuga smaarrьgan ynder uguldь. Onьn arазьнда таңдакта, tam кьзаргьp турдь: onьn altьндьj çoldorь теңерини keçire сөjylьp kalgan, çuukada tuman çajьльp турдь: ovoz syrekej тавьштапьp өдур турдь: таң çьварь сөjildi: кьзаргьp kalgan куп өрөлөp emeштең көдыryльp турдь.

Turgenev, Aral la сөл.

2 § (Adaась).

5. Adaасьнь тавала, ol кандьj вөлуме сөс le ajдылган, onь көргьzyger.

1. Куп çавьзаj verdi, kej aru da çарьк-та; кускаштар саркьldазьp турдылар: çaш өлөң çazаргьp кьjуксьp турдь... Aгаштьн ici emeштең караскьльp турдь: еңир таңдактьн кьzargan çаркьнь, агаштьн төстөри, тазьль, la kajтьгьp çьльзьp турдь. Aгаштар вазьнда emdi варьңкьjлаj verdi: кьzargan теңери көгөрө verdi. Aгаштьн çьдь tam çьtандь. Kire kongon salkьn, slerge çetpej toktoj берет. Kускаштар ujkuga kire берет:

Turgenev, Çermalaj-la teermenciniң yji.

11. Taskak aldъnaң cъgala, bis mъndъj neme kordibis: ezikten ala bir kanca altam vazъnda, vaja bir eř-neme kerekıveј, yc ciguř comь-пъr turgan balkařtu kœlmœktiң çanьnda, eki er kizi turgan emtir: vi-ryuzi—altan çaş kirezinde œvœgœn, ekincizi—çilrme çaş kirezinde çit, ekilezi voјlorъnъң kedenneң edingen camcъlu, koңьltajak œdykty, ken-dir vuu la kurcanъr alagan turdъlar. *Turgenev, Burmistr.*

111. Meniң turatan çerime men çuuktap kleetkem. Meni evire, tœstœk çuukalar la kecire kezilip kalgan, kunuktu, een cœl cœjylgen çattъ. Kœdirezin kar vyrker salgan. 2. Meni birde kizi utkuvadъ. Men senekke kirele, vařtapkъ kъr turanъң ezigin acъr iјdim. 3. „Meni cymı çogъnaң taanъzarga sler le kelgenime, acъnvağar“—dep, frantsus tilile maa ajttъ. Slerdiң kelgenigerdi men kece ukkam: ucunda kizi çy-zin kœrœrde kuynim tartkanъ, ajdarъ çok, korkъřtu volgon, ajdarda men encikpedim. Sler mъnda bir kezek çadar volzogor, mъndъjъn çart vilip aьgar“. Ol kъjъzъr sogъřkan ucun, gvardijadaң cъğartъr salgan ofitser volgon dep, men sezip saldъm. Ol tarъjъn la bis taпъřtъvъs.

Puřkin, Kapitannъң kъzъcagъ.

IV. I. Çys protsenttiң çenyuzine çedinip alarga—bistiң tœs zadaca-vъs. 2. řkoldъң çœœzœzine sever volorъ—kazъ la yurenciktiң moјnъnda volъr çat. 3. Fizkul'turaga kirip sootořkonъ, edi sœœgin tъңdъr, ka-dъraraъna tuzalu. 4. Gruřnefskij deklamirovat' ederge kъcъktu volgon 5. Onъң kiceegen keregin—romannda vicigen aьp-kylygi volъr alarga.

V. Avralar, tujuk avralar, taradajlar cъkkъrařъr, kynde kœrineřter çaltъrazap, çastъktardъң ortozъnda valdaıdъң vařtarъ kalandazъr, vaza çyzyп œңdy cuk-cuk çuunazъr çol-la, çoldъ kuup çatkan kьralarla, maalalarla saldattar varъr çattъlar. Kaјda-la sanaazъna kanajda la kir-genince, kazъzъda volzo varъr çat. Bir kezegi kozoңdozъr çadъlar, ekinci kezegi voјъ voјlorъnaң sœs vlaazat, kъjъrъzat, ycincileri deze tujuk avraga çamanъr alala yrgylep, vařtarъn aga vogo kalandadъr vra-attъlar. Çetker-çœek varъna, œřty varъna viryuzi-de kilep turganъ çok. Kamandır da varъna kilep turgan kizi çok voldъ...Aјъ vaazъ çok tavъř-tanъr, kaan ceryuzineң vozogondor, vaza sovet vařkaruu-la ceryge aьngandar, yzeri Kъzъl ceryde voјlorъnъң kuyni le kirgen kœp çanъ-naң ook ulustar kelgiler çattъ.

Serafimovic, Zelezньj potok.

6. Aңьлар salgan sœstœrди adaacъzъ volъr turgandъj edip, ermekti kuvultъr salьgar.

1. Kolhozтъң hozjastvozъn elbedip çazaaraъna vergedij iјdeni, iřke çetire tuzalangalak, iřtegedij velen kycti tudunganъ kolhoztorđъң kœvi-zinde volъr çat. 2. Kolhozтъң izi keregin çart' vilgir edip, organizovat', etpeј turup, iř eder distsiplinанъ çetire çakřъ edip, turguzъr volbos. 3. Kandъj la kolhozтъң iřter vudyreten normazъ, kolhozтъң pravleniezi le turgъzъlъr çat. Kьralardъ kiceeveј, çala—vъla iřtegenineң ulam, syreen uzyktelip cœptœlip çat. 5. Bastra Sojustъң mergenci-kolhozcъlaraъnъң s'ezd-çuunъ çaskъ kьra izinde, kolhoztorgo MTS-terge, vastra-sojus-

тың төрөжин җарлады. 6 Bastra. kolxozтордың—хоzжайствоzь казыла җапы-
наң тыңзын деп, Бақаруу неле **вользын** текши җетирip җат. „Правда“

Кевеги: Tudungань kolxozтордың көbizинде... Kolxozтордың көbizi
tudunьp җат.

3-4 §§. (Ajdaacьzь).

7. Ajdaacьzь tabala, edilmenin kandьj keberineң vьtkenin көrgyзyp beriger.

1. Kalgанcь өji, ancada la kalgанcь on җылдыктар, техниканың елбер
җарангань la аңыланьp җат. Ғаңь машиналар edip, тура вардывьs. Трак-
торлор elvedi. Комбайндар la җуртхоzжайствоның cымды машиналарьн җа-
зар, cьгарарь ващалды. Scripti сольp, комбайн kelip җат. Ащ sogor tok-
pokть molotilka,—ащ sogor машина солды. Saldань трактор selip салды.

2. Bis машинань edip cьгарарьн yc—yc җарьm катар көптөдөр-
volzovьs, ajdarda ekonomiceskij җапынаң vastra telekejde, Sojuz
ekinci җерине тура berer, җе онды volzo, bis proizvodstvoның, ең ke-
berly артыгынь алььp, vile бергенивисте, техника җапынаң ващаркь, aka-
da җерине турар ucurluubьs. Avtomobil' edip cьгарар җапынаң volzo,
җык SŞA-га җаj verdireris. 3. Emeze kapitalдың vijanzagьна беринip,
eski aajьnca җуртар, җандьра җавьзар турьн, emeze kolgo җаңь җepcel
альp tudunьн деп—proletarlardьң million калыгыньң алдына, керектиң
aajьн imperialism оноjьp тургузьp җат.

8. Bir vөлyк, җergelej алды алдына edip, кощмогы җок ajdaacьlardan vicip альгар,
ekinci vөлyгин, кощmokту ajdaacьlardь viciger.

1. Ғаjдың sраңajла ортозь volгон. (*L. Tolstoj*). 2. Komendant tu-
газьның кирнистеziде, Pugacev, җireede oturgан. Оньң kijgeni, казак-
тардың кьзыл кафтаны, ajландьра сарь вөs вөөлчи le вөөлчилер салган.
Алтын cacакту, vijik sodon киш вөryги, оньң surkurар турган көzине ty-
зyp kalgан volгон. 3. Meniң җyрымim воjьма иur җык volды. 4. Sal-
кьн куулер cькть, vorogon буркураj verdi. 5. җiveedeң җарьm cакьm
турган vijiktiң арь-җапынаң, вещ-аль kirezi cук yлус көryнди. 7. Mee,
salkьн ujan volьp bildirti. 8. Komendant turазь mee җаман көрindi.
(*Puшkin*) 9. Aj cьгыp keldi: kacan ajьma җапыp kelerimde, тын тавьна
kirip kalgан volгон. (*Tolstoj*).

9. Bir vөлyк җergelej кощмогы җок ajdaacьlardь (adaacьzьla җава edip) viciger,
vaza bir vөлyгин кощmokту ajdaacьlardь (оноjьp-ок) vicip альгар.

1. Таң ертеңең le воjьnca теңери аjas: ертең турадагы таңдак кь-
зарьp җаркьндаваj турь: ol emеш кьскьлтьm volьp җаjььp турды. 2. Ус-
тындеги cөjilip kalgан vулуттың cickeceek куjuзь, җoldolьp җаркьн-
даньp турат: olордың җаркьнь, суулаган мөңyнге keberлещ volды. 3. Ca-
la tal тышке җуuk, бир aaj vijкте туратан тегерик vулуттар, көптөң кө-
дыryлып калат. Olor теңерениң өңиндиj, онды ok җаркьнду: olорды өткy-
re җарьk та, җылуда өдyp kalgан. 4. Kajda da кyкyрт тавьзь bildirbej
җат: җаңьs la, ystynең төмөн, көgyлtyгым volьp, җoldolгон җoldорь
көryнер: оньзь биле-билеs seevilip турган җааштың җоль. 5. Онды кyн-
дерде izy бирде syрекеj ujan: җе оноjьp җуулган yзыyldи salkьн sedep
салат.

Turgenev, Bezin lug.

10. Ajdaasънь tavala, ol kuicsъnъњ kаndъј velymelerinen vutkenin ajdъr veriger..

1. Çoloj braadarъmda, sanaam cala koomoj lo voldъ. Ojnodъr salgan akcam, ol tuzundagъ vaala volzo, as emes volgon. 2 Simbirskij-diң traktirъna meniң kылыngan kылыгъm tenek voldъ. 3. Kreposto evire le amъr da, karaңuj da voldъ. 4. Meni Semenovskij polkko serzant edip vicip salgandar. 5. Beş çаштуudaң ala meni Savelictiң kолына verip salgan, ol arakъ icpes kizi ucun, onъ maa kәdәci edip verdiler. 6. Komendanttъњ ајылында meni, tәrәgәn kizini cilep, kyndylediler. 7. Meni ofitser edip salдылар. 8. Тун тьмьк та, соок та voldъ. 9. Belogorsk krepostо (şiveezinde) çаңъs la әјinde çакъşь dep ajdar, emes çе karъn çetire çакъşь voldъ dep ajtkандъј. 10. Salkъn, onдыда, volzo, tam тьңьр турдъ
Puşkin, Kapitannъњ kызьсагъ.

11. 1. Emegen әvәgәn kyndyly ulus volgondor. Ivan Kuzmic saldat valazъ volъr, ofitserge cъgъr kalgan kizi, obrazovannъј emes, çе sraңaj cek çакъşь kizi voldъ. 2. Jatskij uktu kazak, altan çаş kirezine kirgen volor dep kәryndi. 3. Bopre, voъnъњ tәrәәl çerinde parikmaxer volgon, onоң Prussijada saldat voldъ. 4. Çаңъla syynip sananъr turgan sluzvam, voъma çaan tyvek volъr bildirdi. 5. Ol bir tәrtәn çаşta var voldъ, orto sәәkty, arъk ta volzo, talarkak. 6, Adama kaaru verer argam çok voldъ. 7. Nauka yuredyym vozogonso, men otpuskta çyrgenim dep vodolgon.

III. I. Emdigi krestijandar çаңъs aaj emes, bir velyginiң sanaazъ, vaza viruuzinen vaşka volъr çat. 2. Bis bir aaj, çаңъs volъr çadъbъs, onъњ da ucun, vastra oroondordъњ işmekcileri biske kәckiler çadъlar. 3. Bistiң „sovet“ degen orъs sәzibis onco sәstәrdәn elbek çajылgan sәs volъr çat, onъ әskә tilderge kәcyrvej de çadъlar, kajda la volzo, orъstar ajdъr çadъlar. 4. Bis ook oroondor azъra, çerdegi vastra albatъnъњ sanaazъn voъbъska çajыltъr tartъr aldъbъs, ol deze kanca-kanca. çys milliondor volъr çat.

IV. I. Baka, akta çyrgen cardъ kәrәlә, onъњ sәәk tajagъna teңdezip kәrәr kerek dep, sanandъ: kyjuyncegi onъњ syreen volgon; udaan çok, ontop, ыскар tarvaңdadъ, kejden çudup, kәәp cъgarga albadandъ. 2. Kajdaңda kenetke, olorgo udura kыrsa cыkты. Slondъ (çaandъ) kәrgәn le voъnca, oo tap edip, kalъr kelip, yrup, kыңzъr, caңъr turgdъ. 3. Kujруктъњ ucъn tylky suular salarda, onъzъ toşko çava toңъr kaldъ. Tyvek, ajtrazada, çaan emes,-onоң ajrълarga da ep-çenii: çаңъs la тьң tartъnza volor, onоң ulam bir kes kылыла uzyler de, onоң neme volbos, ulus kelgelekteң ozo, arъ volъr kapşaj, çerim kәstәәr kerek. Oo volъr kujrugum kanajъr yrejин? 4. Таң çarъr çat, ulus kыjмыраşты, ynderi deze ugula verdi. Ol lo orto, kajran tylky, arъ-berі kalъj verdi: toştoң deze ajrълar argazъ çok voldъ. 5. Mak çilbily—oo kanajъr çajыbas? 6. Kizi kijik iştej verdi: bir toormoş tartъ, onъ ol arъ-berі ek sej verdi.

(Kыblow).

V. I. Men aajъ vildirvej turgan nemeniң ysty orto çortъn dep çakъdъm, onъbъs turguzala biske udura cылыzъr tura verdi. 2. Seniң

ucun men taş stenenin aрь-çанына отьгаджьн деп туруң ва? Мен не çу-
yle verdim-ве? 3. Marija Ivanovna çyzyn kolьla wөktөгөн воьнса, vi-
linvej çьгыла verdi. Мен оо tap edip çuuktadyм: çе ol орто, менен
ozo тапъş kızım, Palaşa çaltanvaj тураа kirip kelele, воьнъң вагьñja-
зынъң kijnineң çyгyp, көyp турдь. *Puşkin, Kapitannъң кьзьсагы.*

VI. Orenburgtъ çuular аларга таварь, kurcaganъ bistin ortovьsta,
ook vicikke viciletен emes, istorijaga kireten, мен онъ vicip sijdim. Ol
kurcatkanъ çerindegi vijlerdin çamanъ kereginde, alvatьga korьkьştu
çetkerly voldь, olor acananъ da өskө de çyzyndy tybekti көrdiler.
Orenburgta çadyн sраңaj la arga çok koомoj volгоньн kizi воьнъң
sanaazyна çeңil sezip alьnar. Oncozь la, kunugup, воjlorьнъң ylezip
sakьньр çurdiler: oncozь la, nele nemenin vaalangаньнаң, kalaktazьр
çurdiler, онъзь cьндapта, ajtpaza korьkьştu voldь. Çurtka kelip tyзyp
turgан puşka oогьна ulus yrenizip kalgан: Pugacevtьң таваарь icke-
rlegenine olор tort çilbirkevej турдылар. Мен eerigip, argam cьгыр тур-
дь. Kynder өдyp турдь. Belgorod krepostоң (şibeeden) vicik tort alvaj
турдым. Çoldordь oncoзын kezip salган. Marija Ivanovna la uraşka-
ньстың асиuna cьдаşpaj турдым. Онъң çadyзь kandьj aajlu volьр тур-
ганъ vildirvej турганъ, meni tort la sanaarkadyр турдь. Meniң bu ukа-
пьм cьgaratan sok çаңьş izim, atka минip çortьр çyretenim volгон.
Pugacevtьң argazyнда mende syreen çakşь at volгон: онъ-la мен as-
mas kursagьmдь, ylezip çip-çurdim, оо yzeri онъ минip, кyнуң le go-
rod арь çанына cьгыр, Pugacevtьң kazaktарь la adьзьр турдьвьş. Bir
de, bistin аş-kursaktaң cucurap, аştар kalgан, pexotавьş cьгыр kalgан
kazaktарьн çeңip аларга vervej турдь. Bijkte turgан artilerija, puşkala-
гьнаң adьр cьңьтадыр турдь, төмөн өзөккө, ак çerge barganda, attar-
дың syreen арьктаганъ kereginde, karga vadальр, tuura кьjмьктадыр
ta volvos volгон. Bistin çuulazьр turgан vudyzibis, onдыj volгон!

Puşkin.

II. Bu еrmekterdi vicip альр, kerekty çerine cije tartкьş (tire) тургузыгар.

I. I. Eski Rossijanьң talaj çakazyна turgан vastra gorodtorьнаң ең ça-
manъ Tamani. 2. Mixail mergenci. 3. Bistin promьşlennost sotsializm-
нъң төзөлгөzi. 4. Zamok vudymcily idicek: yгves te, tutpas ta, çе tu-
raga kizi vozotpos volьр çat. 5. Kozux altь çaştаң ala, çon malьнъң
kydycizi. Adazь er çazyна kazaktардың vatragь, ucuk таамьрь yzylьp
kalgан. 6. Кьзы өңivistin каньвьстың өңi. 7. Мен tapastь таар тур-
ганның өştyzi авьstардың meke-tөгyniniң өştyzi. Kolhoz, çoktulардың
şidyу, kol-kyctylерdin argazy.

II. I. Grazdanskij çuu, sovet vaşkaruudyң mergen mөrөji. 2. Kul
tudaacьlar la kuldar klasska wөlyngen ең çaan, vaştаркь wөlygi. 3. Go-
сударstvo, bir klasstь vaza bir klass vaşkarьр tudar maşina. Çurt хо-
zjastvonьң aajьнда, veş-çьldьk, ol kollektivizatsija volьр çat. Texnika-
нъ çар, çart vilerge, оо yуrenip аларга kicevej turgан hozjastvennik,
ol hozjajstvennik emes, oьнcьк. Bis, çаңьş aaj vaşkarьньр turgан pro-
мьşlennostu oроон volьр çadyвьş. 5. Er çazyна karackaa oturgан kres-
tijандардь, kulaktардың алваньнаң la pomeşcikтерdin çimegineң vozo-
norgo vaştар, tartьzar tartьzuuga organizovat' edeten klass, sok çаңьş
proletarijat volьр çat.

5-6 §§. (Ermektiñ eeceni sesteri).

12. Çartaacь sesterle çava vaşkarьnaacь adalgьštardь. çerгеlej vicip alala, ezerlezip turgan sesterdi kozo viciger.

I. Bis telekejdiñ ulu keregin vudyrege mojnьbьska aьndьbьs, bis çañ, çarьk çyrum vudyryp çadьbьs. Bis bu kerekti vastra oroondordьñ kol-kyctylerine tuzalu edip çadьbьs; çuu çerpselineñ ajьrlarga turuzьp turubьs. Bis çuu çerpselineñ ajьrlarga, øskø oroondorlo zase-danijalarga kirizip çadьbьs. Bis, ondo vistinь klass volgon øštylevistinь vastra şok-şodorьñ, olordьñ çaman kьlьgьñ çartap ile edip, cьgarьp çadьbьs. Bistinь partiya, vastra vazьndьrьp turgan alvatьнь argadar alardьñ kereginde tartьzuudь көnyktireten ozocьль volьp çat. Bis ujan gosudarstvolordь korьp çadьbьs. Kapitalistarga, ulustь kьjnadarga, olordь vaazьnarga çilbily kьlьktarьñ taştaarga kyc volьp çat. 2. Bistinь volşevik partiya, vistinь vaşkaru çart vilip, syreen kersy çañ la, amьr çadarьñ kereginde politikazьñ Leninьñ aajьnca, ojgor-ojlu көniktirip ararьp çat.

Kaganovic.

13. Eceni sesterdi, ezerlezip turgan sesterile çava taap, vicip aьlgar.

I. Tyn syreen volgon, ondьj tyndi kijinde men көrvødim. Tolьp kalgan aj, vistinь arь çañbьbьsta, turanьñ cike ystynde turgan. Biske deze көrynvej turdь, kьjьntьñ көløtkiziniñ çarьmь terrasanьñ edegineñ ala, kumak çoldь kecire çattь Artkan çerleri deze, ajdьñ çarkьbьna, evire çarьp turdь. (*Tolstoj*). 2. Tørdø, kuştьñ çumьnañ etken cookьr—cookьr tøzøktør le çastьktar çattь, eki çañnda vaalu kevister kadap, lip salgan: keviske çava multьktar la kol-multьktar, vaza yldyler, olorь oncozь møңyn le cymdedip, surkurap turdьlar. 3. Turanьñ polь valkaş, çe onь kilejte çazaganь syreen voldь. Tøр çaar kijster çajьp salgan: kijsterdiñ ystynе kevister çajgan, keviste deze kuştьñ çumьnañ etken çastьktar salьpтьr. 4. Oncolorьñ çardьnda kuştьñ çumьnañ etken çastьktar salьpтьr. Aldьnda deze tegerik, agaş tavakta, taraanьñ kulurьnañ edip vьzьrgan vlinalar çattь; çañnda, kajьltkan saarçu urgan ajak turdь, vaza çьrakьga urup algan vozozь turdь. Kursaktь kьzьl kol-la aьp çijtender emtir, saarçuzь deze, savarlarьnañ kuup agьp turdь. (*Tolstoj*).

14. Bu төмөн vazьlgan yzykte çerpes çerlerin eeceni sesterle—vudymelder le toltьrьp salьgar.

I sьndu, cala sьrsak, onyc çaş kirely, kara tatarga çyzyn-deş kьzьsak çygyrup keldi. Onьñ көzi kara çarьk, cьrajь oo vudyšteş. Onьñ kijigeni uzun, çeңdy, camca, vudьñ çy-zine çerire, ştandu. Camcazь edeginde le çeңinde, vøstøñ etken vøөлçily. Vudьna kijigeni vaşmak ødyk, onьñ ystynе vijik kav-luktu, vaza ødyk kijiptir. Mojnьñ ajlandьra salьnganь, orus, vezen-akcalardañ etken çinçily voldь. Vazьñ vøс le çavьnvagan, eki kara tulundь volьpтьr; onьzьñ møңyn vezen akcadan la, ortozьnda salkovojdьñ møңynineñ vøldyuşter edip, cymdep saltьr.

Tolstoj, Kavkazьñ plenine.

Өрөги узыкте тоқалардың ордына туратан сестер: сикке, мөңп, көк, кызыл, кара, узун, қалпақ, мөңп, вақмақ.

15. Војгар ермек таар бісігер. Ол ермекке еесені сестер едір би тьндыј вудымелдер тургузыгар:

- a) Қайт, вош, автонотныј, іјделу.
- в) Шырақкај, аақыксыл, керсу, қилбіркеек.

16. Би узыкті бісір аыр, еесені сестер воыр турган қайысаактарды алдынан темдектер сіју тартыр салыгар.

I. Қарағј берген Көгйтејім.
Қарган еезіне ајдыр турды:
„Қансапың тыпын басқан;
Қалық қонды қалатқан,
Қамық қаандарды қолго тутқан,
Ады қаан Қараты қаан
Қанайыр оо баратан?..
Едір алатан азыбыс қок:
Азыр алған малыбыс қок.
Бала болгон Қумдус-уилыбыс,
Бісті базарға сананған тур.
2. Қату болгон қараты қаан,
Көгйтеј өвөгөңге айтты:

„Қыс учарлу кара тајғаньң,
Қыс ағаштың қолтығында:
Қыс қолду көк талайға,
Қирген суудың базында:
Одого салған малы қок;
Отқо қонго қалар уил қок;
Көк бұқа, деген, ату
Сен, Көгйтеј өвөгөн,
Ікен қиген қурсақтың,
Артығын сұрап келдің-бе?
Қирген-тутқан тон-өдыктің,
Ескізин сұрап келдің бе?

Ојрот сөрсөктөн.

17. Башқарынар сестерді бақараасыз ла қава бісір алыгар.

I. Шұрган төңге сығыр алды: қаан аңның вуктеліп қалған арқазы қылар, сол қапынаң қергелей, кара төстөктер сөјіліп қалған қатты; сузы шұулар турды. Бір-екі сакығым базында, сраңайла суудың қапында воивој қайсың, от қујур турды: ол Шұрганның санаазына, малысының өскузіреп, қаңысқаан қатқан қадпын евелтті; оның ағы қолды кесіре, дереппенің қујур турган кызыл отторь турды. Оң қапында қергелей сөјіліп қалған төстөктер, усы қараңујға қылыжа, қала тууразы қаар вугур турдылар. Ол-ла тузы орто, қердің аай қала қавызар турды. Көргөндө, ондо ескіде суудың оозы болгон кеверлі вольды; оны қакалай қарағыр ағаш барған. „Оңдо сас воивој қайсың“—деп Шұрган сананды. Ол соқко топыр турғань вилдірді. Ол гимнастерказына қатај қирген, торсылары узылып қалған, асық қакалу салдаат фұфайказын, қевесен қиринген турды. Ол бақтар қылаң қаар тызерге сананған. Қандыда воizzo велетеніп, қовурадан (мультқың қавынан) қол-мультығын сууғыр, фұфайказының алтында, қурьна қыстаныр алды, қавуразын деже, вөктергөдө сумказына сугур салды. Бес-адағ ондо қок болгон. Ол емді қерге істеніп қурген қизиді вольды: ол тузында, герман қуузының қирінде, салдаат фұфайқалу улус көр қурген.

Фадеевтың. Разгөм деп бісігінен

18. Башқарынар адальғыштарды, олордың қакалазыр турган сестері ле қава бісір алыгар. Ол бақарынар адальғыштар қанды учурлыктарда туыр қатқань көргызыр верігер.

Қастанқань қир-салған қурсағы көр-те болгон воizzo, қе ол оның тојвөды: оның қук-ле қалар барғанды вольды. Азыпыр алған қирінде, вуды-қолың сөјө теер, турань қыбында қалбағынаң қадыр алды. Едінін

сылуузь çайларда сылымзу браткан nemedij vildirdi. Ol onьң vazьnda, kujrugьla vulgar, çalgancьp turdь. Onьң çañь eezi, çьmzak төзөкty, çaan çalvak oturguzьna kajra tartьnp, oturьp aьp sigara—papiros taңkьлар oturdь... Kaştanka kujrugьla vulgar, çalgancьp çadьp, şуур çattь: „Bu solun kizide çakşь va, ajsa agaştan neme eder ustьң ajьnda çakşь va? Solun kiziniң ajьnьң ici çoktu, een tura volьpтыr, көрөгө-de ça-raş emes: oturguştan la, divannaң, lampa la kevisterden vaška neme çok, turanьң kьvь kuru nemedij көrynyp turь: agaş eder ustьң kvarti-razьnda deze, turanьң icinde çьk tolo neme salganь var: ondo kur-sak icer stolь var, agaştьң kanca көp taptaalь var, struktur, tolololol, „ciz“ dep kucьjaktu kletkezi var, suu төгөр çaan agaş kyp var... Solun kiziniң ajьnda kandьj-da çьt, çьtanvaj turь, agaş eder ustьң ajьnda deze, çaantajьn tumandьj ьş turar, çelimniң kujuksu çьdь la, lak vu-dukтың, agaştьң saңьzьnьң çьdь çьttanat. Çe, solun kiziniң ajьnda, vaška, bir çakşь nemezi var: ol kursaktan көp verip Kaştankanь azrap turь, vaza bir mьndьj nemeni agьnca ajdar kerek, kacan ol azanьp oturganda, Kaştanka çanьnda, polgo oturup aldь, ogo çьlvьңdap көyp turganda, ol onь bir-de katap sokpodь, bir-de katap vudьla polgo тың teep, onь stoldoң urada syrvedi, ogo katu sөs ajdьp — „U-u көrmөs, aғы kederi сьk!“—dep kьşkьvadь. *Cexov, Kaştanka.*

19. Kursivla vazьlgan kandьjla ucurlьkta turgan adalgьş, kandьj neme edilgenin көrgyzip çat, onьң ucurlьnьң aajьn көrgyzip beriger.

1. Zaldь vaşьclarьgvьstьң *portretterile* (syrlerile), *lozungtarla* vaza *plakattarla* cymdelip çazaldь. 2. Tөmөн, yzykte, *suudьң* көrineşti кө-mөөlderi çaltьrazat vaza sajdьң kumagь kazajat. 3. Bu klubta, ozo *Şo-loxov—koçojьmьnьң* lavkazь volgon. 4. Majma suudь keçire, *suuzьn* vorlodьp, avra keçti. 5. Tөңdө çadaan *vuudaj* salьlgan volgon; sal-kьn onьң karьn toktotpoj turgan kereginde, ol toңьp kaldь. 6. Attar çanarga meңdep, çala vaşkьpтыr, aғы volьp *çelekle* көnikti. 7. „Çerdiң ovezlickazьn çok eder kerek!“—dep, Bөkyş — kolhozсь ajdьp turdь. 8. Erte, *çastьң vojьnda* çadaandu kьranь eki çol edip tьrmuuştap salar kerek, onojьp etkeninen çer çarьlvaj, *сьgьn* tudup çat.

9. *Enir* kirgende, kypuң le brigadanьң oduuzьnda, otтың çanьna tyşte iştelgen iştin тоozь aьльp turdь. 10. Iş tuzьnda, kolhozсьлар işti ujadatpaj, çьlgьr ederge, сьdamal, сьjrak ulus, vojlogь aңьlazьp, vaş-ka vөlyk volьp turdьлар: *iziniң* kemин çavьzatpaska, çalkulardь çuut-paj turdьлар. II. Aş odoordo, *kolhozсьларdьң* көvizi iştegiledi. 12. Za-vod kara көө ьzьla teңerini vөktөp *tyn-tyş* kylyrep turdь.

20. Çartadьp turgan sөsteri le çava, katamaldardь vicip aьlgar. Katamaldьrdьң aldьnan deze, cijь tartьp salьgar.

Karatь kaanьң kicy valazь,
Temene-Koo degen kьzь,
Adazьnьң ezigineң сьgьp,
Togus kanat kara өrgөzi çaar,
Vazьp vojь çygyrup otrat.

Onь көргөн Kumdus, uul,
Kөk vukanьң suurьzьnan,
Çerge tyzyre kalьp tyşti,
Aldьnan maңtap çygyр ijdi.
Kumdus aңnьң сьdьn,

Ijt çakşyzy alyp ijdı.
 Kumdus balazyň syruştı,
 Kumdus balazy kasyr mañtady.
 Karaty kaanlyk kalçu degen,
 Kara çeti tajgyldary,
 Bir körgönçe çediştiler.
 Kumdustyň kygzyzy tnydy.
 Ony körgön ar alvaty,
 Karsyldada katkygysty.
 Çeti kara tajgyldy,
 Çeti vaçazy tutkladı.
 Temene-Koo vala deze,
 Kumdus balazyň ajyry aıdy.
 Karsyldada katky salgan,
 Kara alvatyga ajdyr turdy:
 „Slerge keregi çok volzo,
 Maa kerek volor—dedi.
 Er çazyňa ezim volor,
 Kucaktanyp alyp çana verdi.
 2. Kiliň kara at ystıne,
 Kumdus uul kalıdy,
 Kajyş sylbynda karty.
 Ajdyň ody altyn kuryn,
 Altı oğonyr kurcandy.
 Kiliň kara at la,
 Kezer vaaty Kumdus uul.
 Antavlyly naşy voldy,

Olgön çerge birge öler dedi,
 Öskön çerge birge özer dedi.
 Kiliň kara attı,
 Kuskun kara vaaty voldy.
 Çys ucarly,
 Kara tajga adalu.
 Çus kooldu,
 Kök talaj enely.
 Anajyry turup aajy sykty,
 Ady çoly adaldy,
 At nerezi syga verdi.
 Kiliň kara at,
 Çalvagynan çadyr verdi.
 Almar-şalmar kijip.
 Ak kymeler kataj teep,
 Kumdus uul kijip turdy.
 Toguzon kat ıltandı,
 Temir ödyk teep kijdi.
 Toguzon kat köö kujaktyň,
 Çys torşyzy torşylady.
 Alyp tudar agaş çakaa,
 Kylyk tudar kiş çakaa,
 Kataj-tetej kijnip.
 Arkıj terkij saalyndy.
 Togus klyly kara çady,
 Kol vojyna tajandy.

Ojrot çerçektön.

II. Onyň (vagyňjanyň) kolynda turgan ulustarynyň onsozyňnan aşk-
 tap körer kizizi Gerasim çalsyzy volgon. 2. Vagyňja-kajrakanyla Gav-
 rila-alvasy ermekteskeniniň kijninde, onyň çaltangan şlytagyn, kysyry
 turgan kizi emdi çenil tavar. 3. Çilbirkeek Antipka-çylkyşyzy, erteninde,
 tili-çok tyny le kalaktap, yşkyrup turdy dep kuucyndady. 4. Ertengi
 kynde, Gerasim tort körinvedı, ajdarda onyň ordyna Potap kuceryňa
 vager, suu ekelerge kelişti, ol işti Potap çaratpady. 5. Doktorga çygy-
 riştiler, vaja bir tegin le emcige.

21. Bu tömön vicilgeninen, katamaldı söstördi vicip alyp, katamaldaryň ezerleş-
 ken sezile certe le biriktirip salgar.

I. Mergenci kolhozçylar, çanyş kolhoztyň la izin tyrgen könikti-
 rerine kiceep turgandar emes, olor kolhoztyň nele çözözün severler,
 kandyjla şoksydan kogyr çat: ondy ulusty emdi adta-cuulu ulus dep
 adap çat. 2. Suj oozynyň ystygi çanynda Tөө-Моjыň dep kajalu kas-
 kak var: ozo ony azyňa ulus, atla azyr turatan: koş komdu çyrgende,
 şyra klyň syreen volgon. 3. Sujdyň tujuk çoly çazalgalakta, alvatyňny
 çol çorygy tutar turatan; emdi çoldor çazalarda, ol çol lo koo kozon
 la şanylar çyryler, çorygy da çylgy voldy. 4. Ojrot oblastyň çoldo-
 ryla tyn tyş avtomobilder çyret, kynıň kynge koş-kom tartat. 5. Kol-

hozсылar maldu kuştu, aştu tustu völdьвьs dep sygungilejt; тьнаң агь kolhozть tam тьңдыр, ijdely caktu eder dezip turьlar, onоң ulam војь-вьs ta argalu vaj çadarьвьs dep ajdьzadьlar. 6. Kuladьda Papatde adьn adangan kolhozto uj malь elber, koj eckizi көптөр turь; onьзь kolhozсылardьn, kiceemelineң ulam kapşagaj өзүр çat. 7. Ulagan ajmakтң eli çонь çаңьs la mal aş la çatkan emes, olordьn çerinde аң кузь vaza elbek; аңдар tapкань olorgo vaza arga. 8. Ojrottьn uj ulustarь, er uluska тыңej kolhozтң nele izine kirizip, mergendy işter çadьlar; olor bicikke de uyrenгiler çadьlar; çоньнң keregine de turup iştegiler çadьlar.

22 Çartalьştarga kamaalazьp turgan sөstөrdi, çartalгьştarla çava bicip aьgar. Ol onдьj sөstөр, kuucьnьn кандьj vөлumezi volьp çat, onь ajdьp beriger.

Bir kyn men erten tura erte Petrovnanьn maalazьna uucьlardь tudarga kirdim: çе кьзы төştү çakşьrkaak kuckaştar, ugala kirgilevej turдьlar; војlorьннң сумду çazаль la olor mөңyn çajьp salgandьj çerle, çaraştьra çorgolozьp turдьlar: onоң kalьn kurutьp kalgan agaştardьn vudaktarьna ucьlar cьгьp, tyru cecекtiң војь cьlar, kurutьgan kardь agaştаң төгүр, çajkanьp turдьlar. Onь көрөгө syreen soottu neme völdь, viruuzin de tudup volvogonьna, kizi kanajьp ta acьnvas; men syrekej-de çilvirkeek аңсь kizi emes, çе men kacanda volzo aaj volгоньna kunukrajtam, аңдар-kuştар çyrgenime syunip, onоң çаньp turatan: men көр çаньнаң, ol onдьj kuckaştar kanajda çadьp, çyгyp çatkanьn көгүр, sananьp şyup çygerim çakşьзьньp çyrdim.

23. Çartaacьlardan la ьgaacьlardan vytken eeceni sөstөrdi bicip alala, olordьn ucьnь көгьzyр beriger.

I. Nikolaj la Ol'ga тьндагь çyrymnin аajьn vilip alala, војь војlorьna virde neme ajtraj, uncukraj, tyuncекterin tyzyгyp ije, тьşkaarь uncukraj cьga verdiler. 2. Kejde turgan, ency çarьp çatkan çarьk, өсө verdi, еңir караңujь tyrgen kirip keldi. 3. Bajramga ucural vastra vilezi, kere tyzyne yjde oturgьladь. 4. Tal тыşte oncoзь çaj icerge отьргьladьlar, çajдь ickilediler, еңirgeri көсөzin ickilediler, көдirezile çаңьs stoldo ickilediler. 5. Traktirda la onьn çаньnda, er ulus tyjmezip turдьlar. 6. Er ulus cuk çuulьp, çаньnda turguladьlar, virde neme etkilevej odьrgan otko көгүр turдьlar. 7. Çevecen, ak koftaldu, voştattu student keldi. 8. Varьşnjalarдьn ekilezi, frantsustap neni de ajdar-da, onьзь Saşaga çiirme akca verdi. 9. Torkonь çuugьndagь fabrikadan aьp turдьlar, vastra vilezi onоң sraңaj as işter aьp turдьlar—nedelezine vir çiirme le akcadaң. 10. Çаңьs la çarьtkьş kujdyгyp turдьlar, onьзь da ьştalьp, караңuj kujyp turдь. II. Onьn (stanovoj pristavтн) kacан keletenin, nege keleten keregin, vir nedelege азьндьra vildirdi 12. Turnalar tyrgen ucьular turдьlar, кьjгьrganь kunuktu, војlorьla kozo кьсьгьлар turgandьj volda.

24. Erenis keverly edilmeden vudyp kalgan ermektin eeceni sөstөrin çartaacь sөstөri le çava bicip aьgar.

I. I. Војьннң кадьк çyрerin северleerge kerek, vaza aru-cek çyрerin kiceerge kerek. 2. Turanьn icinde cьтьлдь, klap-segertkişti, takandь çok ederge kerek, olor turanь вьçartьдыр çat, kizige ooru ço-

bol таар çat. 3. Turanьң icinde polьn kynuң le çalmaarga kerek, vaza ulam sajьn çunarga kerek. 4. Turanьң icinde oturganda, polgo tykurerge çarabas, tykyrykten syreen çaman, çuguş ooru tavьльp çat. Ulam zajьn mьlcaga çununarga kerek, oo yzeri ulam zajьn kijgen kiji-min arulanьp, selip turarga kerek. 6 Ancadala, tьškaarь ezik aldьn syre aru tudarga kerek; suu aьp turgan çerdin çanь, cep-cek aru volзьn.

II. I. Kьзы cery, vistin Sojustь korusular çat. 2. Oktjabr' revolyutsija vajramь tuzunda la I-kь Majdьң vajramь orto, viske delegattar vastra telekejden kelgiler çat. Olor, SSRS-ta işmекciler-le krestijandar kanajda çadьp, kanajda işter turganьn көrөргө куунзеп çadьlar. 3. Kьзы ceryniң zadacazь—SSRS-tь korusurга 4. Çьldьң ucьnda, vis kandьj la izivistin тоozьn (itogьn) alarga kerek, onon soңьnda steng; zetke vicirge kerek; el-çon tekşi izivisti vilip turзьn. 5. Kojlordь eki katap kajcьlaarga kerek; bir kajcьlaarь erte çaskьda, ekinciziniң—kyskeri çajdьң ucьnda.

25. Bu uzykti vicirde, çartalğьstarьn voььgar таар, tockalardьң ordьna vicip salar. Ol tockalardьң ordьna vicijten sөstөр aldьnda vicilgen.

I. Yyrendi erte . . . kiceep turarga kerek. Yyrendi eң ozo, sortirovkaga . . . kerek, çerge onьң kijninde cacar,

Çerge salatan yyrendi, kandьj da volzo eң artьk . . . kerek. Ot өlөңdi yzejin dezeń, kьranьң aңkanьn . . . çalkuurva, vaza çoldьң kujuularьn . . . kerek; çajьnda nede volzo, eki yc katap savarga kerek. Kьranь erte çaskьda . . . vaza tuzalu.

Kьranь север . . . yyrendeger. Kьraga, cьktu өjdө maldь kavьvaska . . . kerek.

Maala edip işteeri kyc neme emes, ucuralda aş vytpezin, onon kandьj çaan arga vologьn sananьp çyurgerge . . . kerek.

Çaan tuzanь çemit-çijleky agaştardan, kizi vaza da көp, aьp çat.

Tockalardьң ordьna turatan sөstөri: arutarga, savarga, cacarga savarga, tьmьuuştarga, unutposka, tudarga, kiceerge.

26. Eeceni sөstөр kuucьnnьң kandьj volyme sөstөrden vytkenin көrgyzyр beriger

Majdьң vaştarkь kynin vajramdaarga vicikter, kynuң sajьn tynde, cedenderge çapşьrьp kojgon turat, bir katap politsijanьң ezigine-de çapşьrgan turdь, fabrikalarda deze, sraңaj toltьra volgon. Erten tura politsejskijlar, adьlgan-sajьlgan cedenderge çapşьrьp kojgon, kuu өңdy caazьndardь çuugьlap çyret, ondьj caazьndar deze, oromgo katap-la çajьльp, aь-berі өtkөn ulustьң vidьna orogьзьp çyretboldь. Gorodton өnөtijin vedryuciler ijip turgan, olor oromgo turup aьp, aь-berі өtkөn işmекcilerdi açьktap, көrgiler çyrgilejt. Politsijanьң eş neme таар volvoj turganьna, ulus oncoзь-la syunyp turgan, çaan-çaştu işmекciler, voьj-vojlorgьna ajdьзьp katьkьzat:

— Kөzөң kylykterdin kьлььgn, a-a?

Ol kьсьrudьң kereginde, onьң aajьn şyuzerge, ulus kajda-la çuulьzatan volgon. Ol-çaş işmекcilerge solьn tavьş ekelgen ucurlu çart volgon: bir çanьnaң politsija eş neme tudup volvogonьna korodop turganь solьn, ekinci çanьnaң—emeş өkrө çyrek көdyrylyp, lege-de ize-nip turar, ycuncі çanьnaң—işmекciler, көp çanь volьp, vojlorgьnnьң kycin bilingenine syungen.

Pavel-la Andrej, tynde ujktavajtan, ajlyna taң çarьp turarda arьgan, cьlagan kelgitejten. Olor agaştu çerge varьp çuun edip turatanьn enezi viletен volgon; vaza tynde, attu politstija slovodanь (derevneni) evrede çortьp karuldajtan, işmekcilerdi tudup, tintip çuulgandarьn toskьrьp turatan; kazь ulustь arestovat' edeten volgon. Uulьnda, Andrej-di-de, politsijalar kazьla bir tynde tudar dep, vaza sananьp çyreten, karьn olordь kapşaj tudala otyrgьzьp kojzo, amьr volor; tyvek, çaramastaң kьjьzьp kalar dep şyynetен volgon.

M. Gor'kij. „Ene“.

27. Bu aldьnda sөstөrgө yzeeri voжьgar таар, demonstratsija volgonьn vicip aьgar.

Oroomdor çazalьp kalgan. Kolonalar cibazьp turdь. Plakattar ylvuzep turdь. Orkestr ojnop turdь. Aeroplандar ajlanьzьp turdь. Utkuul kuucьndar çьçьrap turdь.

7-8 §. (Ermektiң uktaş clenderi).

28. Ermekterdi vicip aьp, ermektiң uktaş sөstөriң aldьnan cijy tartьp temdekter aьgar. Uktaş adaacьlarьn bir vaşka, uktaş ajdaacьlarьn bir vaşka, temdekter көrgyzyger, vaza çartaacь sөstөriң bir vaşka көrgyzyger. Toktoj tyzeten temdekterdiң turganьnьң ucьrьn ajdьp beriger.

I. I. Polkto multьktyң tavьzь, tyjmeen, kьjьgь ugulьp turdь. 2. Emeşle toktop (adьşpaj barganda)—Capaev çaan şyulte şyup, sananьp, kunugьp, acьnьp, erigip çyret.—3. Capaevtardь (onьң ceryuzi) olordьң kozo өtkyrgen uur, çyzyn çuur şьralu çyrymi, olordьң algyr mergezi, çaltanvas-korkuvazь voжь vojloraыna çuuktadtь. 4. Çerde kujun ajlanьp, eevirilip, voronko cьlap kujulup, ucurtьp turdь. 5. Polktor curkurazьp, tyjmezep adaandazьp, Uraldьң cөldөrine vararga surangьlap turdьlar. 6. Onь, divizijanь, kuynzer umzanganьn çaңьs edip viriktireрге, voжьnьң kacanda çeңdirbezine vudyp turzьn dep ederge, çuu keregine çyryminde kandьj la uur, kyc, çaan şьranь көrgөndө komьdavaј, emeze onь tort kerksiveј көdirip çyrzin dep, taskadarga, komandirlar oo bererge, olordь taldap alarь, kadьrьp vek edip alarga, olordь nele neme edip alarga, olordь nele nemege uulanьp vararga, taavьn, şurgun ederge, olor çaңьs la çeңerge, çeңerge, çeңerge şurgup turzьn dep ederge—eң çaanda, ol eң ulu çaan geroizm volьp çat. 7. Toktodьp volvos çotkondьj şyungen sanaalarь, kulak tungadьj kol savьzu la uncukraj oturgan kalьk şurgup cьkty. 8 Onьң ermegi aktu çyregineң cьkandь cьndьk, ijdely, aru voldь, onьң cьndьk ak sanazь, tort valanьң cьndьk ak sanaazьndьj voldь. 9. Capaevtyң ermegine çaan çilvuyle sonьrkaзьp turdьlar—Ijde-kyc tyrgen, ermek çogьnaң tereң, kizini өdyp turganь, ile çart volьp turdь. 10. Ol nele ijdelydi, tort sagьştь, katu sөsti şyup turdь.

Furmanov.

II. I. Kolhozko traktorloraş kezer, snap vulaar, aş sogor maşinalar ekeldi. 2 Kapitalist gosudarstvolordьң burzujlarь kommunistardь көrvөj, өştөp, olordь istep çadьlar. 3. Kol kuctylerdiң çit өskyrymine teknikumdardьң, ravnaktardьң, vuztardьң onoң do vaşka çyzyn-çyup kurstardьң ezikteri acьk. 4. Kolhoztordьң özymi tam тыңьgan zajьn,

çurtsovetterdiñ kol salaazь çavъzavaj çat, tam çaanap çat. 5. Gorodto do, derevnede de, aldьnañ ook saduucьlar—koopерatsijaнь өstyzi. Kooperatsija çondь mekelevejtende, astam alarga umzanvajtanda. Onьң arazьnda neme edip cьgarьp turgan-da kizi, sadьp ta alar kizi, sadьp ta turarь, oncozь bir aaj çaңьs birikken clenderi volьp çat.

29. Ermekterdi vicijle, uktaş clenderdi cijy tartьp salьgar, toktoj tyzeten temdekterin turguzьp salьgar.

I. I. Şuurgandu vuruңkuj tyrgen kirip karaңuj tam kojьlp turdь. 2. Kartanьң cicke çoldorьna (linijalarьnda) çaan aktar kujyp kalgan çurttar kolonalar la çyryp oturgan ceryyler çьльзьp turgan canaktar Cараevтьң aldьnda çajьlp turdь. 3. Cараev vojьla vazьp çakaarьp menededip acьnpьr kekenip çyrdi. 4. Çuu çolьna çyrgenineң iziginip mergen tartьşkanьnaң okopko eerigip albadanьp oturganьnaң erenіs kursaktu çadьnnaң arьp cьlap kalgan alьp mergen cery kyunzer sygunyp tьştanganьn kandьj dep ajdar. 5. Cараev kacanda çurt çerdin zajimka çerlerdin çoldordьң turgan çerlerdi cip-cike vilip ajdьp turatan volgon.

Furmanov.

II. I. Saarьmzak kьrtьştu varvak karagajlar kara kyreң covьrga kьrtьştu çoon-çoon tьttar kizi syrdep көrөg viik vaštaryn өrө көdyryp arajьnaң çajkanьzьp turdьlar. Olordьң arazьnda caal kajьңdar kaa-çaa çodra la talдар bildirer bildirves volьp төmөн çavьsta turguladь. 2. Salьkьn kenetijin şurьp kelip tavardь. Kajьң çoodra talдьң byrleri çalьv-gazьp şalьvazьp turdь karagaj la tьttьң byri kyulep şuuladь.

III. (Oblomovтьң) Emegenine sraj-da voş çok Averka көktөoci le ol yj kizi өвөгөнiniң fufajkazьnaң II'juşkazьna kurtьcka көктөp vererin şyuzip yc cas kirely oтыrar vojь mel-la cijer Averka cekpen çurdьn uurdavazьn dep karan karuuldaar onьң kijninde kьstar çatkan keltegejine varar kazь kьs kanca kirely kрузeva tyzyne tyurin ajdьp verer onьң kijninde emeze Nastasija Ivanovnanь emeze Stepanida Agafonovnanь emeze vaza өskө kizini eecidip alala sadka guljat (soodop vazarga) varar praktika çanьnaң şyulte şyur javloko kanajьp kan salьp vьzьp çatkanьn көrөg kecegi vьşkanь tyzyp kalgan volvozьn dep көrөg kazь çerdeң kьjьp salar kazь çerdeң kezip salar vaza-da өskө iştter eder. Çe syrekejle kicegeni kuxnjada kursak ederi volgon, Oved-ke kursak azarьn bastra bilezi-le şyuzeten volgon kargan eçezin-de ol çөpkө aldьratan volgon Kandьj-la kizi vojьnьң kyunzegen kursagьn ederin ajdьp turar volgon kazьzь ic-karьnnaң myn kajnadar degen kazь bir kizi lapşь eder өkpө çyrek kaarar sous eder vaza-da өskө көp kursak ederin ajdьzar şyuzer volgon. Kandьj-la çөp-şyulteni ugar çazap turup şyuzer çaravaganьn toktodor ajьldьң eezi emegen çөптөp salar çaңdu volgon.

Goncarov.

1-8 §§. (Katap kørør taskaadular).

30. Bu zzykterdi vicip aлып, toktoj tyzeten temdekerin voýýgar taap turguzýgar.

I.

Ermolaj ujkudañ erte turup
Elden ozo kыrazyна сыgat
Eñir kirgende kыrazyнаң çandra
Elden son dop tynde kelet
Kыrazyн işter kiceep çyrdi
Kыradañ vajýrga sananýr turdý
Ajly çurтып vaşkarýr çyrdi
Aş yrenin veletter turdý
Çetire kыralap işteerge
Çerin assыныр sanarkap çyrdi
Kajran көerkij onojýr çyre

Karý çazy çedip keldi
Kajran kyci сыga verdi
Katan söegi vozoj verdi
Kalaktap oгыгы көptedi
Kaap işteeri astady
Onojýr tura көrkijdiñ
Ol do çeri eskeri bergendij
Urgan yreni kыrazyна çetire
Uuştar cacaryна çedişpej vardý
Assыныр çyreten çericegi
Aş yrenineñ artýr turdý

Nekrasov.

II.

Çys ucarlu kara tajgada
Çys kooldu көk talajda
Ajañ volgon çakazyнда
Kөk vukaný minip çortoton
Kөгytej өвөгөн çurtap çattý
Karý çazy çede bergen
Katan söegi vozoj bergen
Buurul volýr vazý agaigan
Buudaj сыlap tizi sargargan
Өlör kyni çuuktap keldi
Өskөн kyni uzaj verdi
Keler kyni astaj verdi
Keen kyni өdө verdi
Ujgen sugar çыкызы çok
Maarap kalar malý çok
Adып adadar uulý çok
Adaanga çyrer ijni çok
Karý bergen yj kizily

Kөгytej өвөгөн çurtap çattý
Tandaktalýp tañ adarda
Tamyрlanýr kyn сыgarda
Kөгytej өвөгөн çepsendi
Kөk vukazyн ekeldi
Kurumсы kijs tokým saldy
Taldañ etken eerin ertedi
Alton kulaş kara armakсызын
Aлып kaşka kaңçaalaj sokty
Ajbur misty volot maltazyн
Ac beline kыстана sokty
Kөңzy toormыş kezедim dep
Kөk vukazyн minip aлып
Kara tajga çaar umzandy
Çys ucarlu kara tajganý
Ak өзөктөң өрө сыкты
Ус ajlanýr çortýr keldi
Kөңzy toormыş tapady

Ojrot cөrcөктөң.

III. Ereldej altынаң сыгыр alala eñeejip көdryнyp alala usыp vраат-kan kuştardың kijnineñ aры көрyp turdý kacan olor көryner көryнbes volýp uraak usыp bargan soondo Ereldej uja turgan çalvagына сыгыр kelele çаныс çerge кымыктаvaj çatkanынаң сыстар turgan колъ-видып сөjip turup aры veri sekirip çyrdi бу çalvakta celdep salgan söөktөр çadyгы аң tereleriniñ zzykteri çadyгы куштың çum kanattary ogoos аңдардыñ vaşтарыныñ kuu söegi çadary Ereldej melej kijip alala ujada oturgan kan-kere куштың valдарынаң viryuzin mojnынаң tudup alala сыгарып aldy kan-kere куштың valazy канattaryн тың sogýr turdý tumсыгыла tere melejge сокып turdý. Ereldej oný eki butтың ortoзына kijdirip alala vidыла kapшыр alala tumсыгына кып tuzagyп kijdirip aldy Ujazында otur-

1. Çапыла вурункылар турды, мен казакта, сөзгөндө саяды
 çорыктагы сылар-ла изидир салзын деп çакыдым, отъ çарыдыр алыр, stoldьн
 çапына отъра, çорыка çыргенде таңкылаптан каңзань азыр алыр, таңкылап
 бердим. 2. Izy ващталыр турды, мен deze аялыма мендедим. 3. Тавышта
 çок тымьк воляр турды, ол орто, çys алтамның ваазында кургак
 бурле маңтар турган тийиньн да тавызы угулар еди. 4. Кунниң аайы
 vezinci куні syreen çаман volgon: аңдаарга сананарга да volbos boldь...
 Sook тургада, keptiң aldьна да, edi-sөөгине de өдур турды—tört la
 bildirvezineniң kiziniң edine sook çайлыр турды, айдарь çок çаман volgon!
 Ajtrazada, erikcen emes—çаман volgon. Мынаң ары emdi çer ystynde
 кун de, çарык та, кандык la өң de volbos деп bildirdi. 5. Ondьк volzo,
 тышкаарь tört la караксылап verdi. 6. Кургак ару кейде, çьду өлөң le,
 kezip салган арыш la, кылык la çьтаныр турды. 7. Сая ичеге шыдындылар.
 8. Сык la çьтана verdi. Там-там караксылар турды. Агащар, кандык da
 elbis çilbis воляр çууназар бергенди: kizi агащ аразында korkьшту сырдеп
 турды. 9. Өлөңди çуур салдылар, çadaандь саварга шыдындылар.
 10. Кыра tartkаны syreen çакшы, кырада арда volzo, бир-de комьргай
 çок, бир de өлөнөщ çок boldь—ajlandьра la кара çалаң çатты. II Akta
 vaza la kararьр keldi. Çуулган улуста тавышыкты: „Baza бирy kleet“ деп.
 12. Eki шинели çайыр салдылар. Baja бир төөзінде, gymnasterkazьнда кан-
 далыр калган çаан темдектү, баталюнныга матрос вөрыкты (çаламар улби-
 regi мойнын төмөн тызыр калган), бирik synду çаращ kizi вазыр keldi,
 өңзиредерге korkьр турган сылар, uncukрай, араай вөкөйир алыр, көдырди.
 Oxrimь da көдирдилер. Апардылар.

9-11 §§. (Katar көрөр taskadular).

35 Bu куучында tolbos la çyzini çок ермектерди көргөзүр беригер.

Bis агащ çыгындар турган çерге çыгуыр отьрдьвьс, kenetke, çыгыл-
 ган агащтың тавызы eeciј, кыжы la ермек угулды, udagan çок, viske
 удара агащ аразынаң çащ kizi сыга конды: vudyzi kup-kuu, samтырар
 калган.

— Ne boldь? Kайдаар враадьн? — деп оны Ardaljon Mixajlovic
 surady.

Ol тургузар la toktoj тышти.

— Kalak, өрөкөн, Ardaljon Mixajlovic, çetker!

— Kайты?

— Maksimь, өрөкөн, агащ вазыр салды.

— Kanajda vastь?.. Podrjadcik Maksimь-ва?

— Podrjadcikti, өрөкөн, bis terek kezip турдывьс, ol deze турала
 көгүр турды... көгүр-көгүр алала, кара сууга суу аларга варвазынва,
 көрзөн suraj берген. Terek kenetke le çазырап, оның ysty орто варды,
 Bis oo кыжырдьс: „Kac, kac“... деп Oго тууразы çаар la каалырга kerek
 volgon, ol deze sungaka çыгуырды... Nilovna! Tyk culuk tišteek emej!
 деп Nataша karuзын katкылыр айтты. 5 Ezen volзын, ечек!—деп, ајда-
 ла... Nataшаны eeciј xохол сыга verdi. (M. Gor'kij). 6. Oј Ereldej!.. veri
 çortl.. Ereldej алаң кайкар, адьның оозын tartыр турды... 7. Ezen!.. Çак-
 шы!.. Mitjal.. Sen Кызы ceryдең çанала, çерине, варвай мында арттың-ва?
 Sen Ereldej kайда варыр çадьн? 8. Kөөrkij Dina, ващань-ващ! Çакшылыкту

Dina, ekelip berzen!.. 9. Zilin agaştı alala ajdır turdı: „Çatkan çerine aparır sal, Dina, onı veedreп bargazın, seni sezele ɵltyrıp salarlar“. 10. Çe, ezen volzın, Dinuşka!—der ajttı. 11. Kalak, ɵrɵkɵn! Sler çaan kizi çañsta kɵsty çyrvej... Men çaş vojdoң kizi edim, bu çerigerdi mee veriger—der Karatı kaanıң uulı suradı. 12. Kalak, kalak!.. Men Karatı kaanıң uulı edim!.. Өrtɵvɵgɵr, ɵrɵkɵn!.. Altajdıң eezil!..—der Ee-e, Argası ijt! Bolo volo kelele, emdi kaanıң uulı volır keldiң ve? 13. Argası, men seni çañla çeti çoldıң beltirine ɵrtɵr salgam emes vedim: bu, sen, kajdaң keldiң?

36. Bu ermekterdi vicip, toktoj tyzeten temdekterinin çetpezin turguzıgar.

Korkugan volvoj kajın. Terek vazındagı vudaktarı-la çava soktı. Ondıj karagaj kanajır çыгыldı volvogoј... Өzegi cirik volgon volor.

— Çe Maksimdı ɵltyrıp saldı va?

— Өltyrıp saldı ɵrɵkɵn.

— Өltyre ve?

— Çok, ɵrɵkɵn, emeş tındu ee caalda: vuttarıң da koldorıң da sıj vazır salgan. Men Seliverstıcka çygyrıp vraatkam emcige.

Ardaljon Mixajlovic derevnege Seliverstıcka varır maңtatsın der desjatskijga çakıdı vojı onoң arı çaan çelekle aldyñaң agaş kezip turgan çerlerge çeldi men onı eecidim.

12-13 §§. (Baştanaası).

37. Bu tɵmɵn turgan ermekterdi vicip alır, vaştanaasılardı temdekter aldyñan cıjy tartır salıgar. Toktoj tyzeten temdekterinin turgan ucır aajın ajdır veriger.

1. Kaaru valam, sen neni edip alarga turuң ne?-der uulına ajdar kuyni kelip turgan. 2. Naxodka, sler ne kunugır turugar?—der kızıcak surap turdı. 3. Sler meni ydezip vararıgar va, Naxodka?—der Nataşa suradı. 4. Spasivo volzın, Pelageja.

1. 1. Kuynzirep turuң va, nɵkɵr?— der ajyldazıñ suradı 2. Sen vojıң Grişanıң otrjadında voldıң va?—der Fedor uuldaң suradı. 3. Sen Egor Stepanıs onı ezendezip alarga kızırdıң va?.. 4. Sen kajıñ, ɵvɵgɵn? 5. Sler, çıttır, vıstıç çañdı vilgilevej turgan katkıpsılu ulus emtiriger. 6. Nɵkɵrlɵr, emdi vis vıstıç kerekterdiң ekinci keregin şuyzerıvis. 7. Sen, Melexov, iştenvej turuң va? 8 Grigorijga urjadnik şıtırandı: „Çuu, uul“. 9. Kandıj volgonın kuusındaп kɵrzɵgɵr, kapitan. 10. Emdi, nɵkɵr, oncozı tıdej. 11. Men slerdiң paroxodtı argadar alır kalgan ucun, gospodin, direktor ol-va. 12. Seniң, valacak, vaştagyıdı.

14-15 §§. (Kiree sɵs le cuk sɵstɵr).

38. Bu ermekterden kiree sɵstɵr aңlar vicip alıgar.

1. Volxovskij uezdteң Zizdrinkajaga vararga, kemge-kemge ucıragan volzo, Orlovskij guverdiң ulustarıñ la Kaluzskij ulustarıñ ortozında çaan vaşkazy, onı, vajla, kajkatkan volor. 2. Aңsı kizi volır, Zizdrinskij uezdte men çyre, çyre, ucırızala, kaluzskij ook pomeşigı, çilvirkek aңsıla, Polutkıñ la, tapıştım, ondıj volgondo, syreen kizi.

3. Burmistr kirip keldi. Ol Arkadij Petrovičnyj sezi le volzo, çavъzak sьp-du, gosudarstvennyj kizi volgon, talarkak, vuuryl kirip kalgan, sьçdъj kizi, kъzъl tumcuktu, kicineek kœk kœsty, sajdъң, kujrugъ oşkoş vajvak saaldu. 4. Bir katar kyskyde, men kъradaң çanъp oтыpa sooko aldъrtala, oorydъm. Aaj volъp, meni kaltъraak ooru gorodto kapъt, gostinitsada; men turguza la doktorgo vardъm 5. Bis Ermolajla vuukъtъ tœmœn vararga turganъvъs, çe bir çanъnaң, suudъң sraңaj la kujuunda, cuguş oturgan, keңkil kuş, çuktatpas; ekincizinde, kandъj bir astъgъp kalgan, tenek syrekej viske ucural volъp, attъgъp œlzœ-de, onъ ol çъraalu kooldordon bistin ijeribis çedip alar argaluzъ çok volgon. 6. Bistin grupravъs, çartla, arazъ volor. 7. œrœ ucup turgan samolet tœmœn tyzyp çat oşkoş. 8. Ajtrazada, vuçыlgъ aş syreen çakşъ.

39. Bu zыktyki vicijle, toktoj tyzeten temdekterin voъgar turguzъgar, kiree ses-tœrди aldъnaң cijy tartъp temdekter salъgar.

1. Erteninde çetire le erte turdъvъs. Men Rjavovogo atanarga şъj-dъndъm çe Arkadij Pavlyс voъnyň encilenip algan çeri çœzœzin maa kœrgyzerge kyunzirep meni toktodъp saldъ. Men-de ol gosudarstvennyj degen kiziniң—Safronnyj sьn-la çetire çakşъ degen kъlygъnyň çartъna sьgarga çilbirker turdъm. Safronnyj uulъ yc arşъn sьndu starosta nele aajъn kœrgœndœ cala teneksy kizi vaza vis-le kozo vaadъ oo yzeri çlan mъndъj-sagaldu kizi vaza kozыldъ. Bis çyryp idirgende kladtъ avindardъ taskaktardъ salkъn-teermendi maldъң kazagalаръn çazыl kendirlerdi kœdirezin kœrdibis sьndapta oncozъ sьçdъj cek voldъ—çanъsla er-ulus-tъң komъdaldu syri-çok vudyşteri cala meni alaңzъdъp turdъ. Tuzaludaң vaşka kœskœ kœrimçily çaraş volzъn dep Safron kiceeptir vaskъnda çyrer çoldъ ajlandъra agaş œskyrup salgan idirgende kladtardъң arazыnda çoldorgo kumak tœgyp salgan. Burmistъr visti vejalka kœrœrgœ apardъ onъ çanъ çuukta Moskvadaң aldъrtъp algan volъrtъr. Vejalka sьnda çakşъ volъrtъr çe vu kalgancъ çorыkta onъda varindъ-da kandъj evi-çok çetkerly neme sakъp turganъn Safron vilgen volzo, vis le kozo voo kelvej ajыnda oтыrъp kalar edi.

16-17 §§. (Ermektiң aңылanaacъ eeceni clenderi).

40. Bu ermekterdi vicip alъp, aңылanaacъ katamaldardъ temdekter, aldъnaң cijy tartъgar, onœ toktoj tyzeten temdekter ne ucurlu turganъn ajdъp veriger.

1. Onveş çaştuudaң ala men Savelictin kolъna verilgen volgom. 2. Voъnyň adazyñaң, fermerdan, Andrej prakticeskij yuredy aldъ. 3. Onъң, ujuktagan kiziniң kœzineң eki tamcъ çaş sьgъp, eki tamcъ suuga keberleş turup kaldъ. 4. Koştoj Ojыlgaş oturdъ, uj-saacъ. Bis, işmekciler, çœneribis. 5. Kœzi çok uulcagazъ çetire tanъp vilip volvoj turgan nemeni, on, çetire çartap ajdъp vereriniң kereginde, enezi birde syreen çakşъ syme taap turdъ. 6. Biske eçely sьjъndu, eki vala kozыldъ, syreen katкъcъ valdar. 7. Avranъң eezi arыk krestijan, şœңkor tumcuktu, tersiek kœsty, voъnyň çaman adъcagъn oo çegip turdъ. 8. Çastъң bir tьmъk eңirinde, men voъmnyň eң çakşъ paçыmnyň sœœgin tudup

saldым—тоңкы кужрукту, кызы бутту крган ијdimdi. 9. Език асылды ла, аялылар кирип кeldiler. Оlorдың бирyузи, тегерик вашту, җарык көсты, сала тың-даң аршыжак, алдынаң вазыр kletti; екincizi, вијик сынду, каткак сөөкty, бир одыс веш кирези җашту, узун cicke сырајлу, сексејip калган састу, җајкaнган вазытту, кижинең kleeti. 10. Қозоң салыр турada, кыс бала учук ирет, кыстың узун тынде нөкөри, ус җарыткызы възбрајт. 11. Урал'sk—казактардың курсуузыла, оның argalaасызы—Сараевтың diviziasы, келгенце ле, курчалыр калган волгон. 12. Сараев Федор ла, наак наасылар, аягылыспас ишмекciler, војлогының kvartirasында каа-җаа-да ла boldы.

41. Бу ермектерди висиp алыр, еки ермектен җаныс ермек edip висиp алыр.

1. а) Derevneге кирerиниң ле тузы орто, висти starostaның уулы ук-куп алды.

в) Starosta—burmistrдың уулы, җе ле degen кызы ер кизи, талаар-кагы кере кулаш.

2. а) Ermolaj emeenine кату кизи волгон. оо җыҗырап турар.

в) Ermolaj neme керексibes, кизее җалакај кизи волгон.

3. а) Sраңaj ла аҗыкту кизи Gerasim волгон.

в) Gerasim ер кизи, oneki мукур сынду.

4. а) Федор комисар җаар omorkop, суynip көрyп турды,

в) Комисар өскилең, вөкө, кyрең вyдышты, ер boldы.

Körgyzyzi: а) Мениң аялдызым аҗыктар, мойның сөјip салды.

в) Мениң аялдызым җырттың капталду ер кизи boldы. Мениң аялдызым, җырткы капталду, аҗыктар, мойның сөјip салды.

42. Бу төмөн ермектерди висиp, оң җанында турган катamaldарды ермекке козыр салыр.

1. Moskvada metropoliten gorodтың җер алдындагы темір edilip җат. җолы,

2. SSRS-та телекејдин ең җаан stadion eder деп җөптөldi. мөрөј-mergenniң taskaduu eder.

3. Орто җкoldордо ууrenip nele nemeni билip тапырга, olordң вyдyр турган nele кубулгазының билере турган наука.

4. Bistin лабораторияда микро- sраңaj ла ook nemeni канca ла ka- skop var. тар җаанадыр көргyzer җeysel.

5. Ғаң туралар көдирези, лиф- elektrikestvala көдиp туратан ma- талар ла җазалыр җeyselgen. шина.

6. Avtomobil'din dvigateli neiten алыр туратан суу, кейге җај- бензин ла веeldenip җат. ылыр кургај веретен.

7. SSRS-тың ең артык кичер kyn тындык талазында poljарныј тургань Арктика. ороон.

Körgyzyuzi: Biste бу өткөн җылдарда ең артык җараныр тургань agronomija. Ғurt хозјайstvo керeginiң науказы (yredyuzi).—Biste бу өткөн җылдарда ең артык җараныр җајылыр тургань agronomija, җurt хозјайstvo керегинде науказы (yredyuzi).

43. a) Bu ermekterdi bicir alyp, olorgo vojьgar vudymelder taap kozьp bicir alygar

1. Çalvak kejde çastyң çuuktap kleetkeni vildirip turdь. 2. Dereveneniң arь çanyñaң agaş aral vaştalьp turgan. 3. Gorodtyң ystyle aeroplan ucup çyrdi.

4. Avgusttyң kalgancь kynderin, bis çьşta ötkyrdibis.

b) Bu ermekterge çajьlcaaktardь kozьp biciger.

1. Suu salkыnga udura tyrylyp turdь. 2. Bu da izy kynde, agaş arazynda seryun voldь. 3. Klubta ulus cogьlyp turdь. 4. Bu kьzyk çol la tyzerge kyc voldь. Bis çuukanьң çany orto tyştibis, 5. Çurttyң arь çanyñaң kьralar cөjilip turdьlar.

Kөrgyzy. a) Ajdь vulut vөktөp saldь.—Ajdь, kara, kalьң vulut vөktөp saldь.

b) Kөlxozcьlar, amvarьna veş canak aş ekeliр urdьlar.—Kөlxozcьlar, toltьra tьgьp salgan aştu, amvarьna veş canak aş ekeliр urdьlar.

44. Bu ermekterdi bicir, toktoj tyzeten temdekterin vojьgar turguzygar.

1. Bistiң ystyviste bir veş arşьn vijikte tamoznjanьң casovoj soldadь vazьp çyrdi. 2. Şibeeden urak emes akta taң attu bir çiiрme kirely kizi çyrdi. 3. Beleşev Majma-Cargьcakta yyrendi Ojrot-Turadan bir çeti cakьm çerde. 4. Çajьda aş kezer tuzunda valdar vөdineni kolla tutkьlar çat. 5. Kazagannьң bir kьvьnda, çeldep kelgen ijnek turdь. 6. Ol uraaktağь tuudьң arь çanyñaң kara vulut eңterilip kleetken cьlap kara vulut tyrylyp cьgьp çattь. 7. Cibukov kьcьgьp turgan bicikterin araaj salala ystyn gazet le çaar saldь. 8. Bistiң vazьvьsta kajdada syreen vijik çerde aeroplan tavьştanьp turdь. 9. Arь da emes veri de emes өdөr arga tort çok voldь. 10. Ajьldьң eziginde le kuzuktu meş özyр turdь.

Pariztyң vul'varlarьnda ajlandra turgan çurtarda bir onbir—oneki çaştu uulcak—tuduş-la vazьp çyрer volgon... Ol uulcak vala katkьzьn katkьgьp neme kereksinvej-de çyrgendij çyrze onьң çyrymi kirely volgon. Onьң kijgen kijimi katkьmcyly er kiziniң ştanьn kijgen yj kiziniң koftazьn kijgen çyрer Ştandь oo adazь sьjlagan emes koftanь enezi vergen emes tuura ulus ogo acьna-la eski-kaskьzьn verip onь kijdirgen Onьң adazь enezi var da voizo olor onь kiceevejten kereksinvejten volgon.

Ol uulcak tavьştu kuu cьrajlu katkьcь cuimus ötkyn vacьmat sergileң cьrajlu oromdor-la tenip vazьp çyrze kozөndөp çyрer kandьj—la cөp volzo kazьp çyрer. Onь oromnyң uulcagь degende ol oo katkьrar mekesi төgynci deze ciguldanar. Ondo konor ajь çok çiiр azь çok ödьrgan öдь çok oncozь-la onь çaman көrөr vojь deze omok acьk-çarьk çyрeten neniң ucun deze ol çajьm çyrymi çok volgon.

Ol uulcak kancada kirely teniver volzo eki, yc ajdьң vazьnda sanaazьna kireten „Акьr eneme varьp çolygar өj keldi“ dep. Ajdarda ol çaan vul'varlarьn taştap gorodtyң çakazyndagь çurtarga tyzer kyрler keser suudьң çakazьla varar onьң vazьnda bir tyreңi çarat ajьldu adazьnyң ajьna keler. Ol çurtta tyreңizineң өskө eş neme çok. Oncozьnaң la komdalduzь ol uulcaktь çьlu көryр katkьgьp utkuur kizi çok volgon oncozьnyң cьrajlarь sook turar culannьң ici oşkoş.

14—17 §§. (Katap kører taskadular).

45. Bicip альр, toktoj tyzeten temdekterin turguzьgar.

Tizimdi tištenele neniң ucun volbogoј војьm-da vilbeј turum bar çok kycim-le kamcьbьң savьla çyzym orto tuturza-la adьmьң tiskinin tartьp kamcьlaj-la көzimde tolo çaštu ajьma maңtattьm.

Ezik aldьnda ñele neme oncoзь cacyьp kalgan arakьdaң vozogon cetpertin-de şilderi ook ta şililer cacyьp kalgan sogononьң uctarь төgylyp kalgan tus çigeninenç artkan valьkтьң vaštarь ol oncoзь çьgaldьң izi temdekterin artьzьp cacyьlgan.

Onьң ysty-le ijter maңtazьp sogьzьp војь-voјlorьnaң sөөktөrdi valьkтьң vaštarьң vьlaaşьkьlar turdьlar ondo-ok bir indjuk erkegi le vaza valalu takaa vazьp çurdiler, kinnistede deze vazьn koььna salьp альр acurkanyьp ьjlar Şarov'ьң emeeni Gavrilovna oтырьdь.

Men attarga өlөңnөң cacyьp verele ne çьrgal volgonьп Petykten ugarga volcok turaa çygyrdim çe ol çalaңnaң kelgelegin vodoj-альр aajьп taraj ezik vozogozьna toktoj tyštim.

Kenetijin oromdo kulak tungadьj tabьş cьkть ol vajla vergen çakьltanьң aajьпca vaštalgan volvoj kajьп ondo çьçьragan da tabьş bar zaslonkolordьң oo yzeri yc eezrik ulustьң aaj-vazь çok kьjgьzь uguldь onon-do өskө çyzyп çykpьri ugulup turdь.

Men varatanьң tьštьna cьkтьm.

Cookyьr keberly cөjilip kalgan çuuntьlu çon çyylgek ulustьj orom-dь төmөп kleetti çaңь çuuktagь Şarov'tьң sanaarkap oтыrganь çogolьp kaltьr but vazьna turup альр aaj-vazь kьjgьrьp ajtklap turup kartuzьп өrө taštap mergedep turdь oo adaarkazьp ulus vaza onojьp ok kььньp turdьlar Paxom terlep kalgan kadьttardь voozo lo savap turdь Vasja өrөkөп çovozьnaң katkьrьp oturdь aldьnda deze evire virde ickerlep çazangьlangan kьstar uuldar viçelezip turdьlar savattar zaslonkolor ko-zo kaңьrazьp turdь...
(Ozogь derevnede çyrym).

Kuskun kara vaatyьr
Kyn cьgьş көstөp
Kөnygyp çyryп ijdi
Şuurmaktu talaj kecti
Şuurgandu tajga aştь
Kuskun ucпас kuba cөldi
Kujun kerty өdyp turdь
Saңьskan ucпас sarь cөldi
Salkьп kepty өdyp turdь
Çivек kepty cөejildi
Çinçi kepty tizildi
Uckan kuştan kapşaj saldь
Atkan okton tyrgen saldь
Kьldaң cicke cөjildi
Kьl komьrgaj tartьldь
Altьп mөnyп ak tajgalar
Ak syrylerile sogььzat
Ak arzan ak talajilar

Ak çaratarьna cьgьp çajvalьzat
Kөrgөп көzi colmon kepty
Kөө kujak көө çьldьstьj
Kuskun kara varьp çat
Kөrgөп көskө kyzyly
Kyr көgyske çajnulu
Kajran Kuskun kara vaatyьr
Kөnygyp varьp çyryп ijdi
Ol varьp oturgazьп
Çaj volgonьп çardьnaң vildi
Kьş volgonьп çakazьnkң vildi
Alakanda kyn—ylker kondurdь
Ak maңdajga kyn—ylker kondьrdь
Aldьnaң volzo
Al—kyni calьj verdi
Art kijninenç deze
Tu—karaңuj tyze verdi
Çeten tajganьң sьпь

Къзы тозын тартыла верди
 Çerdin ysty çeten altaj
 Kara tuman kajnaj verdi
 Orçылапныç odus kaan
 Bolcok çyrekteri vortылdady
 Bogono sөөkteri sьstady
 Teңeriniң sarы taңdak teptirdi
 Ус оронныç tuvi çaar kalыttь
 Usty orondo сьгьр vardь
 Teңeri төзи sarы taңdak
 Сыг төгүлүр çada kaldь
 Kara kiliң attu
 Kuskun kara vaatьr
 Ustygi orondo сьгьр

Онь ачыктар көргөзін
 Çajь къзы bildirves
 Çaj altaj volьrtьr
 Tyni tyzi bildirves
 Tuş altaj volьrtьr
 Ak cecegi төгүлgen
 Kөk cecegi çajылgan
 Arcьn çыttu altaj volьtьr
 Aktu көktu tajgalar
 Ak ajaska tartьngan
 Arzan kutuk ak talajlar
 Ajga—kynge meltiregen
 Kuskun kara vaatьr
 Kyn сьгьзы çaar çyryp ijet.

Ojrot cөrcөктөн

18 §. (Cymdy ermektiң vudymi).

46. Тавышканду cymdy ermek le vaş bildirteeci cymdy ermek.

1. Zavodtordьn çañыстаң turgan trubalarь teңeri өрө kara
 ышть burkuradyр сөјip turды, olordьn kogь deze, ak kardьn ystьne
 төгүлүр turды. 2. Baja bir çyzyn çyur caazьn çapşьrgan ezik turgan,
 ol ulam la zajьn acьлp turды. 3. Poldьn ortozьnda tegerik stol turgan,
 onьn kijninde gazet късыгьр Şagaj la Kyder oтырды. 4. Ojrot
 çeri agaşka vaj, onьn agazь kandaj la çazal, stroitel'stvogo çara-
 mьktu, onь gosudarstvоньn zagotovkazьna vaza kezip çat. 5. Salda
 çepseliң velen volzo, attarьn semis, kyctь volzo, kьraanь erte vaş-
 taarьn: onьn ucun nele kьra çepselin erte къşkьda veleteer kerek, at-
 tardь ertedeң azraar kerek. 6. Kьştaj oдыrgan oдыпның kyli, kalas çer-
 ge cacьлp çat; onь kьştaj çuup, kьra çarandьrar volzo, tuzazь çaan;
 onoң aştьn tyzumi syreen тың volor. 7. Ereldej adьn minip alala, ma-
 ыn ajlandьra çortьp көгyp salды, onoң adьn armakсылар salala varьp
 ujuktaj verdi. 8. Eңirgeeri, azьp turgan kynniң çarkьnь, kararьp tur-
 gan mөş agaštardьn vaazьn өtkyre çaltьrap turды: salkьn deze ol mөş-
 төrdi çarkьnь къjмьktadyр turды, өtkyre calьp turgan kynniң çarkьnь
 къjмьktap turgan nemedij bildirdi. 9. Tuudaң agьp тыşken ucarlardьn
 tavьзы syreen тың; olor salkьпның aajьla vula çanьnda agьp tyzyp tur-
 gan nemedij, birde senең uraap, kacьp vraatkandьj, tavьзы urap, çьл-
 ьp turat. 10. Şakşak varьp toozul sakьды: toozulga oтыra encukpej, taң-
 kьлар ijvejп der, kalta-kaңzazьn vojьnaң uraak salды. 11. Taң kezep
 keldi; Şakşak cөkөngөн aajlu volьp turarga sanandь; ojgonьp tura, ura-
 ak çok „тыs“ etken tavьş ugulды.

19-22 §§. (Тавышканду cymdy ermek).

47. Ermekterdi vicip turup, toktoj tyzeten temdekterin turguzьp salьgar. Cymdy ermekke kirizip turgan cymь çok ermekterdiң kolvolьşkan aajьn көгьzyyp beriger, şyulte aajь kanajьp kolvolьp virigip turganьn ajдыр beriger.

1. Salkьn şuular turды eziktiң kaгылgazь тыкьrap kaгьлp turды. Çaj kajnadь tuş өji өtkөн kijninde salkьn шык volьp aajьды ajlandь-
 ra тытык encу volo verdi. 2. Koş-Boocьnyң çolь çandьrma çol vol-

gon; өлөң салыр еклееткен Сыгырдың санагы улам ла сайын аңтарылар турды. 3. Аңдар барган Endryş le Амьрга аај volvodь kere tyzune çаныс la kojон көрдилер. 4. Kojон војь кичинек буттарь деже мајськ калыр маңтаар volзо маңь тырген казазь çаан. 5. Кара soksoктың ағы çанынаң бир елик eles etti удаан çок оны еесіј бир вөөру sundurтыр браатты. 6. Ozo ураак çердең сыгырның etken коо уни uguldь anca-мынса vol gon kijninde кара агаштың edegine војь көрүнүр келди. 7. Syуру каяның војьнда valазьп eecidip алган kockor çурди, алтыгы çанын çаар erkegi турды. 8. Tajgadагы çolla sanaаркаp kалган Egyzek брааткан алдынаң калыр-kylyr edip uarda аајь-вазы çок belinder кыжыгды тиштengen каңзазь çerge tyze verdi. 9. Кара агашту soksoктың вазьна сыгала ағы keltegejin карадым ondo бир коовьны кесире кыранда yc elik отор çурди. 10. Uuluzьp турган вөөрылердиң тавьзы сылыды çer een volьp kалган nemedij bildirdi. 11. Kаңсын multьгьп oktop турала ot алыштырды, kenetijin le тавьш сызыраp сыкты. 12. Tus çip турган елик тавьшты алыр вазьп өтө каңкајтыр алыр сьмзаан тура тышти.

48. Bu uzykterden ermekterdi vicip, toktoj tyzer temdekterin војьгар тургузыгар.

1. Safron eezrik, kijgeni çарым-torko sarь camcalu, kiliң şalmarlu tarantaska oturgan emtir. Lampadanьң yzi-le (majь-la) arьvьndu syrтыр алган сасы çытыраp турды. Topсызып алыр салган camcаньң çakазь кызы tyкты çalbak төөзин çалаңаштар турды: өсөмиктелip kалган telenir өңдү көөзи таазрајьp турды. Оны-la коштој, оң çанында dijakон-наасызь, onco војь өтөккө uјmalьp kалган вазьнаң-la төмөн өлөң: sol-çанында çalsьзы Vasja-өтөкөн сыныркаp çараньp алган vudyşty, cookьp lar көктөгөн kyрең-кызы camcalu cokьp çoldu camcalu Paxom kelele camcaзып uşтыр kатар çazандь. Çyzyn çуур cookьp çalamalar-la çazар cымдеp салган ezirik kadьttардың бир oneki krezin tarantaska çegip салган. Kajзы-la kadьттың iјnin азыра koltьгының алдыла салган kajьş vuu өткүрүр таңьp салган. Oncolorь çаş-çiit Mokрьj Vьselkalarдың kadьttарының artьктарь olor. Olордың алдында, çergelej ekiden тургузыр салган. Baja бир Petruşa-la маа komьrgajга oјnojton сысыјьp kалган komьссыга vaştatкан komьссылар турган koldорьнда tudunьp алган topşuurlu тыңырлы eski savattu peckeniң zaslonkolu: olордың kijninde uuldar volьp çazanьp алган кьstar кьс volьp çazanьp алган uuldar турgulадь: çysterin көөле kararta сыркыштыр алган vaştarьнда деже salamнаң etken uzun syури вөрыктер. Ebrede kurçар салган cымденip çazanьp алган erlerdiң-le kadьttардың arазьнда ulamaa çava таңьp салган uuldь minip алган Vlas отьрь onоң көзөгөле orоньp алган онызы syун-genine çajьp kалган.

Turgenev Burmistr

11. 1. Bis көлөткөдө kirip отьрдьвьс çe ondo do тыныş çок izy voldь—izip kалган kej tort la өlymziреp kалган neme cilep турды. Kiziniң izip kалган çyzi eerik le çokton ezin vedrep турды çe ezin деп neme tort çок voldь karara көгөrip турган теңеридең кун tort la вьзыгьp турды suудь кесире cike vistinь алдывьста sargarьp турган sulalu кьра çattь, оның salamь tort la кьjмьк çок турды алтыгы çанывьста тизеe çetire suуга kirip алган бир adьcak турган ol yrgylej-yrғыrej suulu kujrugь la сьтылдань şьjmanьp турды—vajbak агаштың алдындагы таазьду көлдөң kaa-çаа çаан valьk covьныp oјto suудың tyvune араај cөгүр турды оны aјlandьra suu вьзыраньp çajvalьp турды sargara kadьp bra-

atkan өлөң аразында аспан—segerkişter curkurap turdъ taltarlar çalkuura çalkuura кыгыгызър турдылар өгө vijikte араајынаң канаттарън çайър ō-ŋkorlor telegender uckular çurdiler ulam saјън çаңъс çerge toktoj ty-зур канаттаръла talbaңdap турдылар bis izyuge vastыър салър, tort la кыжмък çогынаң отырдыввс.

23-25 §§. (Kolвоосълу ваş bildirgendy cymdy ermek).

49. Ваş bildirgendy cymdy ermekte cymi çok ermektin кандыј kolвоосъ la kolvok sester азъга kolвогон, оны көргюзур беригер.

1. Razuvaev em turguza tajгъs ta çyzур турган volzo, çе tem-dekter ajtkazып, Gruzdevтың ezinip tуган tereңinde voldъ. 2. Derev-neniң orомыла ol çortыр vraadat—oncolorъ vөryklerin ceckiler турдъ. 3. Nedele vaştalarda Gradsijanov yjde çok volgon: ol gorodko varыp çyрген. (Şc). 4. Кууп kajралъ çогынаң турузър, tal-tavышту çotконdu турарының ordына, raspojasovitstar sraңaj koомojтыр, al-sanaaga ty-ze verdiler. 5. Olordың sagыş aлыганы ol-la tuzunda volgon, kacан olor-da negede kol salзып деп ajdarda. 6. Raspojasovitstar ozogъ aajыncа keder nele volzo, ol tuzunda olordъ өskө çerge көcyreten сыгытмъ, olordың ok moјнына салылар. 7. Ozo caktaгъ saducъ, tylky kijim kijeteni tegindy neme emes: оның vastra кыкк-çаңында tylky aajlu syme var volgon. 8. Emdigi çаңъ saducыга сывыңdap, korkыp тураръ keregi çok volыp çat: ol çаңъ aajncа edip çat. 9. Çыş agaş vozoј vergen soon-do, Ivan Kuzmic taşka ucuradъ. 10. Fabrikaның көзыnekteri çarkынду kyjур турган, ondo eң çаан parovoz ызып virkuradыp, сыгытыр турдъ. (Usp).

50. Көcyур vicijle, toktoj tyzer temdekterin turgузър салыгар. Cymi çok ermek-terdi, eder ebi var volzo, seliştire turgузър салыгар (bir kezek ermekterdi kerekty vol-gonyncа өskertip turugar.

Krepostnoj (alban) çандu gosudarstvонъ çogoltorына uзагыncа tartызыp çeңizer kerek volgon neniң ucun deze sadulu kapitalizыmга vu gosudarstvo kerekty volgon. 2. Krepostnoj krestjannyң nele varып „artыktuun“ varин vлаар алыр турган onоң ulam ol krestjandar çokсы-rap tilenip vaskadыј volgondor (Pokr). 3. Eskidegi Rossijanың keber vudyymi syrekej тың kuvuldъ neniң ucun deze alvatъ as çyрer шыдеп çerlerde emdi temir çoldor şosse vudyр kaldъ. 4. Bistin oroопыввста nedeң de artыk kul'turnыј revoljutsijanың kiceep көniktirip çat neniң ucun deze sotsialist çazалып vudyрer işke kadыrlarda volыp çat. 5. Çаңъ şaxtalar eskidegizine sraңaj тыңej emes emdi olordъ texnikaның sra-ңaj la çаңъ çazалыла çepcep çadылар. 6. Taş көmyrdи soјus oroопның bir ucынаң vaza bir ucына көcyур tartarga çaravas onojыp tartканы ekonomieskij çапынаң çаан сыгымdu volыp çat. 7. Тыңыда kiceep çat-каны Kuznetskij vaseјында тыңдыp vudyрerine оны kiceep турган ke-regi ol çer tyvunde канса la çys miliard tonna taş көmyrly çadыp çat. 8. Nele çyzур өңdy vaalu metallдар kerekty volыp турганы кунуң le saјып өзур турган kereginde bistin tsvetnoj metallurgijanы texniceskij çапынаң тыңдыp тың promыšlennostъ edip çadыввс.

51. Bu vaş ermekterge koş ermeklerin voյьgar таар viciger, ol koş ermekterdi, төмөн vicilgen suraktarga karuu verip turgan, volзьн.

1. Bis vicik vilbezile (kazь өjгө çetire) tartьzaravьs.
2. Pioneerler lagerge (kacan) vararlar.
3. Nikolaj mecikti (kandьj tuzunda) kaap aldь.
4. Distsiplina çaranьp eң çakşь volьp (kacanda) turar.
5. Çuun (kazь өjгө, kazaa çetire) yzylvej turar.
6. Sergej voroşilovskij aducь volьp (kacan) adaldь.
7. Bis derevnede (kazь өjгө çetire) artarьvьs.

52. Tөmөн turgan ermekterdi vicip, toktoj tyzeten temdekterin turguzьp salьgar, oo yzeri vaş ermektin kandьj sözi koş ermek le çartalьp çat, onь ajdьp veriger.

1. I. Çuuda өştyuge çendirves kereginde bir de cery çakşь, tas-kamьr ştavь çok volbos ucurlu.

2. Istorijanьң uroktorьn sanaazьna aьnvьs volzo kandьj da çaan partija cьdaşraj vozop kalar. 3. İşmekci klass aktu voյьnьң inteligen-tsilazьn vudyгyp veleter albaza voյьnьң oрооньн eelener eezi volьp turup volbos.

II. 1. Azьk tylyk kerek volgondo Levinson bu kynneң arь kiziden syme suravaj turdь. 2. Mecik vodondь emdi ol vaza la katap udьra adaar volzo ol emdi Pikadaң nezi le vaşkalanvas. 3. Turanьң toльгь-nьң arь çanьnaң kizi көrinbegen volzo ol tynyle le azьp vulgalьp çy-гyp kalar edi.

III. 1. Levinsonnьң otrjadь ujuktap çatkan çeri çavьs karaңuj cьk çer volgon çe Хаunxedzenin arь çanьndagь kьskьltьm-sarь өңdy çalaңnaң kyn көrynyp keldi tyş tajganь çarьdьp ijdi. Attardьң çanьnda ujuktap çatkan dneval'ньj tyzynde uzaktaң atkan pulemettin tavьzьndьj tavьş ugup korkьgan voյьnca tura çygyrele multьgьn ala kojgon. Çe onьzь көңdөj agaş cokьp turgan томьrtkanьң tavьzь volgon oo cocyр tura çygyrgen emtir. 2. Levinson vek te ujuktap turgan volzo ol ok tarьjьn көstөrin acala отьгьp kojdь. Dneval'ньj la Balkanov çaar көрөлө Şuurgannьң kelbegenin sezip saldь tyşken çerinen atanatan өji өdyp kal-ganьn vaza vildi. Ol-ok tarьjьn ol tizelenip aьp şinelin tyгyp отьra Bak-lanovtьң cocyмаktu suraktarьna karuun verip turdь.

3. Şuurgan өştylerdin köльna kirgen volor dep ulustьң sanaazьna kirvej turdь. 4. Vzvodньj arakьdaң icele kajdada ujuktap çat dep dneval'ньj karьn da teskeeri şuyp vodoştyгьp turdь. 5. Şuurgannьң ondьj „çaman kьльgьna neme kereksizezine“ көp savaaзь kьçuugьp turguzala oo udьra vьrar dep suranьp Levinsonго амьгьн bergile-vej turdьlar. Ucunda Levinson „atanar“ dep çakarauudь vergen sooңdo ol çakarauula kozo nele çetkerdeң vozogon keberly otrjid syunip көkyj verdi.

Fadeev Şuurgan

53. Tөmөн turgan vaş ermekterdi koş etmekter le toltьgьp salьgar. Koş ermektin mьndьj suraktarga kaaru edip viciger: „kandьj aajlu tuzunda?“ kandьj aajlu volgondo?“

1. Suuga salgan neme cөңip turar. 2 ot syreen tyrgen çajьlar. 3 suuga vacym agьp өlөp. 4 тооньң summazь astap turar. 5 eki тооньң vydeecizi көптөp turar. 6 dров' kьskarьp çat. 7 poezd өjin өtkyrvej keler. 8 zavod iştej verer. 9 tura udavaj la vyde verer.

54. Koş ermekterge weş ermekter taap kozьp biciger.

1. Bijik meştiñ vazьna cьgala төмөн көрөр volzo . . . 2. Suu sy-teen tyrgen agьp turgan vololo . . . 3. Kar emeşteñ le kajьlp turgan volzo . . . 4. Çoldь vilbej tura tynde varar volzo . . . 5. Uleleecini eki katap көптөtkөzin . . . 6. Radiustь yc katap көптөtkөzin . . . 6. Radiustь yc katap көптөdөр volzo . . . 7. Çadar tura tavьlar volzo . . . 8. Sanangan çorьka bargadьj volzovьs . . . 10 Muzej acьlgadьj volgozьp . . .

55. Tөmөн bicilgen ermekterdeñ eñ ozo tyndeeci ermekterdi bicip alala, onьd soңьnda ulamьy ermekterdi vaška ajьp biciger. Oo yzeri koş ermek çartap turgan vaş ermektegi seşti, көrgyzyger. Toktoj tyzeten temdekterin voььgar taap turgьzьgar.

1. I. Karackь tьnьş tьngadьj eezini çok eñirde ekelgeni şьkakatkan kizi vilbej kaldь. 2. Kynder ucь kujuu çok bargan çol cьlap kyni өdyp cөjylyp turdь. 3. Arьgan cьlagan attar, taskak aьdьnda turup vutla kanajda teep carcьp turganь çart ugulьp turdь. 4. Çuunnaң çan-gan ulus tavьlu араajьn kuucьndazьp turdьlar olor çuunga turgandьj emes ištenip çanьp kleetken ulustьj bildirdi.

II. Multьktyñ tavьzь kenetijin ugulala ojto cььjgalakta eerly voro at yc cьlga minip bir de katap ystyneң cььgьbagan kiziniң cььgьlganьn Ursuldьñ arka keltegejinde çyrgen yyrly aıtarga mendegendij maıtaj verdi. Öskys-uul Ursuldьñ mees keltegejinde ak koo kьrlaңdь azьp çy-rele keçimce көk taştyñ ystyne attың oң çanьnaң cььglala sanaa çok çada verdi. 2. Eki kolь-la çerge tajanьp, өrө turajьn—deze, çajdьñ çaş өlөңi өrө turarьna çemelte volьp, volьzar argazь çok Öskys-uuldьñ kolьnьñ aьdьna tyrylyp kalgan cььlpьp çatkandьj voldь. Turgan agaştar-dь taştar-dь kьrlardь kemde tudala tolgop-tolgop ijde salьp ijgendij Öskys-uuldьñ көzine oңdu çolьkraj kyn teskeri ajlanьp turgladь onojdo ok kьrdaң azьp vraatkan kyn kьrdь aşpaj ojto kajra kelip tur-gandьj voldь.

Bu çerge kajdaң kelgenin neniң ucun mьnda çatkanьn çarttap vilip alarga көgysten agьp turgan kanga sanaazь endelip kьzьl-ky-reñ cьrajь varьkьjlanьp aьdьndagь erdin keze tištenip, şylyzynuң кө-zindij tazrak sur көzi ol-lo ajlanьp turgan agaş taştar-dь tuulardь çaңьs çerge toktodorgo: „volor ajlanarga“ dep ajdarga turala neniң-de kereginde ajtpaj toktoj verdi.

Kenetijin ak syury cьrajlu Elik-vaş çargak tonьn beldestenip al-gan eliktiñ vazьndьj kuu-syury çyzi tam kugara vergen multьgьn өrө көdyrele Öskys-uludьñ төzine cikkelep tutkanь көzine çartla көry-nerde korkugan voььnca:

— Акьr Elik-vaş adaңnьñ vergen aьmьь var-va eneңniң vergen eskizi var-va neniң ucun meni adarga turuң?

Ajsa volzo ajtkanьmdь ugup atpas volor-vo dep kьjьglala . . . voььn araj çoktonьp neni-de voььnda çapşьlpьp kalgan volzo tudup alarga turgandьj kolьnnaң ala kьrakьlanьp, açьktaп көryp çatkazьp төzinde kadangan „KIM“ temdegine koştoj vөs pal'tonь kara kyreң suu surkurap өdyp çerge tamcьlap turganь çaңь-la көske көryndi . . .

56. Eñ ozo vizulaar ermekti bicip alala, onьd kijninde ulamьy ermekti bicip aь-gar; onьd soңodo, koş ermek vaş ermektiñ icinde kandьj seşti çartap çat, onь көrgyzy ajdьp veriger; toktoj tyzeten temdekterin voььgar turguzьp salьgar.

1. Сър-сын la ozocыл otrjad volorgo turgan partija ol revoljutsion-
 ньj teorija la çepsenip alarga kerek. 2. Partija proletarlarga kerekty во-
 лыр тургань диктатурань çуулар алыр kolgo век tudарьның kereginde.
 3. Internatsionalizmның тынызь kacanda volzo komsomoldың ystynde vol-
 зың деп тургань kerekty volыр çat. 4. Çaan xozjajstvo organizovat'
 ederiniң kereginde çurtxozjajstvo kereginde naukanь билerge kerek.
 5. Bu өjde өшtydi çеңejn degezin promышlennostь çurtxozjajstvонь trans-
 portты sadудь çазар vudyrege kerek. 6. SSRS-зы but vazьna век tur-
 зың деп imperialist oroondorь çilbirker kyynzer turgandarь çok. 7. Ne-
 meni edip vudyrejн degen aajьn билerge kerek naukanь çart vilip alar-
 ga kerek çе onь vilip алырга yyrenerge kerek.

57. Bu ermekterden cymi çok ermekterdi таар vicip алыгар; toktoj tyzeten tem-
 dekterin ÷icip алыгар.

Samalga sovhoz төзөldi
 Adь çok çalaңa çyreten
 Ak çalaңды kыралар syreten
 Açыktu neme traktor deşti
 Çajдың izy aжь volgon
 Çart ajas kyn' calьды
 Emeender ezike сыгыр kynzer
 Ecki terezi ton көктөр отьрдылар
 Aлыс çerde tavыş ugulды
 Alaңзызыр kajkaza verdi
 „Tekşi ajas kyn ijne
 Teneri ne kerek uncыgat“ deşti
 Kaltыraak tavыş çartalыр kelerde
 Kargan—tizeңder cocыj verdi
 Çaş өskyrymder çazar көрөрге
 Çaan çoldың icine çуulды
 Tөrt tegeligi veeledengen
 Tөңdi өрө traktor сыgat
 Tөң vazьnda ulustarga
 Tөнөн attaң çaan көrynet
 „Çetker kelip turgan turvaj“ деп
 Çeten çaştu өрөкөндөр
 Çerdeң vazьн көдырvej турат.
 „Kырым—көрмөс“ kelgen dezip
 Kyrentike сыгыр çygyrdiler
 Kyurek tonьna kylynip
 Kyrendiktenь bravoj сыгылдылар
 Kөрөр ugarga çetpedi

Kөndyre çolla өдүр сыкты
 Çazar көрөгө турвады
 Çaan çolla өдүр сыкты
 Altамь көскө көрүпвесте volzo
 At çорыгынаң көөni voldь
 Çылап ошкоş сыыр vardy
 Çорыгы attaң çымzak vardy
 Kөк çalaңa işteerge сыкты
 Kөгөлыş traktorist voldь
 Kөк өлөңdi көмө vastырыр
 Kөгөлыş кыра syrди
 Eг attaң caktu voldь
 Eki çoldь ыңaj apardy
 Kөргөн ulus sonьkар keldi
 Kөк vorolorь yrкуп turды
 Batrak volgon көгөлыş
 Altajда vaştapкь traktorist voldь
 Ak çalaңның товragьн aңtararda
 Arba vuudaj çajrap turды
 Eskidegi tuzunda
 Eki kulakka ugatanьвыс
 Emdigi tuştа traktordь
 Eki kolgo tudьp, iştej verdibis
 Eki koldың kycyn çigen
 Andazьn salda taştaldь
 Elge çongo tuzalu
 Traktor salda çenedi

Cынызеков Calсык.

58 Cымды ermekterdi ajra vicijle, toktoj tyzeten temdekterin воjьгар тургузыгар

Starosta cala kyundy aajьnca adьn tuura çedinele minip алыр
 аврань eecij çeldi vөrkyn deze kolgo tudunьp алган. Bir derevnele
 өдүр отьрдывыс. Bir канca авралу er ulus viske udura tuştadyлар
 olor idirgenneң kleetkender авра одьра vastra воjlorь silkidip sokоңдор

kejge buttarъn kalandadъp turgandar volgon. Bistiң avranъ vaza starostanъ kerele kenetke uncukraj vardыlar vojlorъnъ kыskъ vorykterin uшта sokтыlar (çaj volgon) onоң çakaaru ugarga turgan ulus volъp eге eңdөjip keldiler. Arkadij Pavlovъc olorgo vijanzap turgan сылар vazырды.

Çurtka сосьmaktu tavъş çajылган keberly volgon. Уj ulus cookыr kijmды çygyrgilep seztirves cala kiceep yrup turguzыp turgan ijterin taptaal-la mergedep turдылар sagaldu aksak eвөгөн vu-la көstiң aldыnda kolodestenъ suu icip turgan adыn çetire icirvej tuura tartыp ta neniң usun volvogoj kavыrgazыna sokты onың kijninde vъзырды.

Uulcagaştar uzun samcaluular ыjlaşкылар аjыдарына çygyryşkiledi vijik vozogonъ азыр volгылавай ozo icile vozogoo çadыp алыр vazып төmөн salaktadыp buttarъn eге taştaltыp onojыp syrekej tyrgen ezik arы çанына азыр караңuj senekke kirgilep onоң сыга-kонвоj çазыныр отыгыр turдылар. Takaalar-da tyrgedep çorgolodыp varata алтыла өtkyleerge vacymdap turдылар çаныs-la torко zeletke sarы eңdy kara көsty vazыndagы saalagына çetire tolgolыp kalgan kызыl kujruktu culmus petyk çoldo turup kalala kыjгыrarga çazanыp kelele kemzingen aajlu toktoj tyzele onоң arы çorgolodыp çygyre verdi.

Turgenev Burmistr.

26 §. (Kolвоосъ sösty vaş bildirgendy cymdy ermek).

59. Bu ermekterden cymdy ermekterdi taldap vicip алыр. Toktoj tyzeten temdekterin воjыгар turguzыgar. Baş ermektiң icinde koş ermek kandыj sösti çartap turgанын көrgyzyр veriger.

1. I. Şыrkalu kizi onъ severlep араaj арагыр çatканын sezele olorgo suynip çyregi eerip turды. 2. Kara vaştu uulcaktъ kece eңirde tuştajla at taştagan uulcak dep Şuurgan kenetijin tanыp aldы. 3. Çarыm castыn vazыnda kazaktardың eskadronъ vastrazы çuu çepselin çepsenip алыр terevnedен сыgala vaja bir Şuurgannың tynde kelgen çolya ulаныр çyre verdiler. 4. Partizandarga kozылган ol bir cuk ulus la көр partizandar Kuvraktъ eecip şuurыj verdiler. 5. Eskadron vulgazыla verdi көр savaazы сыгыldы olordың ortodo çaraş сыrajlu ofitser çerge vaza aңтарыldы. Bir kanca sekundтың turkunына vulgalыza bergen ulustar la karajлар сыkan attar çаныs çerge terkilenip kыjгыгызыр turдылар çe olordың çарты çok kыjгыларъ multыkтың tavъзынаң ulam sraңaj ugulvaj turды. Onың kijninde ol tyjmeeniң ortozынаң, kara paraхалу, burkalu çаныs kizi vozonyр сыgala adының oozып tudup yldyzi le çаныр eskadronның aldыnda vijelej verdi. Artkandarъ onъ тоовой turдылар kezikteri attарын kamсылар kederi kacкылар turды eskadronның vastrazы kijninenç mantatтылар.

Fadeev Razgrom.

II. Sad koju vudaktu agaşta vodolgon çe agaşтың vyri tyzyр kalgan. Agaştar kenetijin çogolo verdi воjының turgan çerinenç sol çанын çaar ot çарыр turgan көznөk көrdi. Ol көznөk асык volgon ondo ulustar oturgandar Otтың bir—aaj çарыгы tyzyр kalgan agaşтың vyr çalbraktарына tijip turды çiilek agaştarъ altындыj turup çattы.

Turanың icinde stoldo ulustar көzөг ojnogyлар oturдылар оң çанында cacып сыjmaj kilejte tarаныр salган kicinek söekty kargan авыс

oturgan ol stoldь; ystyle çaman kicinek koldorьla ojnojton nemedij savarlarь la көzördi bildirbezineң arь—veri ylep turdь. Şuurganga udu-
ra oozьnda kanza tištenip algan cьrajь çaraş eteңir ofitser oturgan aj-
darda Şuurgan onь „eskadronньң nacal'nigi“ dep vodop aldь Sol ça-
nьnda kara paraхalu volgonь burkalu ofitser oturgan көzördi taştagan
zajьn ol voյьньң burkazьla oronьp turgan.

Fadeev Razgrom

27-28 §§. (Baş bildirgendy cymdy ermek) bir kanca koş ermekty.

60. Bu ermekterden uzeri vaş bilditkendy cymdy ermekter таар vicip аьр, кан-
дыj la koş ermek, кандьj sөsterdi çartap turganьn таар аьгар.

I. I. Kerektiң aajь çaңь la ozogь vjurokrattarьньң kereginde vol-
gon volzo, ajdarda, vjurokrattarьla tartьzar kerek, kerektiң sraaңajla
çeңili volor edi. 2. Istorijaньң uroktorьn sanaazьna аьпваj, yzeri, ky-
nyң kunge voյьньң klassьn mergely tartьška velen volorьn çazap sulap
turvaza, кандьj da çaan partija yzylup vozop kalar. 3. Biste klass eş-
tyleri çok degeni, olordь voş yzyp saldьвььs degeni, ol cьn emes.
4. Nele kerektiң aajьn ickeledip көnyktireri kereginde, syreen tyrgen
tevyule, işmekci, klasstan, kommunistardan spetsialist çaңь kadrla-
rьn vudyreрге kerek. 5. Aldьnaң өrө massaньң kritikazь, aldьnaң өrө
cьgьp turgan şinzyydi ajtrazada, mьndьjьньң ucun kerek volьp, çat,
million massaньң (kalьkтьn) cenemeli kalas çerge өcyp kalvazьn dep,
onь sanaavьska аьпгадыj, çadyн çyrymge keliştirip өtkyryp turarga
kerek volьp turganь kereginde.

II. Kyskyde kьranь tartarь pardь syryp alarь aştь erte cacьp alarь—
ol aştьң tyzumin vijiktedip alar kereginde, көр işter oncolorь vilgi-
ler çadyлар. Çe parga cackan vuudajдың tyzumin çaan edip alar kere-
ginde, tartkan pardь kanca-la kara tudarga kerek. Onьң kereginde, kьralar,
кандьj ot өlөңgө vastьгьp turganьnaң көrө çajgьda vaška-vaška өjde
vaška-vaška çepselderle işter çazap turarga kerek. Kacan çer vьrkyn
degen өlөңge vastьrtkan volzo, ol çerdi tereң syryp salala, kijninde
kancala katap luşcilnik dep saldala syryp tazyьn kezip yzer kerek
onь top tort vazarga tartьzar kerek. Onoң vaška svinoroj degen өlөң
var, ol orto çerdi vaza da tereң syrer kerek, onь yzerge kul'tivator dep
erezindy çepselle işter, turar kerek, kul'tivator onьң taazyьn tovrak-
taң tarap turgan cьlap cьgarьp çat, onoң onьң taazyьn çuup kunge
kurgadyр salarga kerek. Onoյьp parlagan kьranь çakşь iştejн dege-
zin, kьralajtan çer кандьj ot өlөңle vastьгьp salganьn çart vileige ke-
rek. Bu kyn bir kolhozтьң çerin, çaңьndagь kolhozko emeze sovhozko
kezip vergezin ertengizinde deze ol kolhozko өskө kolhozтьң çerineң
kezip verip çat, ondьj kolhoz өrө ajдылган çerdiң aajьn çart vilip vol-
vos.

(Jakovlev).

61. Bu cymі çok ermekterdi kelişken çerine ьlganaacь sөs kozьp, koş ermekty
cymdy ermek edip аьгар.

I. Voյьньң kyynin sagьzьna аьпnala, emeze kajkap çastьktaң vazьn
өrө көdyrdi. 2. Voյьn çudruktaң korulanьp, eki çaştu valazьn koьna

karşagajla alıp aldı. 3. Bojınyñ tanış ulustarınyñ turazı ege tekpişti sıkan soñdo lo, olordo tintıy vazın sezip saldı. 4. Olor, ezikti emdile kızı tokuldadar dep sakıp, tın etkence le ujuktavadylar. 5. Kiciniek agısakıt ajlandıra la kajıñ, tıt, karagaj, aspak, bildirbezinen tujuktar turdılar. 6. Araaj kœni vıratkan kuıcsındı uspeske, olor tort la kbjmktavaj, tım otırdılar. 7. Eñir kursagın çip alıp, olor otko ucalapır çadır idiler. 8. Kijnivisten, agaştı buluttenerini vırker karanıj çılyzır kleetti. 9. Şıkalu kizini divanga salıp, Sofija epty tırgeñ vazınyñ tañuızın cecip turdı.

29-30 §§. (Kolbok sesty koş ermekti çajylgaakcı la ılganaacsı sesty ermek edip kuvultarđ)

62. Bu tœmœn vicilgen kolbok sesty cımdy ermekterdin kolbok sœsterin çok edip çajylgakcı sœter kozıp, kuvultıp salıgar.

1. Baja bir eñezi sıvbjktagan valazın çadıla erkelep mekeleşken eñeziniñ çımzak vuurlı volıp, onıñ vazın kyzıcak ege kœdirdi. 2. Kazı bir tuzunda çaan korkıgan keberly volıp, kœrgœn kœzin çaan kœrup, ol oo kœrup turdı. 3. Ozo vala tuzundagı katkırgan katkızı, emdi cala ka-çaa la ugulıp turar völdı. 4. Ol bir on çaçka çedip kalgan uulcagı, eñeziniñ vudınyñ çanında çavızak otırgıška otırdı. 5. Bir le kanca uncıkraj tım turdılar, çanııs kaa-çaa la vırlerdin şalıraganı la ugulıp turdı. 6. Erten tura çıkacaak toş la vœktœlip kalgan vaja bir suudıñ vuugına, uulcaktar taş mergedep turdılar. Baja bir şljara aldınan ılvıter turgan casın, salkın çajıltıp, turdı.

31-32 §§. (Baş vildirgendy cımdy ermekter kolvoocsız çogınanı).

63. Kolvoocsız çok cımdy ermekterdi vicip alıp, oo kirizip turgan cımi çok ermekter kandıj aajlı volıp birigip kalganın, çartıp usınyñ ajdır veriger. Toktoj tyzer temdekterin turguzıgar.

Kara—Kogım vaşkarıun
Kolına vijler tudundı
Kogımnıñ vaazına predsedatelga
Gurkin Grigorij turdı
Maneev Tokmaşov Nikiforov
Borisov avıs vaza da œskœ
Baştı ıctı intelligentter —
Kogımnıñ clenderi völdı
Argımaj Manç Kbjtk
Altajdıñ attı—cılı vajlarđ
Kara-Kogımgı kyndıly
Kamissarlar dep adaldı
Eserler men'şevikter

Esaul—kazaktıñ viji
Kogımda kozo turar volıp
Komıdalı çokton çœptœşti
Alvatı çondı vaşkararga
Altaj çerine çortkılap çıret
Bolostorgo çıun edip
Volıp selvik surap çıret
Volıp dep çıuganı
Bockoo vatpas akca völdı
Tœlyge dep alganın
Tœge koştıp çetirip çıret
Volıp dep tonop alganı
Bojlorına kursak völdı

Tölyge dep, alganь
 Tөлөлвөс çандu boldь
 Ulus bergenine amтазьр
 Улам сайьн kelgilep çурди
 Kerek—çарьгьн көптөдip
 Keerkedip куусьн ајдат
 „ — Suu talajga кyг salar
 Zavod—fabрик tudar
 Sajдаң көр akca сьгар“ deşti
 „Adarudьң sojuzьн eder
 Adarudь көптөдөр
 Alamьr—cikir mөт çiiр
 Altь salkovojдоң беригер“ deşti
 „Аңсьньң sojuzьн eder
 Аңдар—куштар altajга çyрer
 Оңь—çок çөөзө tavar
 Он eki salkovojдоң беригер“ deşti
 „Amerikadaң tavar aldьrар
 Arasejge вазьrвас
 Albatь kijimdy çadar dep
 Aaj çok akca vaza çuudь

Онојьр mekelep alganьн
 Assьньр komzoolop çyрет
 Albatьга kalan saldь
 Aajлар volvos neme boldь
 Çerдиң krannьң kalanь dep
 Çedikpes çoktulardь sojдь
 Bajlardьң yurly maldарь
 Çajьmdар çalanga tegin çурди
 Çoktularga katu kalan saldь
 Çondь çeekter çigilep çурди
 Katular kalandь alza-da
 Karmandарь tolvoj kaldь
 Kara—Korьm saduucь boldь
 Kamьkтьң maьн çuudь
 Mançi, Argьmajдьj vajлар
 Marьн Korьmньң альр aldь
 Çon—albatьнь аралар çyргilejt
 Çok—çojудьң maьн çuudь
 Çeekter çondь kьзьр aldь
 Çetpes—varvas vaa verdi
 „Kara-Korьm“ dep vicikten.

64. Bu ermekterdi vicip альр, toktoj tyzeten temdekterin turguzьр salьgar.

I. Оттьң çаьнда korkьgan көстерin tazrajтьр альр bir koьна
 kamсь tudunьр bir koьн korulanьр turgандьj өрө көdyрyр kara vaş-
 tu сьrsak uulcak turgan. Ol tarьska өdykty—laptajlu şтань çьртьk
 сьньна kelişpes edin evrede orоньр алган kurtьckely kendir le kur-
 canьр алган kurlu turgan. Şuurgan uulcaktь emeş le vьlca vaspaј
 onьң aldь orto aјgьrьн tyrgeen toktodьр oozьн tartьр aldь. Ol voјь-
 ньң aldьnda turgan korkup kalган көsty uulcaktь көрди şтаньнаң
 өtkyre çылаңаş tizeleri көrynур турдь eeziniң çардьнаң алган samtar
 kurtьckedeң uulcaktьң cicke moјнь vурulatкан keberly volьр katкьm-
 сьlu-da асьнсьlu-da көrynур турдь... Uulcak uјalган voјьнca
 vудyпvej tumсьгьн teskeri tartьньр ijди çe kizi korkugадьj neme
 çogьн көрyр karьн vi mьньң oncoзь syreen katкьmсьlu volьр turga-
 ньн vilele çyзyп сьгсьjтьр ijди ајdarda tumcugь өрө corcoјьр ськть
 voјь deze vala katкьзьн cicke yni-le vaza katкьra verdi. Şuurgan
 onь көрөлө onоң tam тьңда katкьрдь olor ekilezi онојьр bir kezek
 minutka katкьрьşтьлар: viryuzи eerde arь-verи çajkanьр екincizi—çerde
 өlөngө togolonьр alakandarь la çerge tajanьр альр kajra taşтальр
 tam çarsьldар talганca katкьрьзьр турдьлар.

(Fadееv).

II. Çerinde elbek rtu'tu temir rudalu vaza аçьktu vajьk kuulь
 çөөzөly Katandu Onudaj Cujдь сьндај keler çuuk өјdө promьşlennьj
 rajondordьң viryuzи volor ancadala çajьm өzymdy volьр көryner raj-
 onдор Коş-Agaş Kөksuu-Oozь Onudaj Kan-Oozь volьр çat. Pro-
 fessor N. N Gornostaevтьң vodop көргөнile volzo çаңьс Cibittиң çeri-
 neң kazьр alar kuulь 1,5 million tonnaga vodolьр çat onоң өskө vaza
 kuulьlu çerler: Kьзы-şьңньң çuugьnda Irbistyde Tarkatuda vaza mь-

nañ da öskö çerlerde var volьp çat. Bu çөөzöni promьšlennost tudьp işteerine arga bergedij energeticeskij çaьnañ çaan (suudьn) kyci var volьp çat. Çaьns Kaдьnnьң da suuzь 6,5 million kilovat kyc verer, emeze onьң kyci Italijanьң energija kycine tuңej volьp çat. Bu rajon onon do öskö kazьp alar çөөzөгө vaj dep ajdar kerek: neft kьrdьң xrustali, asbest vaza onon do öskөлөri var volьp çat. Asbest oblast icinde көp çerlerde var volgon kereginde, temir çoldoң uraakta volgon bolzo, asbestь revoljutsijadan ozogь çьldarda işteп turgan volgon. Asbestu çerlerge Cujda, Altьn-kөldө, Kөksuuda Sugašta onon do öskө çerlerde çolьgarьgar. Asbest elvek volьp onьң kacestvozь çakşь volьp turganda, bu çөөzöni kьjalta çogьnañ promьšlennost tudьp işteer kerekty volьp çat.

(Kьzьl Ojrotton).

33-36 § §. (Kөөni ermek).

65. Bu vicilgen ermekten, көni ermekti таар воьгар аңлар viciger toktoj tyzer temdekterin kelištire turguzьgar.

АВЬS-la bir өвөгөн.

Bir авьs çurtagan ol bir çalсь çaldap alala aььna eecidip keldi çе çalсь kiceenip çakşь işten men seni taštavazьm dedi çalсьzь bir pedeli kirely çьrdi өлөң savar өji keldi çе çarkьnm kudaj ezen etse амь ency көпьp alzавьs erten, akta өлөң savarga vararьвьs деп авьs ajttь çakşь vatjuška амь ency көпьp aldьlar syrekej erte turdьlar авьs emegenine ajttь enebis visti azrap ijzen bis çalaңga varьp өлөң savarьвьs авьstьң emegeni aš kursaгьп stolgo saldь авьs çalсьzьla eky çetirele azanьp aldьlar авьs çalсьzьna ajttь çе çarkьnm bir aaj bis yjdeliktiң azanarьп azanalь onьң kijninde yjdelikke çetre amравaj өлөң savarьвьs dedi onьzь slerde vatjuška yjdeliktiң aзып azanza-da kemçok – деп çalсьzь ajttь enebis stolgo yjdeliktiң kursaгьп sal деп авьs emegenine ajttь авьstьң emegeni stolgo aš kursaktь saldь авьs çalсьla eky toju volьp көp azanьp volvoj eki kalvaktan icele toktoj verdi авьs çalсьzьna ajttь акьr çarkьnm bir aaj tyšten kederi yjdeniң azanьzьп azanьль dedi sleriң voьgarda vatjuška azanar volzo azanar деп çalсьzь ajttь авьstьң yji stolgo vaza çьzyn aš saldь ol eky toju volьp vaza bir eki kalvaktan icele tojдь çе çarkьnm bir-le volgon eңirde azanarьп bir aaj azanalь көпьp alala erten tura ertelep işke varalь деп авьs ajttь kemçok vatjuška dedi eңirde icer kursaktь авьstьң yji stolgo saldь ol eky toju volьp vaza bir eki katap amzap icele stoldoң cьkьladь çalсьzь tonьп kijele vararga turu kajda vararga turuң çarkьnm деп авьs suradь kajda varar деп ne suraar eңirde kursak icken kijninde ujuktajtan çaңdu sler voьgarda bileriger vatjuška деп ajdala çьre verdi sarajga varala erten taңga çetre ujuktap kaldь onьң kijninde авьs çalсьzьп munajьp tyzyne icer kursak verip kyndyleerin toktotkon.

Bastra yurengendi katap korori.

66. Toktoj tyzer temdekterin turguz'gar.

I. Nemeniñ aaj'yn bilgileves kolhoz'cy'lar var. Kecegile ald'ynañ çat-kañ k'ly'g'ь, ondo vek ot'yr' çat. Ond'ylar işke kyuni çok çyrediler. İşter vudyrzin dep vergen normaz'yn olor vudyrvej çady'lar. Brigadir bir-le emeş ooz'yn ac'yr salza olor işteer kyndi iştevej kalas ot'kyryp salar kyundyler. Ond'ylard'ь kanajdar? Ond'ylard'ь tañvaz'ynañ, kolhoz-tordoñ c'ygara teep salaldar. Bu eki kalganc'ь c'ydarda kolhoztordoñ kanca çys muñ kolhoz'cy'lard'ь cagara syryp salgan'ь çart korynyp tur'ь. Olord'yn ortoz'nda kezekteri vojlor'yn'ь çaman k'ly'g'ьn oñdor volvos kolhoztord'yn ot'ystyleri var çе bir kezegi deze çon izine yurenişpegen nemeniñ aaj'yn cala bilgilevej turgan ulus var (nesoznatel'nyj). Ol ond'ь, nemeniñ aaj'yn bilgiler volbogon ulustard'ь olord'ь bilgir-soznatel'nyj edip alarga cenep koryvoj turup olord'ь turguza-la kolhoztord'ь c'ygara teep sal'ьp turzav'ьs çaram'ьktu volor-va? Çaram'ьktu emezi çar-çart.

(Jakovlev).

II. Enezi koryn c'ym'ьnva'j-da koryp turd'ь. Boro kijimdy saldattar k'ym'ьktad'ьlar, olord'ь kecire tuj ald'ьlar ald'ь çaar c'ьdalu mult'ьktar'ьn kunge çalt'ьrad'ьp c'yr'aj'yn sood'ьp tart'ьn'ьp ickeri vast'ьlar. Enezi çaan altap uul'ьna çuuk turup ald'ь Andrej vaza ickeri vaza-la voj'ьn'ьd'ь çaan s'öegi-le Paveld'yn ald'ьna v'ökt'ej turup algan'ьn vaza kord'ь —Koşto'j vas nek'or!—dep Pavel ac'yn'gan ajastu k'jg'ьrd'ь.

K'z'ьl maan'ьn'ьd'ь ulustar'ь tam-la voj'ь-vojlor'ьna çuuktaz'ьp çañ'ьs çuuna'j verdi vaza voro kijimdy ulus olord'ь k'ynç'ь c'ьlar ajland'ьra kurca'j verdiler.

Enezi kijin çañ'ьnda çygyrgen ulust'ьd'ь tivirtin'ьukt'ь. Cala tungak c'oc'ьgan yn-le ulus k'jg'ьr'ьzat:

— Tarkagar uuldar!

— Vlasov çygyr!..

— Pavluxa teskeerle!

— Maan'ьd'ь taşta Pavel!—dep, Vesovçikov ot'omik ajtt'ь—Ber'ь ver men sugup salaj'yn!—dedi.

Maan'ьn'ьd'ь sav'ьnañ kol'ь-la tutt'ь, maan'ь deze ar'ь kajra vard'ь.

— Tijve!—dep, Pavel k'jg'ьrd'ь.

Nikolaj kol'ьn ot'ko ot'og'өн ciler ojto tarttt'ь. Kozon toktood'ь. Ulus toktoj verdi Paveldi ajland'ьra kurca'j turg'ьlap ijdi çе Pavel k'ьstal'ьp ot'ot'el' ulust'ьd'ь ald'ьna keldi. Kenetijin-le ulusta bir-de yn-tav'ьş çok volo verdi ystyn'ec'ь t'om'өн çark'ьndu tuman tyzele tuj tutkan c'ьlar vard'ь.

Maan'ьn'ьd'ь ald'ьnda ç'irmediñ k'ör emes kizi turd'ь çе olor neme-deñ çaltanvas kirely katu sanangan ulus vold'ь enezi olord'ь koryp çy-regi s'ьst'ar neni-de ajdarga turgan c'ьlar turd'ь...

— Porucik on'ьd'ь bu nemezin ajr'ьp al'ьgar!—dep çart ynile bir vijik s'ьndu kargan ot'og'өн ajtt'ь.

Kol'ьn ular maan'ь çaar korygysti.

Pavel çaar bir kicy s'ökty ofitser kal'ьp kelele maan'ьn'ьd'ь sav'ьnañ tutt'ь k'jg'ьrd'ь:

— Taşta!—dedi.

— Kol'ьd'ь kederi et!—dep Pavel çart k'jg'ьrd'ь.

Маань кызарьп кейге агь-вергь чайканьп турдь катар ојто тьс тура верди—офитсер туура калдьдь җерге оѳра верди. Енезиниң җаньнса[Ni-
kolaj җудуруктарьп туунп алган сьрекеј тырген җыгыргенге өттг.

— Оңсозын тутсьп!—деп җерди җырылдда теер туруп карган өвөгөн ајтт.

Тоолу салдат алдь җаар сьгара васть. Олордъң вирьузы мультктың кьндагыла талажьп сокконь көрүнди-маань кьјндалдь җыгылды вого салдаттардъң ортозына җылыа верди.

— Ех!—деп, санааркаган ајлу бир кизи уңсукты.

Енези деже сакраа алдырган аң сьлар аажь-җок алгырдь. Салдаттардъң ортозынаң Павелдъң уни угулдь:

— Езен волзын enem! Езен волзын төрөөл enem!—dedi.

— Езен туру! Уңдъвајтенеzin!—деп енезиниң җырегине еки катар торгылды.

— Езен волзын еҗем:—degen-ун угулдь.

Енези видьнъң вазьна туруп сьгыр, олордь көрөгө алвадандь, Андрејдиң тегерик җузи каткырмазп турганьп көрди. Өзөгимнең ськкан валдарьп... Андриуша Паша!—деп енези кьјгырп турдь.

— Езен волзын нөкөрлөр!—деп, салдаттардъң ортозынаң кьјгы ськты.

Ол кьјгыга канса кат карузына җаңыландь. Ол җаңыланганьп устынең төмөн тышкен неме ошокос bildirdi.

M. Gor'kij Ene.

III

Канса кындер өткөн вашта
Алган ези Темене-Коого
Кумдус уул ајдыр турдь:
„Карать каан адаңа
Варьп келзең алганьп“.
Темене-Коо сьга салдь
Адазынъң ајлына җыгырп ијди
Ол келгеzin Темене-Коо
Карать каан адазь
Алт җакшь кыјзыне
Аңдар куштар атандарга
Ат җакшьзын минdirgen
Азык амтандузын артындырган
Аңдар куштар җыргызиди
Темене-Коо валазь
Аңдар, минер ат сурадъ
Карать каан ајдыр турдь
Кумдус ериңе ат верерден
Алт җакшь кыјуме
Аңдар варар ат җок
Агь кедери ськ ијт!“ dedi
Алтын-Tana енези ајтт

„Казь балаңа кару
Казь балаңа кадага
Казьзы да тыңеј емеј
Војьвьстың валдарьс емеј“ dedi
Темене-Коо degen валазь
Бјлаганса сьга васть
Ајлы җуртына җаньп келди
Кумдус ерине ајдыр турдь
„Карать каан адам
Аңдар варар ат верведи
Ајылдаң сьгара сырди.
Аңдар куштар ат җокко,
Sen emdi канай варазьң?“
Кумдус уул ајдыр туру:
„Темене-Кон алганьп
Адъ да җокко җыргејим dedi
Кыңе кайнар кылер казандь
Келтегејнең азыр сал
Суудаң игыр җылыдыр сал
Алт җакшь ваҗамнъң
Кынең варар җедизерим“,
Кумдус уул җыгырп ијди.

Ojrot җөрөктөн.

UYREDYCILERGE.

1934 çylda Ojrot oblastyň orthon şkoldorына, ojrot tiline yuener baştapkь grammatika dep usevnik сыgargan (morfologija). Bu çylgь çylda bu orthon şkoldorго „Ojrot tiliniң grammatikazь“ depekinсi usevnik сыgьp çat (sintaksis). Aldьndagь çyldarda Ojrot tiline yuener usevnikterde salыngan grammaticeskij termenderin şkoldorго yuredyceler көрөлө, оның казь-birleri çаравај турь деп şyulte ajдыр турды. Şak bu kerek usun bu çylgь çylda сыgарьп турган grammatikanьң usevnikterinde terminderdi көрөине, Ojrot Oblono аңлу ваşka komissija tudup, ol termenderdi көрөлө, казьларьп өскөрткөн, çok termenderdi yzeri koşkon, оның псьп виçylgь çylda сыgарьп турган usevnikterde grammatikanьң termenderi emeş ваşka вольт çat. Eski terminderdy orthon şkoldьң grammatikazь (morfologija) виçьлса artьp çat, ezende çylda ol çаңьрта çаzальр, katar сыgar. Bu çylgь çyldьң usevnikterine kirgen termende-diң ең kerektyuьzin, men bu usevnikke kozьlta edip salьp turum. Yuredyciler оны вольтьң izine tuzальпьp турьп.

1. Eremek—предложение.
2. Cuk sөstөр—группа слов.
3. Cymdy ermek—сложное предложение.
4. Cymі çök ermek—простое предложение.
5. Adaась—подлежащее.
6. Ajdaась—сказуемое.
7. Çartaась sөstөр—пояснительное слово.
8. Adalgьş—имя существительное.
9. Тоосьлар—имя числительное
10. Ваş ermek—главное.
11. Ececi sөstөр—второстепенные члены.
12. Keңitken ermek—распространенные.
13. Kьska ermek—нераспространенные.
14. Edilme—глагол.
15. Solьта—местоимение.
16. Erenis—неопределенная форма.
17. Budytel—имя прилагательное.
18. Kивulbastar—наречие.
19. Koşmoktu—составное.
20. Kolвиуştar—связки.
21. Toktoj tyzeten temdekte—знаки препинания.
22. Ezerleşkeni—согласуемое.
23. Çajьlgаксылар—причастие.
24. Katamaldar—приложение.
25. Tөzөөci—именительный.
26. Menzineeci—родительный.

27. Çuktadaась—дательный.
28. Kөstөөсі—винительный
29. Өмөсі—творительный
30. Çerlyусі—местный.
31. Сьгытту—исходный.
32. Ыlganaась—деепричастие.
33. Uktaş sөstөг—однородные члены.
34. Tolo ermek—полное предложение.
35. Tolvos ermek—неполное предложение.
36. Adalgandu—назывные предложения.
37. Çyzyndeeci ermek—личные предложения.
38. Çyzyni çok ermek—безличные предложения.
39. Baştanaась—обращение.
40. Аңылаанаась—обособленные.
41. Тавьşkan—сочинение.
42. Тавьşkandu cymdy ermek—сложносочиненное.
43. Koş ermek—придаточное предложение
44. Baş ermek—главное предложение.
45. Kolвоось—союз.
46. Baş vildirtkendu cymdy ermek—сложноподчиненное.
47. Kolvok sөs—союзное слово.
48. Şыltaktu ermek—причинные предложения.
49. Өjly-kyndy ermek—временные ”
50. Bodoştıraась ermek—условные ”
51. Туңдеeci ermek—сравнительные
52. Uламыр ermek—дополнительные.
53. Kamaalulu ermek—предложения цели
54. Laptu ermek—предложения следствия.
55. Çөpty ermek—уступительные.
56. Bөlykter—части.
57. Uzykter—частицы.
58. Ermektiң vөlymezi—части речи.
59. Тоска—точка.
60. Zapjatoj—запятая
61. Тоска zapjatoj!u—точка с запятой
62. Тавьş—звук.
63. Уngyrler—гласные.
64. Kөөni ermek—прямая речь.
65. Uламыр ermek—косвенная речь.
66. Tungaktar—согласные.
67. Çart тавьştar—звонкие гласные
68. Туjuk тавьş—глухие согласные.
69. Kату тавьş—твердые гласные.
70. Çымzak тавьş—мягкие гласные.
71. Kозьltalar—слоги.
72. Uлантылар—приставки.
73. Тавьлу ermek—повествовательные предложения.
74. Surak ermek—вопросительные предложения.
75. Kьj ermek—восклицательные предложения.
76. Kивulгазып—склонение.

77. Ucurlyktar—падежи.
78. Selime—спряжение.
79. Сузуп—лицо.
80. Тавылу киусьп—рассказ.
81. Киусьп—речь.
82. Molçoly edilmeler—условные глаголы.
83. Sestiñ tezi—корень слова.
84. Çакылта keverly edilme—глагол повелит. формы.
85. Kereksives edilme—глагол отрицат. формы.
86. Вольсьылу edilme—вспомогательный глагол.
87. Edilge—действие.
88. Sogylta—ударение.
89. Çаңьс too—единственное число
90. Көр, too—множественное число.
91. Çije tartkьş—тире.
92. Çijik—дефис.
93. Çijy—черта.
94. Kapsu—скобки.

Autor.

BAZALЪKTARЪ.

Cymî çok ermek.

	str.
1 §. Ermek	3
2 §. Adaacъ	5
3 §. Ajdaacъзь	7
4 §. Toktoj tyzeten temdeker	9
5 §. Ermektiң eecenî sesteri	—
6 §. Katamaldar orto toktoj tyzer temdeker	12
7 §. Ermektiң uktaş sesteri	—
8 §. Ermektiң uktaş sesteri arazыnda toktoj tyzer temdeker turguzarъ	14
9 §. Tolo la tolbos ermek	15
10 §. Adalgandu ermek	16
11 §. Çyzыndy le çyzыnyî çok ermekter	17
12 §. Başтанаacъ sester	18
13 §. Toktoj tyzeten temdeker	—
14 §. Kiriş sester le cuk sester	19
15 §. Toktoj tyzer temdeker	20
16 §. Ermektiң aңly eecenî sesteri	—
17 §. Ermektiң aңly sesteri tuzunda toktoj tyzer temdeker	21

Cymdy ermek.

18 §. Cymdy ermekterdiң vudymî	23
19 §. Kolвоосылу, cymdy, tabъşkandu ermek	24
20 §. Kolвоосылу cymdy tabъşkandu ermektiң icinde, toktoj tyzeten temdeker	25
21 §. Kolвоосъзь çok cymdy tabъşkandu ermekter	26
22 §. Kolвоосъзь çok cymdy tabъşkanda ermekterde toktoj tyzeten temdekeri	26
23 §. Baş bildirgendy cymdy ermek	27
24 §. Kolвоосъ la kolbuuş sesty baş bildirtkendy cymdy ermekte toktoj tyzer temdeker turguzarъ	28
25 §. Kolвоосылу baş bildireeci cymdy ermekter	28
26 §. Kolbuuş sesty baş bildirgendy cymdy ermek	32
27 §. Bir kanca koş ermekty baş bildirteeci ermek	33
28 §. Uzeri baş bildirmely koş ermekterdiң icinde toktoj tyzeten temdeker turguzarъ	35
29 §. Kolbuuş sesty koş ermekterdi seliiri	35
30 §. Baş bildirgendy cymdy ermek kolвоосъзь çokko	36
31 §. Baş bildirteeci cymdy ermekterde toktoj tyzeten temdeker turguzarъ	37

32 §.	Kəəni le ulaamьr kuucьn	37
33 §.	Kəəni ermekte toktoj tyzeten temdekter turguzarь .	38
34 §.	Kəəni kuucьndь ulamьr ermek le selliri	40
35 §.	Tsitatta kuucьn orto, neniң-neniң adьn adaganda, baza eөлгөн aajlu sөstөр orto, toktoj tyzeten temdekter tur- guzarь	41
	Toktoj tyzeten temdekterdi viciir vastra ezileri	42

Taskadular

1 §.	Ermek	47
2 §.	Adaacь	48
3-4 §§.	Ajdaacьзь	50
5-6 §§.	Ermektiң eeceni sөstөri	53
7-8 §§.	Ermektiң uktaş clenderi	59
1-8 §§.	Katap көрөр taskaadular	61
9 §.	Tolo la tolвos ermekter	62
10 §.	Adalgandu ermek	63
11 §.	Çyzyni çok ermekter	63
9-11 §§.	Katap көрөр taskadular	64
12-13 §§.	Baştanaacь	65
14-15 §§.	Kiree sөs le cuk sөstөр	—
16-17 §§.	Ermektiң aңьlanaacь eeceni clenderi	66
14-17 §§.	Katap көрөр taskaduular	69
18 §.	Cymdy ermektiң vudyәi	70
19-22 §§.	Tavьškandu cymdy ermek	—
23-25 §§.	Kolвоосьlu vaş bildirgendy cymdy ermek	72
26 §.	Kolвоось sөsty vaş bildirgendy cymdy ermek	76
27-28 §§.	Baş bildirgendy cymdy ermek bir kanca koş er- mekty	77
29-30 §§.	Kolвok sөsty koş ermekti çajьlgaacь la ьlgana- acь sөsty ermek edip kuvultarь	78
31-32 §§.	Baş bildirgendy cymdy ermekter kolвоосьзь çogьпаң	—
33-36 §§.	Kəəni ermek	80
	Bastra yurengendi katap көрөri	81

Сдано в производство 8/VI-1935 г. Подписано к печати 20/VII-1935 г. Формат 62x94¹/₁₆.
Тираж 1500. Бум. листов 3. Печатных листов 6. Знаков в бум. листе 118720.
Индекс У н-12. Изд. № 1327. Заказ № 2308. Новосибирск. Типография № 1 ЗСКИК.
Уполкрайлита № А-45 от 7/VI-1935 г.

Цена книги—60 коп.
Перепл.—30 коп.